

1
2006

BULDUZ

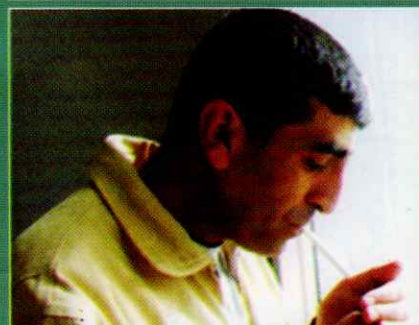
ƏDƏBİ
BƏDİİ
JURNAL

Elçin Hüseynbəyli

Çingiz Əlioğlu

Xanəmir

Vintsas Kreve

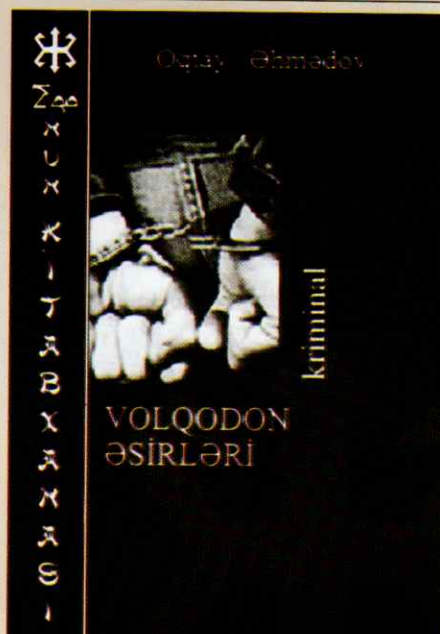
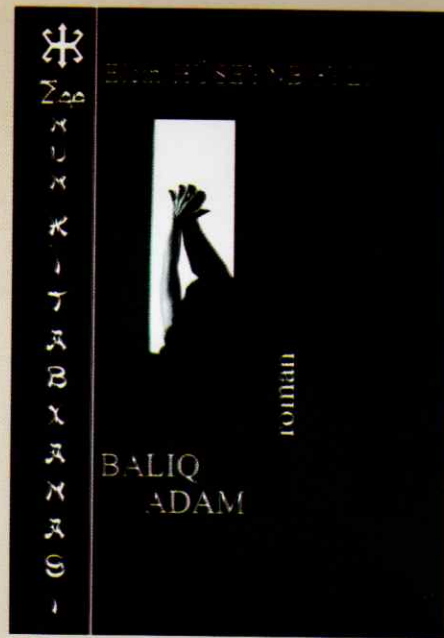
«Adiloğlu»
nəşriyyatı və
«Ulduz» jurnalı
«EQO-nun
kitabxanası»
layihəsi
çərçivəsində
aşağıdakı
kitabların
nəşrinə

başlayır.

Bu kitabları
şəhərimizin
kitab köşkləri,
mağazaları və
«Adiloğlu»
nəşriyyatından
yanvar ayının
üçüncü
ongünlüyündən
başlayaraq əldə
etmək olar.

**Əlaqə
telefonları:**
«Adiloğlu»
418 68 25

«Ulduz»
498 72 43

Baş redaktor
Elçin HÜSEYİNBOYLİ

Baş redaktor müavini
Qulu AĞSƏS

Məsul katib
Oqtay ƏHMƏDOV

Şöbə redaktorları
Hicran
Nərgiz CABBARLI
İlqar FƏHMI

Bədii redaktor
Ədalət HƏSƏN

Redaksiya heyəti

Kamal Abdulla, Səhər, İlqar İlkin, İbrahim İbrahimli, Elbariz Məmmədli, Rafiq Hümmət, Əyyub Qiyas, Zakir Sadatlı, Qoca Xalid, Faiq Balabəyli, Həyat Şəmi, Rəsmiyyə Sabir, Xanəmir, Əlizadə Nuri, Natəvan Dəmirçioğlu, Nisəbəyim, İrfan Ciftçi (Türkiyə), Xaqani Qayıblı (Estoniya)

Təsisçilər:

Azərbaycan Yazıçılar Birliyi
və "Ulduz" jurnalının kollektivi

1967-ci ildən çıxır
Şəhadətnamə № 238
Əlyazmalar qəbul olunmur

Redaksiyanın ünvanı:
Az-1000, Bakı,
Xaqani küçəsi,25

Telefon: 498-72-43

e'mail: ulduz04@box.az
fahmi75@rambler.ru

Çapa imzalanıb:23.01.2006
"Ulduz" jurnalı redaksiyasında
yığılıb səhifələnilib.
"Əbilov, Zeynalov və oğulları"
İstehsalat-Ticarət Kompaniyasında
nəşr edilib.

Mətbəənin ünvanı:
Az-1000, Bakı
M.İbrahimov küç.43
84 /108 1/16 kağız vərəqi.
10,2 uçot-nəşr vərəqi.
Sifariş № 69
Tiraj 500.

Elçin HÜSEYİNBOYLİ

Qönçə kimi ürək

hekayə

Ilk dəfə varlığını hiss eliyəndə bir yaşını təzəcə ötmüşdü, boyu körpə Qəmərin yumruğu boydaydı. Ona kimi özünü tanımırdı, tanımadığına görə də varlığından xəbərsiziydi. Sadəcə onu sinəsində gəzdirən, anasının böyrünə qısılib yatan qızcıqazla birgə dincini alırdı, sanki tumurcuq ağacın gövdəsinə bitişmişdi. Qəmərin tez yeridiyinə görə, hərdən evin ortasında atılıb - düşürdü, ürəksə aramla döyünürdü, mürgüləyirdi.

Gecənin bir vaxtıydı, birdən o, göynəməyə, daha sonra çırpınmağa, axırda şişməyə başladı və sinəsinin içində yatdığı balaca Qəməri də yuxudan oyatdı. Yuxu pis yuxuydu. Qızcıqaz yuxuda nə gördüсə möhkəmcə qorxdı. Onun bu qorxusunu birinci ürək hiss elədi. Anası Qəməri qucaqladı, onu tovlamağa, sakitləşdirməyə başladı. "Mənim şirin balam, noğul balam" dedi və Qəmərin acımış sifəti şirinləşdi. Birdən ürək hiss elədi ki, Qəməri qucaqlayan anasının

da sinəsində ona oxşar birisi var və bu doğma-lıq onu sakitləşdirdi, ona görə də Qəmərin əllərini məcbur elədi ki, anasını daha bərk-bərk qucaqlasın.

Birgünсə ürək bərk sevindi. Balaca Qəmərin həyəət qapalağını açan atasının qabağına yüyürdü. Atılıb-düşməyə başladı, ürək də sevincindən yerə -göyе sığmadı, az qaldı ki, yerindən qopsun, göylərə uçsun, Həmin gündən o, tam hiss elədi ki, Qəmərin onsuz, o isə Qəmərsiz yaşaya bilmir.

Sevmək hissini dadandan sonra Qəmərin ürəyində doğmalarına yer elədi, ürəksə buna məmnuniyyətlə razı oldu. Onlar üçün otaq ayırdı. Ata-anası üçün arzular, xəyallar qurmağa başladı. Onun xəyallarında anası paltar yumurdu, bazarlıq eləmərdi, səhərdən-axşama kimi qonşulara və Qəməre deyilmirdi, ağappaq royalın arxasında oturub, gözəl-gözəl mahnılar çalırdı, o isə evin ortasında qırçınılı qaraçı paltarında dövrə vururdu, atası işdən yorğun-

ağrın yox, gümrah gəlirdi, Qəməri səhərdən axşama kimi dizinin üstündə oturdurdu, boynuna alırdı, atıb-tuturdu, sonra isə gəzməyə aparırdı. Onlar bərbəzəkli maşında, alabəzək şəhərdə gəzirdilər, ürəksə bundan fərəhlənirdi.

Ancaq ürək həmişə sevinmirdi, kədərli günləri də olurdu. Anası Qəməri tək qoyub dükana bazara gedəndə ağlayırdı, göz yaşları axıdırdı.

Vaxtı çatanda Qəmər məktəbə getdi. Məktəbə gedəndə Qəmər dərsinə hazır olub-olmamasını birinci ürək hiss eliyərdi. Çünki Qəmər dərslərini biləndə o rahat idi, bilməyəndə isə həyəcanlı.

Günlər bir-birini əvəz etdi, Qəmər də həyatı adi ritmə düşdü. Bir gün ürək hiss elədi ki, üstünü örtmüş sinədən balaca bir qönçə çıxır, o qönçə pardaqlanmağa, böyüməyə can atırdı, ürək də onun bu canatımına qoşulurdu, onunla birgə ona məlum olmayan bir həyata qovuşmağa çalışırdı.

Gün ötdü, vədə yetişdi və bir gün ona məlum olmayan bir hadisə baş verdi. Ürək ona yad bir ürəyin böyür-başında fırlandığını duydu. Ürək onu tanıyırdı, ancaq onda özünə oxşar nəşə vardı. Ürək o nəşəni axtara-axtara gəlib ona yapışdı, qopmaq istəmədi, yad ürəklə dostlaşdı, sonra bu dostluğu sevdi. Axırda onlar tam birləşdilər.

O, hər gün səhərdən axşama kimi pəncərə ağzında dayanıb, bir zamanlar ona yad olan, indi isə doğmalaşan ürəyin işdən qayıtmasını gözləyirdi. Ona dadlı yeməklər bişirirdi, dost ürəyi gəzdirən qaba, lakin sevimli adamın qulluğunda dururdu, bəzən az qalırdı ki, girib onun ürəyində otursun, ancaq qorxurdu ki, saçları və ayağının dırnaqları onun zərif ürəyini qanadar, onu incidər.

Bir gün Qəmər ürəyinin altında balaca bir ürəyin bitdiyini hiss elədi. Onu sevməyə, qorumağa başladı, o ürək yekəldi və yekəldikdən sonra ayrılmaq istədi, çünki o ürək də həyatı sevirdi, qaranlıq mağaradan işıqlı dünyaya çıxmaq istəyirdi. Böyük ürək bunu istəmirdi, ancaq belə lazımıydı. Bu hadisə düz altı dəfə baş verdi, çünki böyük ürək balaca ürəkləri yetiş-

dirməyə öyrəşmişdi, çünki ona təmənnəsiz sevgi lazımıydı.

Ürək sinəsinin altından qopan körpələrinin sevincinə şərik çıxırdı, qəmlərini bölüşürdü, beləcə yarı rahat, yarı narahat yaşayırdı.

Balaca bir ürək həyətdə oynayanda qayğılı olurdu, axşama kimi Qəmərle birgə pəncərədə durub uşaqlarının oyununa baxırdı, birdən Allah eləməmiş bir axmağa rast gələrlər, ya elə köntöy maşın sürənlərin nadanlığının qurbanı olarlar. Ürək onlarla birgə dərs hazırlayırdı, balaca ürəkləri ürəkləndirirdi, məktəbə bir gedib, bir gəlirdi.

Ürəklər ali məktəbə gedəndə onların yolunu gözləyirdi, nazlarına dözürdü, şıltaqlıqlarını tutmarlayırdı. Yavaş-yavaş onun özünə olan sevgisi o birilərinə keçirdi, tək ondan qopanlar sağ olsunlar.

Bir gün onun narahat ürəyi dayandı, çünki döyünməkdən yorulmuşdu. İndi o, uçmaq istəyirdi. Ürək göyə qalxdı. Qönçə kimi qırmızıydı, göyləri gəzməyə başladı. Aşağıda - yerdə isə bir həssas ürək böyük, işıqlı salonda ağ royal çalırdı, daha bir ürək mersedesdə gəzirdi. O, vilallalları geniş, qulluqçuları bol ürəkləri gördü. Onlar hamısı rahat idi, ora-bura qaçışmırdılar, vuruşmurdular. Ürək düşündü ki, bəlkə o da onlar kimi ola bilərdi, lakin nədənsə bunun fərqi varmıy, ürək heç bunu istəməyib də, çünki belə olsaydı, bəlkə o, həyatı istədiyi kimi yaşaya bilməzdi, doyunca sevmə bilməzdi.

Ürək birinci dəfə yuxuda qorxduğu günləri, varlığını tanıdığı anı xatırladı və güldü, aşağıda isə ona oxşar balaca ürəklər qaçışırdı, hamısı onun zərrəcikləri idi...Və birdən o, qönçə kimi pardaqlanmış, sevən ürəyini gördü. Həmin ürək bombalamboş boşluqda ona tərəf uçurdu.

Yaz havasıydı. Yağış Qəmərini göz yaşlarını, günəş isə şaqraq gülüşlərini xairlədir...

20 iyun 2005

Çingiz ƏLİOĞLU

***

*Zaman busqudadır sərvət qəsdində.
Hər başı qəzalı gecə-karvanın,
Ulduzlar qızılı-gümüşləridir...
Bəxti gətirəndə Karvanqıranın.
Allahın göz yaşı şəhlər üstündə,
Qımışan şeytanın gülüşləridir...*

oktyabr, 2005

***

*taxtatək qurumuş təntik tənimə
şaxta saxta nəvazişlə
çəkir əlini
axta vaxtın taxta atı
eşikdə noxtalıdır toxtamış
saxsı baxtımın
laxlayan taxta taxtına
bu baltanı
kim saplayıb kim taxmış...*

noyabr, 2005

***

*oğlanlar kəsməkdən qorxur üzünü
qızlar da acıqca qırxır özünü...*

noyabr, 2005

***

*çadır səhərciyi...
cındır cuna ardında*

*çinqi çıraq közərir
cinqılı cocuq ovcunda
bir cüt küncüt dənəsi
cücə gözü cücərir...*

noyabr, 2005

***

*tanrı torpağa
həyat toxumu əkdi...
hamıya qisməti tən-dürüst böldü
insanların çoxu
tarix boyu doğuldu,
əzab çəkdi, öldü,
doğuldu, əzab çəkdi, öldü...
do...*

noyabr, 2005

***

*o qədər uzaqdasan
yaxına da səs çatmır
hər kim səni atsa da
yadlar heç zaman atmır*

*de niyə yaxşı görmür
yaxını qartal gözün*

naxoş sükut yaradır
 ülfət uman xoş sözün
 hardandır dözümlü ərdəm
 sən dərd içində dərdən
 mərdlərə mərdən hər dem
 namərdə namərd hərdən...

mart, 2005

VAR

O könül sızladan titrək nəvanın
 Ürəyə xal salan bir xanəsi var.

Avandı göz oxşar uca sarayın
 Astarta fəlakət viranəsi var.

Yanıb yandıqca da bir şamə dönən
 Hər şair könlünün pərvanəsi var.

Qurbanlıq bir eşqin, ya rəbb, tərkin qıl,
 Çün günah qismətin nişanəsi var.

Tək sənün pərvanən xoşbəxtdir könül,
 Özüntək qurbanlıq divanəsi var...

oktyabr, 2005

***

üzümü tuturam gözümün vurur
 gözümü tuturam dizimnən vurur
 dillənsəm əlüstü ağzımdan vurur
 yaman balaqlayıb çullayıb məni

canım titrəmədə uçum-uçunda...
 gah tutub gizlədib bərk-bərk ovcunda
 gah atıb-tutubdu ayaq ucunda
 çiləyə döndərib çiləyib məni

yaş yuyub çox zaman quruca asıb
 dəryada gömülsəm başımdan basıb
 mənfi-müsbətimi çəlpəşik yazıb
 cərəyan xəttinə calayıb məni

yaşamaq budurmu ey dili-qafıl
 nə susub durmusan dilində qıfıl

yetişdi vaxt-vədə gəl ay İsrafil
 dünyadan surunu çal ayır məni...

iyul, 2005

***

məni qoyma özümlə tək
 sonra baxıb görərsən ki
 ikimizdən biri yoxdur

o nə oxdur uçuq elə
 uçuq ucu sənə sarı
 quc məni sipərin olum
 quc qoca simsara sarıl

saralıb sarınmışam
 artdanıb-arinmişam
 qartdanıb sarsılmışam

arsızmışam demə vallah
 açılarmış qırışığım
 dirilən bu sınıra bax
 ahıl-cavan qarışığam

mən bu günah cəzasını
 alacağam əvvəl-axır
 göydən baxan sərvaxt baxır

al bu canı alandan al
 qal bu candan qalanla qal
 mən qam-qalaq daşıyaram
 sən od qala qalamla qal...

dekabr, 2004

SIXINTI

yer də sıxır göy də sıxır
 gah o yandan gah bu yandan
 yıxsa elə dostlar yıxır
 gah o yandan gah bu yandan

yadlar yenə insaflıdır
 sağanda sığallı sağır
 dost minəndə düşmək bilmir
 boynun yağıq sırtın sağır

yar əlində gül tikanı
neşlər səhra əqrəbindən
əqrəbadan borc alırsan
asır saat əqrəbindən

bu dünyaya gələndə ki
sıxıntıdan doğulursan
can çürüdüb sıxıntıda
sıxıntıdan boğulursan

neçə məsələ-misalı
həll eləmək olmur birdən
dosta... hamısı misalı
yaranmayıb quru yerdən

sözdü dedim tutdu səni
yandın ana anan andan
dost da yad da atdı səni
gah o yandan gah bu yandan

haqqı nahaq basıb yeyir
nahaq burda haqq laməkan
seymur baycan da hey deyir
ət-qolbas filan-bəhməkan...

fevral, 2005

AĞLA

Nə çıxacaq qaradan,
Ağladın ağa ağla!
Getmə qara üstünə...
Qansa qanar ağa, ağla!

Çağla, ağ çağa ağla,
Qayıt ol çağa, ağla,
Nə əl aç bir namərdə,
Nə də alçağa, ağla!

Çağır mərdi, həmdərdi,
Cod-cod susqun ağlasın.
O çal-çəpər kirpiyi
Göz yaşları çuğlasın.

Ağın üstünə ağla,
Ah üstə ahı ağla.
Bu çəkdiyın bayatı
Ağdır, ağı, ağla...

Çəkmə aranı dağa,
Yaxma qaranı ağa. -
Yola gedir kağız ağla...
Çox yox, bir ağız ağla!

Tez götürər palçıq-kiri,
Yudun yu ağı, ağla.
Korun-korun kiri- kiri,
Yurdum, yum ağız, ağla!

dekabr, 2005

TƏBİİ SEÇİM

təbiət bitərəfdir
bitir neytral otlar
mühitə don biçməkçin
qabıq qoyur insanlar

torpaq siyasi baxış
cəbhə-filan hərləməz
insandır min dil ötən
yalan söylər tərləməz

təbiətin seçkisi
çox azad bir seçimdir
işlər əcəl bıçqısı
bu təbii biçindir

o tərəfsiz-tirətsiz
ağacdır tir doğranar
quşlar düşər qəfəsə
səsləri də oğranar

bəşər bəndə şər bəndə
suya da bir sal salar
dağ çayı düşər bəndə
səsi belə alınar

mürvət insafi bəlli
mühitə bir diqqət et
bax heç nədən dördəlli
bərk yapışmır təbiət

ana arı seçəndə
dəstə yuva tərk edər...
...sən seçən də qanını
içib sənə ərək edər...

yanvar, 1991

***

söz ilə döyüşə girib hər dəfə
hər dəfə savaştan şil-küt çıxıram
qanımla yazılıb kitab... hər dəftər
mən sözə ilahi güc tək baxıram

adi qələm deyil əlimdə qələm
kökü damarımda donor iynəsi
sözün öhdəsindən qanımla gəlləm
mirsadan qızılgül ətri iynənsin

biri yaxşı deyib biri pis deyib
sorağım yayılıb obaya elə
hər kim ki sözümə çox ağız əyib
sondan ağzı əyri qalıbdır elə

döyüşsüz keçmədi bircə anım da
hər ürək açdığım barılarınmıdır
hər sözün neştəri-şəhdi canımda
mirsalar bal yüklü arılarınmıdır

oxucu dünyası okean dəniz
dərya ürəklərə mən baş vururam
mən kiməm oxucum?... bir qul bəndəniz
hər vaxt söz hüzurunda sərvaxt dururam

eşqli könüllər keşik mərəyim
sevgisiz bu dünya başıma dardır
həmahəng döyünər dərdə ürəyim
səsimdə ağrının sədasi vardır

sözünün axırbaş qadası vardır
dedilər ay Çingiz ehtiyatlı ol
görsəm el dərdinə ürəyim dardır
özümü edama mən çəkərəm qol

ilhamın köhnəli gülzarda otlar
düzdə gil zirvədə qar tarıyam mən
sözümdə hər nə var sizindir dostlar
sizdən aldığımı qaytarıram mən...

dekabr, 2005

***

hər şey səndən aşağı
daş çaylağın uşağı

daşlı qaşdan daş şığıyır
daş dağdanır aşağı

su daşır daş aşırır
daş daşır daşqın daş
sürüşən daş şaşırır
aşılanır çaşqın daş

daşıb daşdan sallaşır
dalaşqan su uşağı
daş da daşdan alışır
ışarır gümüş işığı

daş daşır dağ başından
sürüşür daş sürüsü
daş düşür daş döşündən
döşlərdə daş örüşü

daş daşdanır daş daşır
alaş-bulaş yaşdanır
döşə döşənən daşdar
yaş daşmır yaş danır

tarixdə bir handa bir
hellənib qaşdan aşağı
sıyrılıb daşdan dirilir
daş qoruğun daş aşığı

dədə qorqud daş qoruğun
daş ordunun daş aşığı
ta çox huldən getmə qardaş
qorqud gəldi düş aşağı

qorquddur aydan haylanan
daş yuxarı daş aşağı
axan onun işığıdır
düş yuxarı qalx aşağı

daş sürüsü belə bənddir
daş selabı səlbəyə
aşağı qalxmaq çətindir
asandır düşmək qəlbiyə...

dekabr, 2004

Nərgiz CABBARLI
təqdim edir

1.

"Tanrının dərgahına iməkləyən suallar"

və ya tənqidçi qələmindən çıxan poetik qiymət

"Şair kimi təqlid edir? Yalnız öz içini..."

Hərdən tənqidçiləri, publisistləri və ümumiyyətlə, "söz haqqında söz yazmağı və söz üzərində gəzişmələr etməyi" sevənləri (bunu bir dəfə şairlərdən biri mənim yazılarım haqqında söyləmişdi... deməli, həm də özümü...) ciğalılıqda günahlandırırım. Bilirsiniz, niyə? Ona görə ki, kiminsə uğurlu bir fikri, uğurlu bir tapıntısı belə adamların uğurlu bir yazısı üçün səbəb - stimül rolunu oynayır.

Amma bir çoxları buna qibtə də edə bilər... Necə adi bir misra fikir axınının ağzını açır, necə bir ifadədən, bir misradan yapışan insan öz içində qıvrılan fikir burulğanının dərinliklərinə enməyi bacarır, və ən nəhayət, içindəki hay-küyyü, təlatümü sakitləşdirdikdən sonra o misrani, o ifadəni minnətdarlıqla xatırlaya bilər...

Əslində, bütün söz sənəti (elə sənətin digər sahələri də) bunun üzərində qurulub. Hər axının bir başlanğıcı olur... Deməli, istənilən istedadlı insanın beynində, ürəyində yığılıb qalmış duyğuların, düşüncələrin, qənaətlərin, emosi-

yaların, məntiqi nəticələrin ortaya atılması - bir yazıya, bir kitabına, bir əsərə çevrilməsi üçün bir misra, bir əsər, bir kitab və ya bir yaradıcılıq bəhanə ola bilər. Olur da... O enerjinin təsiri altına düşüb yazmaq - içini kağıza boşaltmaq istəyirsən. Söz donunda bir bəhanə kifayət edir ki, nələrdənsə qurtulasan. Sadəcə, bəzi hallarda bu başlanğıc - səbəb özünü gizlədir (məqsədli və ya məqsədsiz), bəzi hallarda isə əksinə, satır...

Bu kitabda olduğu kimi...

Tənqidçi, filologiya elmləri namizədi Cavanşir Yusiflinin "Azərbaycan poeziyasında Əli Kərim mərhələsi" kitabını nəzərdə tuturam...

***

Cavanşir Yusifli "mətn içində mətn" axtarışında olub həmişə... Hər şeyin üzde, ilk təəssüratda və ilk görüntüdə olduğuna inanmayıb. Deməli, məntiqlə yanaşsaq, sadə həll və üzde olan nəticə də onluq deyil... Mən bunu tənqidçinin digər kitablarında da görmüşəm, hiss etmişəm. Bir də tənqidçilərimizin əksəriyyətində

çatışmayan bir xüsusiyyət - dünya ədəbiyyatını bilmək və paralellər aparmaq bacarığı ürəyim-cə olub...

Amma bu kitab belə demək mümkündürsə, "mətn içində mətn" konstruksiyasının daha dərinlərinə enmək marağı ilə yazılıb. Və tək-cə Əli Kərim yaradıcılığına qayıdıb, Əli Kərim yaradıcılığını dəyərləndirmə kimi dərk edilə, anlaşıla bilməz. Çünki bir yaradıcılıqdan başlayan fikir axını müxtəlif məqamlarda, müxtəlif bəhanələrlə fərqli yaradıcılıqlara - Səməd Vurğun, Rəsul Rza, Mikayıl Müşfiq, Füzuli, Dostoyevski, Bulqakov, Patrik Züskind, Stendal, Baxtin, Lotmana - üz tutur... Və bildiyiniz kimi, burada yalnız sonuncu ikisinin yaradıcılığına nəzəri sitatların gətirilməsi üçün üz tutula bilərdi... Digərləri fərqli dövrlərin, fərqli dünyaların insanları və fərqli yaradıcılıqların sahibləridir...

Qəribə bir təzad da var... Bu üz tutmalar, bu keçidlər hərdən insanı elə təsirə salır ki, Əli Kərim yaradıcılığı haqqında oxuduğunu unuda da bilirsən. Əli Kərimlə "danışdığı" anda hardansa Səməd Vurğun peyda olur, hardansa Rəsul Rza gəlir, hardansa "görünməz bir əl" səni "Ustad və Marqarita" dünyasına itələyir... Ora necə düşdüynün fərqi də vara bilmirsən... Amma bu unutqanlıq ani olur - çünki növbəti misralarda O - Əli Kərim səni gözləyir. Və mən "özünü danışmaq üçün bəhanə" dedikdə məhz bunu nəzərdə tuturdum... Cavanşir Yusifli Əli Kərim "bəhanəsi" ilə bütöv bir mərhələyə baxış edib, dəyər verir...

Bu parçada olduğu kimi: "O zaman Əhməd Cavadın, Səməd Vurğun və Müşfiqin yaza bilmədiyi və ya yazmağa macal tapmadığı mətləblər çox sonralar Əli Kərimin qələmində, onun üslub qəlibində doğuldu. Bu məqam Əli Kərimin Azərbaycan poeziyasında tutduğu mövqeyi, oynadığı rolu dəyərləndirmək baxımından çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Belə bir tezis irəli sürmək olar: şərti mənada Səməd Vurğun, Rəsul Rza, yaxud Mikayıl Müşfiq poetikası harada qurtarırsa, Əli Kərim üslubu orada başlayır"...

Beləliklə, "Gəlişin missiyası", "Barokko çılgınlığı", "Ölüm və Mətn" adlı başlıqlar altında təq-

dim edilən bu cür fikirlər burulğanında "mətn içində mətn"nin kimə aidliyini dərk etmək üçün diqqətli olmaq lazımdır. Amma düzünü deyim ki, poeziyadan, nəsrədən daha ağır oxunmalı olan bu kitabda maraqlı olan da budur: müstəvidən müstəviyə adlama, bir-biri ilə üzde elə bir əlaqəsi olmayan yaradıcılıqlar arasında gözəgörünməz bağlar aşkarlamaq (və ya olmayan bağları yaratmaq)... Bu, həm də sözün yaxşı mənasında bir fikir - məntiq oyununu xatırladır... Fərqli zamanlar, fərqli yaradıcılıqlara adlaya-adlaya yeni bir üslubla tanış olduğunu anlayırsan...

***

Kitabda yadımda qalan bir parça da var ki, həmin fikir kitabın mənim üçün üzde olan və artıq haqqında qeyd etdiyim (hər oxucu bu kitabda öz intellekti səviyyəsində nələrisə kəşf edə bilər) xüsusiyyəti ilə qəribə bir şəkildə eyniyyət təşkil edir: "Əli Kərimin səsi həmişə kadr arxasından gəlir, pıçıltı şəklində, sonradan bu pıçıltılar əriyib gedir, fəzada özbaşına gəzən, göy qübbəsinin altında tək, tənha qalan səs dil açır, dünyada heç kəsin ağına gəlməyən şeylər danışır..."

Bəli, bu kitabda da Əli Kərimin səsi sirli - sehri bir səs kimi kadr arxasından gəlir... Azərbaycan ədəbiyyatında dünya ədəbiyyatı ilə qırılmaz təsirlə yaranan bir mərhələ olduğunu pıçıldayır. Şeirlərində olduğu kimi sakitcə, haray-həşirsiz...

***

Cavanşir Yusifli kitabda bir çoxları kimi Milorad Paviçi də yada salır... Əli Kərimin xətrinə: "Milorad Paviçin əsərlərinin birində belə bir passaj var ki, canlı varlıqların ölümündən sonra onların cisimlərinin ancaq söz adlanan hissəsi daha çox yaşayır".

Düzü, cəmiyyətin və ədəbi mühitin istedadlı insanlara qarşı acımasız münasibəti mənim üçün həmişə maraqlı olub. Ruhların mövcudluğuna və real dünya ilə əlaqəsinə inandığım-

dan bir fikir - xüsusilə də bu kitabı oxuduğum məqamda (eyni zamanda yazdığım vaxt) yaxından əl çəkmir... Görəsən, onu öldürəndən sonra yaşatmağa çalışanlara baxa-baxa o RUH (mən də əminəm ki, o, SÖZ şəklindədir) nələr düşünür... Onun reaksiyasını yerüstü insani reaksiyalarla eyniləşdirmək mümkün olsaydı, hansı söz ifadə edə bilərdi?!

Təəssüf ki, kimse bunu bilmir. Amma onun yerüstü həyatına və şairlik missiyasına qiymət verilməsi hələ ki davam edir. Və heç kəs mənə sübut edə bilməz ki, bu yaradıcılığın yaddan çıxması və fərqli istedadlı insanların qələmində dönə-dönə xatırlanmasında o Ruhun - Sözün əli yoxdur. Adi yerüstü canlıların edə bilmədiklərini onlar elə bilir axı...

Bu fikrin fərqli bir obrazını Cavanşir Yusiflinin düşüncələrində tapa bilərsiniz: "Obrazlı şəkildə deyilsə, ağaca baltanın vurulduğu yerdən qalxan pöhrələr uzunömürlü olmasa da, özündə dünyadakı bütün ömrü kəsilən nəsnelərin taleyini bütövləşdirmək həsrəti yaşadır. Əli Kərimin şairlik missiyasını məhz bu məqamın içində axtarıb-aramaq lazımdır".

Tənqidçi öz axtarışında çox yerlərə gedib çıxır - polifoniyaya qədər... "Polifoniya - məhz polifonik düşüncə tərz, hər şeyə, bütün gerçək dünyaya bu pəncərə çərçivəsindən baxmaq Əli Kərimin şeirlərini hətta onunla eyni dövrdə ədəbiyyata gələn şairlərin poetikasından kəskin şəkildə fərqləndirirdi".

Əli Kərim tapıntısı olan "arzu ləpədyəni", "arzu qızmarı", "sevgi alatoranı"nı xatırlada-xatırlada "danışan" müəllifin polifonik düşüncə tərz haqda dedikləri istər-istəməz o musiqini - sözün musiqisini yada salır...

***

Müasir şairin yerüstü obrazı onun gücünün ilahi qüvvələrlə bağlanmasına qarşı duranların sayını artırır... Haqlı şəkildə...

Amma. Cavanşir Yusifli bu yerüstülükdən qoparaq "şairlik missiyası"nı təhlil etməyə də çalışıb. Bəzən fikirlərinə təsdiq axtara-axtara Bloka da üz tutub:

"Blok şairdən harmoniyanın övladı kimi bəhs edir, onun fikrincə, şairin üç əsas misiyası var: birincisi, dünyada başlı-başına gəzən səsləri olduqları nəhrin sonsuz stixiyasından azad etmək. .. ruhun dərinliyinə sirayət edib bu evsiz-eşiksiz səsləri azad etmək... üçüncü - dərinlikdən və ənginlikdən qalxıb gələn və bu gerçəkliyə yad olan səsi sözün qəlibi içinə ideal şəkildə oturtmaqdır!"

Cavanşir Yusifli kimi mən də bu fikirlə razılışırım. Hədəfə vurulmuş fikirdir. Hər şairə ürək genişliyi ilə aid etmək olmasa da... Amma gerçək şair simasını xatırlasaq... dinməyəcəyik. Dinə bilməyəcəyik... Çünki şairin gerçəkliyini sübut edən hər ilahi misra həm də öz-özlüyündə bu fikri təsdiqləyir...

"Poeziya yalnız yaddaş kimi bir daha təkrar olunmayacaq, yaddaşdan başqa bir yerdə dirilməyəcək şeylərin dilə gətirilməsi kimi mövcuddur.

Şair bəzən "mən"dən kənarında səslənən, elə bil ki ona aid olmayan intonisiya ilə danışır. Adama elə gəlir ki, şairdən kənarında əllə toxunulması mümkün olmasa da, kölgəsi dalğalanan kimsə var. Və bu kimsə əvvəl-axır hər şeyin, bütün mətləblərin üstünə çıxır, son nöqtəni qoyur. Söz danışan, nəyisə sübut etmək istəyən adama yox, kənarında "kölgəsi" əyilən, titrəyən şəxsə məxsusdur".

Bax, belə... Tanıdığınız gerçək şairləri xatırlayın... Şəxsən mənim tanıdığım gerçək şairlər çox deyil. Amma onların hər birinin "kənarında titrəyən kölgəsi"nin mövcudluğunu bilirəm. O "söhbət" şahidi də olmuşam...

Ona görə də bir tənqidçinin bir şairin yaradıcılığına verdiyi qiymətdə "Tanrının dərğahına iməkləyən suallar" kimi poetik bir ifadənin olması mənim üçün təəccüblü deyil...

Çünki "Olaydı qəlbimin ağrılarında, Yanaydı qəlbimin intizarında, Çox deyil... Bir az. Görəydi orada yaşamaq olmaz..." deyən bir şairin dünyasını gəzib və ağrılarını duyub gələn tənqidçi (tənqidçi olsa belə!) o şəriyyəyə uyğun və layiq poetik bir fikir deməlidir...

2.

"Sınıq güzgü"dən görünən gerçək portret

Mən gerçək portretləri çox sevirəm. İstər yağlı boya ilə işlənsin, istər sözlə. Bəlkə də "gerçək" sözü burda o qədər də yerinə düşmür... Amma vallah, billah, portretdən portretə də fərq var. Hansındasa təbəssüm gerçək alınmır, hansındasa siması cızılmış insanın donuq və buz kimi - mənasız baxışları işləri korlayır, hansındasa dondurulmuş məqam real sahibinin gerçək xarakterini yox, artistizmini əks etdirir.

Portreti xoşlamağımın səbəbi isə onu yaradanın öz işinə münasibətindəki maraqlı çalarlarla bağlıdır. Bu münasibətdə hər şey var - portret sahibinin şəxsiyyətindən tutmuş, onu çəkənə - yazana təsirindən tutmuş, necə insan olmasına qədər... Çox şey. Təbii ki, əgər oxumaq və anlamaq bacarığın varsa...

O ki qala portret cızan şair ola... Hətta tənqidində, publisistikasında belə şəriyyət duyulan, şəriyyət yaşadan şair...

Elə Vaqif Bəhmənlinin "Sınıq güzgü" adlı kitabındakı publisistikada da, aldığı və verdiyi müsahibələrdə də (yeri gəlmişkən bütün uğurlu müsahibələrdə olduğu kimi, bu müsahibələrdə də portret cizgiləri var. Və bəlkə müsahibə verənlər özləri öz sözləri ilə bu portreti necə yaratdıqlarının fərqi də varmayblar) şərə, sözə sevgi ilə (üstəgəl söz müəllifinə sevgi!!!) bərabər şairliyi hər misrada duyulurdu. Sanki yer üzünün özü belə Sözü üzərində qərar tutub. Sanki söz və şer olmasaydı, dünyanın gedışı pozula bilərdi. Sanki haqqında yazdığı müəlliflərin portretlərinə naxış və can verən də məhz şer imiş, söz imiş...

Əslində, sözə və şərə belə ilahi münasibət müəyyən məqamlarda (o məqamlarda ki, şərə az qala nifrət də edə bilərsən - konkret şəxslərin yaradıcılığına münasibətdə) insanı qıcıqlandırsa da, əksər hallarda bu bacarığa qibtə edərsən. Niyə? Kiminsə (bu məqamda Vaqif Bəhmənlinin) Sözə (eyni zamanda da insana) təmiz münasibəti qoruyub saxlaya bildiyinə görə... Bu, həqiqətən də insandan böyük bacarıq və qeyri-adi bir dirəniş tələb edir. Xüsusilə də şairdən...

Məsələn, o inam olmasaydı, çox çətin ki, müəllif hətta özünə ithaf etdiyi kitaba belə bir epiqraf yazıb biləydi.

"Bəri başdan deyirəm ki, dünyaya pis adam gəlməyib, dünyada pis adam yaşamır və dünyada heç zaman pis adam doğulmayacaq. Bu kitabı dünyanın ən yaxşı adamına - özümə həsr edirəm"...

rəm"...

Bu, kitab müəllifi Vaqif Bəhmənlinin özünün oxucusuna - deməli, həm də mənə ünvanladığı bir mesaj olduğundan, kitabın yaratdığı ilk təəsürat da onunla bağlıdır. Düzdür, nəzərə almaq lazımdır ki, bu mesaj onu tanımayan Vaqif Bəhmənlini eqoist təqdim edə bilər... Amma tanıyanlara yüz faizlik geniş bir təbəssüm bəxş edəcək.

Elə bu təbəssümlə də keçək daha ciddi mətləbə...

"Sınıq güzgü" adlandırılan kitabda öz qələmdaşlarına - zamandaşlarına həsr etdiyi bir çox məqalələr var. Eldar Baxışdan, Yusif Səmədoğludan, Anardan, Vaqif Səmədoğludan tutmuş Ramiz Rövsənə qədər... Bu sıraya müsahibələri də əlavə edək... Və onu da deyək ki, bəzi məqalələrdə yaradıcılıqların qiymətləndirilməsi, təhlilələrin edilməsi üçün cəhdlər də var. Təbii ki, şair yumşaqlığı, şair həssaslığı və incəliyi ilə verilən qiymətdən söhbət gedir...

Amma bu cür məqalələr bir xüsusiyyətinə görə daha çox diqqət çəkir. Onlar tək-cə bir yazıçının başqa birinə verdiyi qiymət baxımından yox, həm də ümumilikdə yaradıcılıq, şeir, poeziya haqqında düşüncələrinin təqdimatı baxımından da maraqlıdır. Məsələn, "Tanrının dilində bir bəndə bayatı" adlandırdığı və Eldar Baxışa həsr etdiyi yarımçıq yazıda (mənim bu yazını yarımçıq adlandırmağımdan yəqin ki, müəllif inciməz) şeir haqqında yazılmış fikirləri xatırlada bilərəm. Bu yazı mənə şövqlə başlanan, amma sona çatdırılması üçün hansısa bir maneənin (çox güman ki, bu, mənəvi-psixoloji bir maneə olub) qarşısında, onunla üzbəüz durma məqamında qırılan bir nəfəsi xatırlatdı... Və orda deyilir:

"Əslində şeir evdi!

Şairin şeri varsa, evi var! O ev həm də bizimdi..."

Şeir ona görə evdi ki, onu görür və içinə girə bilirsən... Yaxşı şeir həm də bir bənzərsiz sədi... O səsdə qəm var, sevgi var, doğmalığ var, qainəlik var, bir də istilik! Doğma ev istiliyi..."

Eldar Baxış haqqında danışan şair bir bəhanə tapıb (digər məqalələrində olduğu kimi) şer haqqında düşüncələrini bölüşür. Şair kimi... Məhz şair kimi. Elə başqa bir şair yaradıcılığına verdiyi qiymət də şairənə alınır: "Eldar Baxışın şerlərində davadan sonrakı illərin ağrısı döyüşçü bə-

dənindəki qəlpə kimi daşınır... Onun şerindəki sanki sözdən öncəki vaxtın da sözü var, bu, bir su səsidir, söyüd iniltisidir, qayadan uçan daşların şaqıltısıdır, bülbül oxusudur, sevgi havasıdır"...

Yuxarıda artıq haqqında qeyd etdiyim manə bəzi məqalələrdə də özünü göstərir - boy verir. Məsələn, Elçin haqqında yazdığı "Bu həmin Elçindi - işıqlı, təmiz" məqaləsində "Mən nəse başqa bir şey yazmalıydım" nidasının ardınca "Yazıçı niyyətini, yazıçı möcüzəsini açmaq iddiasında olan bütün ədəbi düşüncələrdə bir uğursuzluq qisməti var. Hər hansı bir əsərin sirrini o əsərin özündən savayı heç bir yazı mükəmməl anlada bilməz. Elə buna görə də oxuduğunuz bu bələdçi cümlələrə elə buradaca nöqtə qoyuram" yazması... Bu da bir insanın qarşısına məqsəd qoyub yolu çox uğurla getdiyi halda, nədənsə birdən biri onu yarımçıq saxlamasına bənzəyir. Baxmayaraq ki, o yolda deyilə bilənler artıq deyilmiş, yazılmalı olanlar isə yazılmışdı...

Bilirsiniz, əslində, bütün yaradıcılığı boyu ən böyük silahı səmimiyyət olan bir şairi bəzi məqamlarda elə səmimiyyəti satıb. Necə? Məsələn, başqalarını bilmirəm, mənim duyduğum bəzi məqamlar var... Bu şairin ən gözəl, ən səmimi məqalələrinin sırasında bəzən səmimiyyətə qalib gələ bilməyi üçün gizlətməyi bacarmadığı münasibət - qələmi hansısa istiqamətə yönəltmə də duydum... Və bu, bəzən hansısa şairin, yazıçının istedadından, gözəl qələmindən danışmalı olduğun halda, onun gözəl insan, gözəl şəxsiyyət və ya vətən üçün çalışan biri olduğunu demək məcburiyyətində qalmana bənzəyir... Eyni ilə...

Amma... Dərindən və sinə dolusu nəfəs almış kimi yazdığı "Ən cavan qoca" adlı səmimiyyəti ilə seçilən bir yazıdan danışa bilərəm.

"60-cı illərdən bu yana o bizim çağdaş ədəbiyyatımızın ən qoca şairidir. Bir şair kimi Vaqif Səmədoğlu qoca doğuldu, qoca da qaldı. Məncə, Vaqif Səmədoğlu ilk qələm təcrübələri olmayan şairdi... Vaqif Səmədoğlu bizim şeirimizin cavan şairidi. O cavan doğuldu, cavan da qaldı. Vaqif Səmədoğlu hər il, hər ay, hər gün ədəbiyyata yenidən gəlir" ...

Mən əminəm ki, bu cür məqalələr, hiss və münasibət axını ilə yazılmış yazılar bu nəslin nümayəndələri olan yazıçıların xarakterindən tutmuş, nəsillər arasındakı münasibətlərin ən incə nüanslarına qədər çox şeydən xəbər verə, ədəbi mühitin konkret bir dövrünün real mənzərəsini ciza bilir...

Və o mənzərədə Vaqif Bəhmənlinin də sevgisi, məsələn, elə konkret olaraq Vaqif Səmədoğlu yaradıcılığına və şəxsiyyətinə sevgisi, isti münasibəti görünəcək: "Vaqif Səmədoğlu mənim real və mənalı yuxumdur. O, bu qərib Bakı şəhərini ehmal bir yuxu kimi gəzib dolaşır. Vaqif Səmədoğludan Hamlet qoxusu gəlir... Vaqif sözü qatbaqat... yuxu, dua, sevgi, siqaret tüstüsü, can ağrısı, quş səsi, daş soyuğu, çiskin, konyak qoxusu, taksi, zil qaranlıq, saysız-hesabsız qapılar, itmiş açar, söz közərtisi, ürək göynərtisi..."

Mən hələ yuxudayam. Bu yuxudan ayılmasam eybi yox, ayılmamaq daha zor!"

Və ya Yusif Səmədoğlu haqqında "Təzə qan" məqaləsi... Onu da deyim ki, bu məqalə kimi bir sıra yazılar da var ki, onlarda tutulan incə nüanslar həm də tənqidçi yanaşması hesab edilə bilər. Məsələn, Yusif Səmədoğlunun bütün yaradıcılığı boyu zamana münasibətinin təhlil olunması, Zaman obrazına fəal müdaxilə, "Zaman dar kəmərdə, dəmir barmaqlıqlar arasında, başqa bir əsərdə zaman ahıl yaşına çatmış kişinin nəfəsinə hopmuş şəkildə...." göstərilməsi və bu inkişafın - bu dəyişmənin səbəbinin axtarılması...

Və ya "Qətl günü"ne görə darlıqdan çıxmanın bir yolu var: ÖLÜM!

"Qətl günü"ne görə, balaca qəbir nəhəng Yer kürəsindən ən azı Yer kürəsi qədər genişdir, dar gün kosmik fəvqə bir göndəriş deyil, onu insan yaradır" düşüncələrinin ardınca rəmzlər barədə yürütdüyü fikirlərə diqqət edək: "Qətl günü"ndəki rəmzlər açılmalıdır, Baba kaha - məkansızlıq, canavar - təbiətin özü, İkiayaqlı - şeytanın özü, Baba Kaha - əbədi mizan, məhək daşı, Xəstə - ziyalı, Kirlikir - kütlə Qorxunc külək - Allahın qəzəbi!"...

Bir sözlə, bu kitabı xüsusilə dövrümüzün şair və yazıçıların maraqlı portretləri ilə tanışlıq, yeni cizgilərinin aşkarlanması üçün oxuya bilərsiniz. Düzdür, şairin bir çox problemlərlə - müharibədən tutmuş ekologiyaya qədər - məqalələrinə də rast gələcəksiniz... Amma hər kəs öz marağından danışsın... Mən də eləcə... Və əvvəlcədən deyim ki, görə biləcəklərinizin sırasında çox gerçək portretlər də var, bir neçə bəzi gerçək cizgiləri çatışmayan portretlər də... Amma ən əsası bilirsiniz nədir? Müəllifin öz portreti... O bəlkə də fərqi varmadan zamanına, şərə, öz dövrünün şair və yazıçılarına münasibətini əks etdirən məqalələri ilə həm də öz portretini yaradıb... Özü də gerçək portretini...

İsmayıl İMANZADƏ

TƏZƏDƏN ÜSTÜMƏ QAYIDACAQSAN

*Sən necə əl çəkdin məhəbbətindən,
Bəlkə bu sevginin ömrü bir anlıq?
Arxanca baxıram hələ də gəndən,
Getdiyın yollara çöküb qaranlıq.*

*Bəzən tənhalıqdan üşənir qəm də,
Dumanlı sabahlar ovutmaz səni.
Hələ qurumayıb kökün sinəmdə,
Bəlkə göyərdəcək gələn yaz səni?*

*Hər kövrək xatirə bir əriyən şam,
O ülvə istəkdən gör nələr durur?
Yaxşı ki, od vurub yandırmamışıq.
Hələ aramızda körpülər durur.*

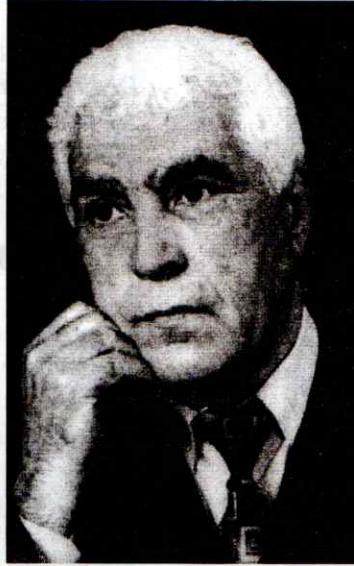
*Bir vaxt közərdəcək səni bu həsrət,
Təzədən su kimi durulacaqsan.
Bələdçin olacaq yenə məhəbbət,
Təklidən bezikib yorulacaqsan.*

*Gizlicə yanacaq sinəndə közün,
Bir qəlb harayına dözmək çətindir.
Müttəhim də özün, hakim də özün
Bu eşqin hökmünü ver görüm indi...*

*Gəl bəxtin çarxını sən azca fırla,
Demirəm hardasa sönən ocaqsan.
Bilirəm, nə vaxtsa köhnə cığırla
Təzədən üstümə qayıdacaqsan.*

BİR CÜRƏ DOĞULUR HƏRƏ DÜNYADA

*Hərə bir biçimdə dünyaya gəlir,
Tələlər bənzəmir biri-birinə.*

*Kimisi doğulur, kimisi ölür
Çoxları yetişir diləklərinə.*

*Kiminin qisməti düşür ovcuna,
Dil açan bəxtimiz ömrün yazımı?
Tələlər oxşayır yol ayrıcına,
Hər alın yazısı Tanrı yozumu.*

*Heyif ki, səhv düşür yerimiz bəzən,
Ayıra bilmirik ağrı qaradan.
Dəhnədən söz açır dayazda üzən,
Beləmi xəlf edib bizi yaradan?*

*Hələ uçurumlar keçilməz, dərin
Haqqı soraqlayan haqqa yetişmir.
Niyə çiyimizə çıxan kəslərin
Bu yurda bir damcı işığı düşmür?*

*Hələ də uzanır əllər ətəyə,
Hardasa hər şeyə baxırıq üzədən.
Hələ barmağımız yatmır tətiyə,
Bir tük də tərpenmir söz gülləmizdən.*

*Ruzu sorağıyla gəzirik hələ,
Bir tikə loxmamız daş altından çıxır.
Niyə yanılıq biz bilə-bilə
Ürəkdə boğulan sözdən qan çıxır.*

*İstək var qalanır hələ odlara,
Çıxır çiyimizə yoldan ötən də.
Kimisi qeyrətin satır yadlara,
Kimisi qibləsin tapır Vətəndə.*

*Hərə bir biçimdə dünyaya gəlir,
İnsanlar bənzəmir biri-birinə.
Kimisi doğulur, kimisi ölür,
Hər yetən çatmayır diləklərinə.*

*Tələ hər addımda üzlərə gülmür,
İnsanı zülmətə öz kini çəkir.*

Adam var bir başı saxlaya bilmir,
Baş var milyonların yükünü çəkir...

SƏNSİZ QALAN DÜNYAM

Sən niyə eşqimi saldın çətinə,
Ağlıma gəlməyən başıma gəldi.
İstədim sığınam məhəbbətinə,
Həsretin üstümə qoşunla gəldi.

Hələ də göynədir məni sözlərin,
Leysana dönübsən baxışlarımda.
Kövrək xatirələr, ayaq izlərin
İslanır xəzəltək göz yaşlarımda.

Kimdən xəbər alım axı yerini,
Əlimi uzatsam sabaha çatmaz.
Elə sıxmısan ki, kirpiklərini
Qəlbinə gedən yol sığala yatmaz.

Çətin ki, yadına təzədən düşəm,
Bu sevgi taleyin uğursuz püşkü.
Getdin... gözlərimdə söndü günəşim,
Sənsiz qalan dünyam zülmət imiş ki...

MƏNİ GÖZLƏYƏN VAR...

Gəlmişdim, tayımı-tuşumu gördüm,
Bəxtin göyerməyən daşını gördüm.
Gördüm, bu dünyanın qışını gördüm,
Məni gözləyən var, buraxın gedim.

Bir vaxtlar zülmətdən atlanıb gəldim,
Qundaqda, beşikdə dadlanıb gəldim.
Şeytanın dilinə aldanıb gəldim,
Məni gözləyən var, buraxın gedim.

Qurdla qiyamətə qalan deyiləm,
Acı həqiqətəm, yalan deyiləm.
Başı əziləsi ilan deyiləm,
Məni gözləyən var, buraxın gedim.

Odlara qalandım mən bilə-bilə,
Döndü arzularım bir ovuc külə.
Bir ömür yaşadım, o da ki belə...

Məni gözləyən var, buraxın gedim.

Leylini, Nigarı, Pərinə sevdim,
Yurdun Arazını, Kürünü sevdim.
Axı necə deyim birini sevdim,
Məni gözləyən var, buraxın gedim.

Yel kimi üstümdən ötdü bu yaz da,
Dedim son nəğməmi təzə avazda.
Ay ölüm mələyi, səbr et bir az da,
Məni gözləyən var, buraxın gedim.

YOLLARA BAXIRIQ...

Gören hardan əsdi bu qara yellər,
Niyə bəxtimizin çırağı söndü?
Bir vaxt perik düşən obalar, ellər
Sonuncu gümana qısılr indi.

Həsretdən alışıb yanır dərə, düz
Göyərir torpaqda insan ahları.
Kimin ayağına axı yazaq biz
Sonu görünməyən bu günahları?

Ürək bu nisgildən gizli od alar,
Bağlı qapılara açar tapılmaz.
Yollara boylanan çadır obalar
Hər bahar təzədən qarıyar bir az.

Qeyrətdən dəm vurur hər yoldan ötən,
Üzlərdə görünmür xəcalət təri.
Yağı caynağında inləyən Vətən
Hələ də zülmətdə gəzir səhəri.

Hər qərib məzarı ana qarğışı,
Bəs niyə səsimiz haqqa yetişmir?
Yağır başımıza töhmət yağışı,
Bu yurda Tanrının kölgəsi düşmür.

Dumanlı sabahlar bizdən uzaqda,
Hələ çürüdürük qılıncı qında.
Üşüyür bəxtimiz qarda, sazaqda
Nicat axtarıq göz yaşlarında.

Kövrək xatirələr yaşıl çətirli,
Hər səmtə su kimi axırıq hələ.
Əvəlik qoxulu, yarpız ətirli
Günlərin dalınca baxırıq hələ...

duel

HİMNİMİZİN MÜƏLLİFİ İLƏ BAĞLI HƏQİQƏT GEC-TEZ ÖZ YERİNİ TUTACAQ

Tənqidçi İlham Abbasovla şair Sabir Sarvanın "Duel"i

SABİR SARVAN: İlham, sən məni "Duel"ə çağıranda "Ulduz"da bizdən əvvəl çap olunmuş söhbətlərə bir də nəzər yetirdim. Və gördüm ki, demək istədiyim çox fikirlər artıq deyilib. Xüsusilə Cavanşir Yusifli, Yaşar, Əhməd Oğuz bir çox məqamlarda üreyimdən xəbər veriblər. Təkrarçılıq olmasın deyə, Əjdər Olun variantını

seçdim. Yeni istəyirəm ki, mən daha çox "danışdıran" tərəf olum...

İLHAM ABBASOV: Mən danışmaqdan qorxmuram, ancaq onda gerek rubrikanın adını dəyişib "duel" əvəzinə "güllələnmə" qoyalar.

SABİR SARVAN: Yox, "güllələnmə" də olmayacaq, mən hər "atəş"dən sonra sənə "son söz"

demək şansı verəcəyəm.

İLHAM ABBASOV: Elə isə, de gəlsin...

SABİR SARVAN: Birinci olaraq bu suala cavab verməyini istəyirəm: "Hər yazıçı nəslini o nəslin tənqidçiləri daha yaxşı başa düşür və qiymətləndirirlər" -- fikrinə münasibətin necədir?

İLHAM ABBASOV: Yaxşıdır. O mənada ki, bu fikirdə ədəbiyyatın anlaşılıb qiymətləndirilməsi üçün zəruri olan şərtlərdən biri öz ifadəsini tapıb. Eyni nəslə mənsub olan, eyni dövrün yetirdiyi insanlar adətən sənətdə də, sənətdən kənarda da bir-birini daha yaxşı başa düşürlər. Onların dünyagörüşləri arasında bir yaxınlıq, zövqləri arasında bir doğrmaqlıq olur. Tənqidçi də, təbii ki, daha yaxşı duyduğu, daha yaxşı anladığı əsər haqqında daha səmimi, daha səviyyəli söz deyə bilər. Ancaq bu fikri mütləqləşdirmək də doğru olmazdı. Dediym yaxınlıq, doğrmaqlıq ayrı-ayrı nəsillərə məxsus yazıçı və tənqidçi arasında da yarana bilər və bu halda onlar bir-birini eyni nəslə mənsub olanlardan da yaxşı başa düşə bilərlər. Ədəbiyyatın tarixi və praktikası hər iki hala aid nümunələrlə zəngindir.

Tənqidi nəinki öz nəslinə, hətta öz dövrünə aid ədəbiyyatı araşdırmaqla məhdudlaşdırmaq olmaz. Bu, bizim ədəbi düşüncəmizdə möhkəm yer tutan yanlışlıqlardan biridir.

SABİR SARVAN: Məgər tənqidin vəzifəsi müasir ədəbiyyatı araşdırmaq deyil?

İLHAM ABBASOV: Dediym kimi, bu, yanlış bir münasibətdir. Ədəbiyyatşünaslığın bölmələri -- ədəbiyyat tarixi, ədəbiyyat nəzəriyyəsi və ədəbi tənqid bir-birindən nələri öyrənmələri ilə deyil, həmin predmeti hansı mövqedən, hansı üsullarla öyrənmələri ilə fərqlənirlər. Eyni bir ədəbi hadisəni onların hər üçü öyrənir -- hərəsi öz mövqeyindən, öz üsulları ilə. Və burada həmin ədəbiyyat faktının hansı dövrə aid olması həlledici amil deyil. Məsələn, Füzuli yaradıcılığını Həmid Araslı və Əlyar Səfərlı ədəbiyyat tarixi mövqeyindən, Mir Cəlal və Əkrəm Cəfər ədəbiyyat nəzəriyyəsi mövqeyindən, Məmməd Cəfər (Füzuli seviri, "Füzuli düşünür") və Asif Əfəndiyev ("Məcnunluq") isə ədəbi tənqid mövqeyindən araşdıraraq qiymətləndirmişlər.

Eyni prinsip müasir ədəbiyyatın öyrənilməsinə də aiddir. Məsələn, müasir ədəbiyyatşünaslığımızın görkəmli nümayəndəsi akademik Bəkir Nəbiyevin çağdaş ədəbiyyat haqqında

yazdıqları daha çox ədəbi tənqid yox, ədəbiyyat tarixi nümunəsidir, yeni müasir əsərlərin ədəbiyyat tarixi mövqeyindən tənqid olunmasıdır. Çox zaman unudulur ki, ictimai tarixdə olduğu kimi, ədəbiyyatda da "ən yeni tarix" mərhələsi var.

Ədəbi prosesdə ədəbi tənqidin yeri və rolu barədəki mülahizələrdə başqa bir yanlışlıq da var: Çox zaman ədəbiyyat mövzusunda yazılmış publisistika ilə ədəbi tənqid qarışdırılır, daha doğrusu, səhv salınır.

SABİR SARVAN: Sağ ol ki, müəllimlik şəkərindən əl çəkməyib, dərs vermək fərsətini əldən qaçırmısan. Elə isə, istəyirəm, daha konkret bir məsələ barədə söhbət salam. Yazıçıların son qurultayında himnimizin mətninin müəllifi kimdir? - sualına hələ dəqiq cavab verilmədiyi barədə bir-iki kəlmə söz dedim, dövlətin bu məsələdə mövqə nümayiş etdirməyinin vacibliyini bildirdim. Onu da deyim ki, himnin müəllifliyinə haqqı çatan adam kimi mən daha çox Cəmo Cəbrayılbəylinin tərəfindəyəm. Çıxışım zamanı Rəfael Hüseynovun yerdən başını bulamaqla mənimlə razılaşmadığını bildirməsi indi də gözlerimin önündədir. İlham, məni bu qənaətə gətirən sənə yazıların və söhbətlərin olub. İndi istəyirəm, imkan var ikən, məni inandırdığın kimi, Rəfael Hüseynovu da inandırasan.

İLHAM ABBASOV: Elə bir mövzuya toxunursan ki, bu barədə qısa danışmaq mümkün olmayacaq. Bu gün bizim Dövlət Himni kimi qəbul etdiyimiz Üzeyir Hacıbəyovun

"Azərbaycan Milli marşı"nın sözlərinin Cəmo Cəbrayılbəyliyə məxsus olmasını Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti tarixinin cəfəkeş araşdırıcısı, mərhum Möhsün Əliyev hələ bu əsər himn kimi təsdiq olunmazdan iki il əvvəl - "Ədəbiyyat qəzeti"nin 20 aprel 1990-cı il nömrəsində yazmışdı.

Ondan da əvvəl -- 14 iyul 1989-cu ildə bəstəkar Sərdar Fərəcov "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetində Ü.Hacıbəyovun 1919-cu ildə bəstələdiyi, sovet dövründə nəşr və ifa olunmamış iki marşı haqqında ilk dəfə məlumat vermişdi. Təxminən eyni vaxtda "Ulduz" jurnalında bu barədə mərhum şair Rəfiq Zəka da yazmışdı. Bu marşlardan biri "Azərbaycan Milli marşı" idi ki, adından da görüldüyü kimi, ADR-in Dövlət Himni kimi nəzərdə tutulmuşdu. İkinci əsər -- "Azərbaycan" marşı isə hərbi məktəb müdavimlərinin sırada oxumaları üçün yazılmışdı.

(Bugünkü himnimizin sözlərindən də bu aydın görünür)

Sərdar Fərəcov hər iki marşın sözlərinin də Üzeyir bəyə məxsus olduğunu yazırdı. "Kommunist" qəzetinin 20 yanvar 1991-ci il nömrəsində bəstəkar Aydın Əzimov hər iki mətnin Əhməd Cavada məxsus olduğunu "təxminən güman etmək olar" qənaətini söylədi. Ancaq bu fərziyyə tezliklə təkzib olundu. "Mədəniyyət" qəzetinin 7 mart 1991-ci il nömrəsində Sərdar Fərəcov Ü.Hacıbəyovun ev muzeyində saxlanan əlyazmasına əsasən "Azərbaycan Milli marşı"nın sözlərinin də bəstəkarın özünə məxsus olduğunu sübut etdi.

SABİR SARVAN: Bəs necə oldu ki, hərbi məktəb müdavimləri üçün yazılmış marş Dövlət Himninə çevrildi?

İLHAM ABBASOV: 1990--91-ci illərdə milli-azadlıq hərəkatı ilə bağlı müxtəlif toplantılarda Azərbaycanın üçrəngli milli bayrağı qaldırılmaqla yanaşı, ADR-in "himni" də ifa olunmağa başlayır. Ancaq qərribə və anlaşılmaz olan budur ki, "himn" adına Ü.Hacıbəyovun "Azərbaycan Milli marşı" yox, "Azərbaycan" marşı oxunur. Bu gün həmin yanlışlığın kökünü, səbəbini müəyyənləşdirmək qeyri-mümkündür. Elə həmin dövrdən də başqa bir yanlışlığa yol verməyə -- "himnin" (əslində "Azərbaycan" marşının) mətninin müəllifi olaraq Əhməd Cavadın adı şübhə doğurmayan bir həqiqət kimi çəkilməyə başlayır.

Nəhayət, 27 may 1992-ci ildə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin səlahiyyətlərini həyata keçirən İsa Qəmbərin imzaladığı qanunla həmin marş Dövlət Himni kimi rəsmiləşdirilir: "Musiqisi Üzeyir Hacıbəyovun, mətni Əhməd Cavadın olan "Azərbaycan Milli marşı" Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni kimi təsdiq edilsin".

Bununla da iki tarixi yanlışlıq rəsmi "status" qazanır. Birincisi, Dövlət Himni kimi bu məqsədlə yazılmış "Azərbaycan Milli marşı" yox, başqa əsər təsdiq edilir. İkincisi, fikir müxtəlifliyinə baxmayaraq, heç bir ciddi arqument göstərilmədən mətnin müəllifi kimi Əhməd Cavadın adı rəsmiləşdirilir.

Bundan ötən yeddi il ərzində problemlə bağlı heç bir təzə söz-söhbət ortaya çıxmır. Əhməd Cavadın müəllifliyi rəsmi dövlət sənədlərindən tutmuş məktəb dərslərinə qədər hər yerdə təsbit olunur.

SABİR SARVAN: Bəs bir neçə il bundan əvvəl həmin problemlə bağlı diskussiyaların meydana çıxması nə ilə bağlı idi?

İLHAM ABBASOV: 1999-cu ilin 4 fevralından sonra bu məsələ yenidən gündəliyə qayıtdı. Həmin gün "Respublika" qəzetində AMEA Ədəbiyyat İnstitutunun əməkdaşı, filologiya elmləri namizədi Aybəniz Əliyevanın "Cəmo bəy kimdir?" adlı məqaləsi dərc olundu. Məqalədə oxuculara sensasiyalı bir fakt təqdim olunurdu: 1919-cu ildə Bakıda, hökumət mətbəəsində çap olunmuş "Milli nəğmələr" kitabında Dövlət Himnimizin mətni "Vətən marşı" adı ilə, Cəmo bəy imzasıyla dərc edilib.

Bundan sonra mən də həmin məsələ ilə bağlı araşdırmalar apardım və "Xalq qəzeti"nin 18 iyul 1999-cu il tarixli nömrəsində "Himnimizin müəllifi kimdir?" adlı məqalə ilə çıxış etdim. Həmin yazıda Cəmo Cəbrayılbəylinin müəllifliyi müxtəlif xarakterli arqument və məntiqi dillərdə təsdiq olunurdu. Bundan sonra problem ictimai rəydə və KİV-də geniş müzakirələrə səbəb oldu. Müxtəlif mətbuat orqanlarında bu məsələyə dair 60-dan çox yazı dərc olundu, telekanallarda bu barədə verilişlər hazırlandı, müzakirə parlament tribunasına qədər gedib çıxdı. Həmin mübahisələrin məğzini burada təkrar etsəm, "Ulduz" jurnalının ümumi həcmi qədər yazı alınar, ancaq səmimi deyirəm, Əhməd Cavadın müəllifliyi fikrini müdafiə edənlər bir dənə də tutarlı arqument irəli sürə bilmədilər. Bəzi fikirlər isə, sadəcə olaraq, gülcünc səslənirdi. Əsas odur ki, bu əsər himn kimi təsdiq olunana qədər heç zaman heç yerdə Əhməd Cavadın adına çap olunmayıb, heç zaman heç kim (nə dostları, nə düşmənləri) Əhməd Cavadın müəllifliyini fakt kimi təsdiq edən fikir söyləməyib.

Əhməd Cavadın müəllifliyi ideyasını müdafiə edənlər əsasən müxtəlif xarakterli subyektiv mövqelərdən çıxış edirdilər. Mən onların mövqeyini təkzib edən əks arqumentlərimi indi burada söyləmək istəmirəm. Güman edirəm ki, onlar gələcəkdə hələ lazım olacaq. Mübahisələrin gedişində eşitdiyim "arqumentlərdən" tək-cə birini - milli xarakterimizin "incəliklərini" ifadə edən bir detali xatırlatmaq istəyirəm. Bir ziyalı tanışım məndən soruşdu:

- Əhməd Cavad Gəncə tərəfdən deyil?
- Elədir.
- Sən də Gəncəbasardansan, eləmi?
- Bəli.

- Bəs Cəmo bəy haralıdır?
- Şamaxılıdır.
- Bəs sənə nə düşüb ki, öz yerini qoyub, şirvanlı müdafiə edirsən?

SABİR SARVAN: Bəs sən nə dedin?

İLHAM ABBASOV: Nə deyəsidi ki?! Mənə, diplomatlar demiş, əlavə şərhə ehtiyac yoxdur...

SABİR SARVAN: Bəs bu cür ciddi bir problemə rəsmi dairələrin reaksiyası necə oldu?

İLHAM ABBASOV: Təbii ki, bu qədər geniş polemika doğuran bir məsələ diqqətdən kənar da qala bilməzdi. Milli Elmlər Akademiyası Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun elmi şurasının 1 fevral 2000-ci ildə mərhum professor Yaşar Qarayevin sədrliyi ilə keçən iclası məsələni müzakirə etdi və onun ciddiliyini nəzərə alaraq daha nüfuzlu rəy söyləmək üçün xüsusi komissiya yaratmağı qərara aldı. Həmin komissiyanın akademik Bəkir Nəbiyevin sədrliyi ilə 1 mart 2000-ci ildə keçirilən iclası himnin mətninin Əhməd Cavada məxsus olmaması barədə birmənalı şəkildə qərar verdi. Yalnız Cəmo bəy imzasının həmin dövrün başqa bir görkəmli ziyalı Cəmo Hacinskiyə mənsub ola bilməsi haqqında irəli sürülən ehtimal Cəmo Cəbrayıl-bəylinin müəllifliyinin təsdiq olunmasını təxirə saldı.

Bundan sonra mən ictimai rəylə manipulyasiyanın klassik bir nümunəsini müşahidə etdim. Qısa bir zamanda məsələnin mahiyyəti dəyişdirilərək KİV-də "himni dəyişmək" ideyası müzakirəyə çıxarıldı. Kimi mətnin zəifliyindən, kimi musiqinin janr etibarilə himnə uyğun gəlmədiyindən danışıq, kimi yeni himn yazmaq zərurətindən bəhs edir, kimi də himni guya bu məsələni qaldıranlardan "qoruyaraq" "ona toxunmaq olmaz" fikrini müdafiə edirdi. Halbuki, mən himnin dəyişdirilməsi fikrinin tam əleyhinə idim və bu barədə hamıdan əvvəl yazmışdım: "Dəyişiklik tələb etmək lüzumsuz və mənasız olardı. İndiki Dövlət Himnimiz xalq tərəfindən qəlbən də, şüurla da birmənalı şəkildə qəbul edilib, sevilib. Himni hamı, xüsusən gənclər və uşaqlar əzbər bilir, oxuyur. Sanki bu vətənpərvərlik nəğməsi on illər boyu dillər əzbəri olub. Üçrəngli bayrağımız kimi himn də müstəqil Azərbaycanımızın dövlət atributu olaraq həm ölkə daxilində, həm də beynəlxalq aləmdə tanınıb, qəbul edilib".

Söhbət yalnız mətnin müəllifi ilə bağlı acına-

caqlı səhvin düzəldilməsindən, Cəmo Cəbrayıl-bəylinin halal haqqının bərpa edilməsindən gəldirdi.

KİV-də təxminən bir ay aparılan məqsədyöndü "oyun"dan sonra 2000-ci il martın 23-də bir nəfər müxbir təyyarə meydanında mərhum prezident Heydər Əliyevə -- Himnimizi dəyişmək istəyirlər, Sizin buna münasibətiniz necədir? -- deyə sual verdi. Bununla da çox nadir hallarda aldanan Heydər Əliyevi bu məsələdə aldatdılar və o -- Bizim himnimiz hamınınkindən yaxşıdır, onu dəyişmək olmaz! -- cavabını verdi. Beləliklə də, məsələnin rəsmi həllinə gedən yol qapandı. (Ümid edirəm ki, müvəqqəti olaraq...)

Bir il sonra -- 2001-ci ilin martında "525-ci qəzet" himn mövzusunda polemikani yenidən canlandırmağa cəhd etsə də, rəsmi reaksiya olmadı...

Ancaq bu məsələ o qədər aydın, o qədər aşkar bir həqiqətdir ki, haqqın gec-tez öz yerini tutacağına mən şübhə etmirəm. Atalar yaxşı deyib -- "Haqq nazilər, üzülməz!"

Bu, həm də bizim ədəbiyyat tariximiz üçün mühüm bir məsələdir.

SABİR SARVAN: Yaxşı, bəs inanmayanlara sözlən nədir?

İLHAM ABBASOV: Məgər əlavə söze ehtiyac qalır? Bakılıların bir yaxşı məsələsi var: deyir, necəsən, qanmayım, atan yansın?! Bu sözü, adətən, qanıb özünü qanmazlığa qoyanlar üçün deyirlər...

SABİR SARVAN: İki itə para sümük atdılar, Alabaşda, Qarabaşda nə günah?!

-- Rəhmətlik Məmməd Arazın bu misraları nə zaman və niyə yazdığı mənim yaxşı yadımdadır. O vaxt Dövlət mükafatını ona yox, başqa şairə vermişdilər. Və Məmməd Araz da çox müdrik bir mövqe tutmuşdu. Amma hətta bu mövqeyin özü də ona dəlalət etmir ki, Məmməd Araz o mükafatı istəmirdi. Ümumiyyətlə, sən dövlətin yaradıcı insanlara mükafat verməsinə münasibətini bilmək istərdim.

İLHAM ABBASOV: Tarix boyu həmişə, hər yerdə belə olub. Hər bir vətəndaş kimi yaradıcı insanın da öz xidmətləri müqabilində dövlətdən nəsə ummasına normal baxmaq lazımdır. Bir şərtlə ki, dövlətin hər bir xalqın öz tarixi inkişafında qazandığı, nail olduğu ən yüksək dəyərlərdən biri olduğu fikrini qəbul edəsən. Dövlətin (hökmdarın) xarakteri sənətə münasibətə həmişə təsir göstərib. Nizami Azərbaycanın o za-

mankı hər iki dövlətinin hökmdarının şəninə əsər yazmışdı. Şirvan şahı Axsitanla da münasibəti tarixə bəllidir, Atabəylər hökmdarı Qızıl Arslanla da. Səməd Qaraçöpün sözü olmasın, sənətkarın hakimiyyətlə münasibətlərinin iki başı var: biri çörək ağacıdır, biri dar ağacı. Sənətkar üçün ən yaxşısı orta mövqeyi saxlamağı bacarmaqdır. Məncə, bu məsələdə ən yaxşı fikri səlcuq sultanları Alp Arslan və Məlik şahın vəziri olmuş böyük siyasətçi Xacə Nizamül-mülk deyib: "Hökmdarların ən yaxşısı şairlərlə dost olandır, şairlərin ən pisi hökmdarlarla dost olandır".

SABİR SARVAN: İcazə ver, bu yerdə sənin fikrinlə razılaşmayım. Axı sənətkar dövlətdən nəsə umduğu kimi, ona mükafat verən dövlət də sənətkardan nəsə umur. Hər bir mükafatın, eləcə də bizim bir çox gənc yazıçıların şirin bir xəyal kimi ürəklərindən keçirdikləri Nobel mükafatının da arxasında hansısa bir siyasət dayanır.

İLHAM ABBASOV: Əlbəttə, elədir. Ona görə də mən deyirəm ki, mükafatı verən dövlətin (hökmdarın) xarakterindən çox şey asılıdır. Şirvanşah Mənuçöhr öz sarayının məlik üş-şüərası Əbül-Üla Cəncəvini yalnız onun şəninə mədhiyyə yazmağa vadar edirdisə, Səfəvi hökmdarı Şah İsmayıl Xətai öz sarayının məlik üş-şüərası Həbibini buna vadar etmirdi.

Nobel mükafatlarından söz saldığın üçün oradan da misal çəkmək istəyirəm. Ədəbiyyat üzrə üçüncü Nobel mükafatını 1903-cü ildə Norveç şairi B.Börnson almışdı. O bütün yaradıcılığını və ictimai fəaliyyətini öz vətəninin İsveç əsarətindən azad edilməsi uğrunda mübarizəyə həsr etmişdi. 1903-cü ildə Norveç hələ İsveç asılılığından azad olmamışdı, mübarizə hələ davam edirdi. ...Və İsveç B.Börnsonu ona qarşı mübarizəyə xidmət edən şərlərinə görə dünyanın ən nüfuzlu ədəbi mükafatı ilə təltif etdi.

Əlbəttə ki, bu faktı da fetişləşdirmək lazım deyil, Nobel mükafatlarının da tarixi konyuktura nümunələri ilə doludur.

Dövlət və sənətkar münasibətlərinin məntiqi aydıdır, ancaq bizim üçün Füzulinin "Padişahi-mülk..." şeirindəki ideya örnək olmalıdır. Məmməd Araz Dövlət Mükafatını bir neçə ildən sonra onsuz da aldı. Ancaq indi sənət və Məmməd Araz üçün o mükafatı nə vaxt almasının və ümumiyyətlə, alıb-almamasının nə fərqi var?!

SABİR SARVAN: Yenilik adına əlləməçilik müasir şeirimizdə baş alıb gedir. Düzünü deyim ki, əvvəllər nəzm adında gözüm nə görürdüsə, oxuyurdum. İndi məndə belə həvəs qalmayıb. Çünki bəzən böyük bir topluda nəinki ruhumu yerindən oynadan, qəlbimi titrədən şeirə, çox vaxt heç misraya da rast gəlmirəm. Təəssüf ki, bunlar yenilik, yeni bir dünyabaxışı kimi təqdim olunur.

Mən həmişə belə hesab etmişəm ki, istedad bütün "izm"lərin fəvqündə durur...

İLHAM ABBASOV: Mən poeziyamızın vəziyyəti barədə sənə qədər pessimist düşünmürəm. İstedadlı adamlar gənclər arasında da var və olacaq. Dünya xali deyil. Sadəcə olaraq, bir həqiqəti yadda saxlamaq lazımdır ki, sənətdə yaxşı pisdən həmişə az, hətta qat-qat az olur.

Əlləməçiliyə gəlincə, zənnimcə, gənclərin əlləməçiliyinə, daha doğrusu, əlləməçiliyin gənclər arasında çox olmasına dözümlü yanaşmaq lazımdır. Cavandırlar də! Həm də zamanə belədir. Qaynayıb-qaynayıb səngiyəcək, bizim günümüze düşəcəklər. Yenilik, sadəcə, yeni olduğuna görə yox, yalnız köhnədən yaxşı olduğu halda üstünlük sayılmalıdır.

Öz ədəbi ənənələrimizi bəyənəməyib abstrakt "dünya ədəbiyyatı arenasından" dem vuranlar isə mənə öz atasına yox, qonşuya bənzəməsi ilə qürrələnən zavallı uşağı xatırladır. Milli olmayan sənət heç zaman bəşəri ola bilmir. Dünya ədəbiyyatının bütün tarixi bunu sübut edir və bunun əksini göstərən bir dənə də fakt yoxdur.

"İzm"lərə münasibət məsələsində sənənlə yüz faiz razıyam. Sənətdə keyfiyyətin istedadından başqa göstəricisi yoxdur. Yalnız istedad. Və əgər sənətə ictimai hadisə kimi yanaşsaq, üstəgəl bir də vicdan.

SABİR SARVAN: İlham, biz -- sənənlə çoxsaylı şair dostların sənənlə ədəbi biliyinə və zövqünə həmişə inanır, şeirlərimiz haqqında fikir və rəyini hesablaşır, sözünü nəzərə alırıq. "Ulduz"un verdiyi fürsətdən istifadə edərək mənə həmişə düşündürən bir məsələni sənəndən soruşmaq istəyirəm. Düşüncə və ruhunla poeziyaya bu qədər bağlı olduğun halda, necə olub ki, şeir yazmamısan?

İLHAM ABBASOV: Onu kim deyir?

SABİR SARVAN: Yazmısan?

İLHAM ABBASOV: Əlbəttə, yazmışam. Cavanlıqda kimin səhvi olmur ki?!

İslam SADIQ

ULDUZ TOYU

Balaca şahzadənin "B-612 asteroidi" planetindən gəldiyini ehtimal etməyə xeyli əsasım vardı. Bu asteroidi yalnız bir dəfə, 1909-cu ildə türk astronomu teleskopdan görmüşdür.

Antuan de Sent-Ekzüperinin "Balaca Şahzadə" əsərindən

Görürəm dünyanın
üstünü, altını.
Gəzirəm göylərin
yedinci qatını.

Göylər elə uca,
Göylər elə dərin.
Ha baxsan sonunu
Görəmməz gözlərin.

Göylər qursağ kimi
qat-qat, qırıq-qırıq.
Açdıqca açılır
Elə qarış-qarış.

Gah gəlir, gah gedir,
Buludlar dərd deyil.
Sirrini açmırsa,
Göylər namərd deyil.

Dilini tap, dindir,
Nazıyla oyna sən.
Ulduz düyməsini
Gözündən qoyma sən.

Yaxası şimşəkdən,
Köynəyi oddandı.
İstisi doğmadan,
Soyuğu yaddandı.

Soyuğundan qorxma,
Oduna isiniş.
Göyün öz dadı var,
Dadına isiniş.

Göylər bir kitabdı,
Gah oddu, gah bumbuz.
Qatla bulud-bulud,
Oxu ulduz-ulduz.

***

Axır ki, Tanrı bir yol
Üzümə baxdı mənim.
Bu ulduz hardan gəldi,
Baxtım çixdı mənim.

Qönçədən təzə çıxıb,
Hələ dərən olmayıb.
Üzünü məndən öncə
Hələ görən olmayıb.

Yazıldı, pozuldu tez,
Yayıldı bir şad xəber.

*Təzə ulduz doğubdu
Bu gecə ana göylər.*

*Atalar yaxşı deyib:
Axtaran tapar.
Oğlan evindən gəlir,
Qoydu adını çapar.*

*Baxıb gördü altında
Türkün adı var, adı.
Dünya bu boyda kəşfi
Qulağına almadı.*

***

*Astronom o zaman öz gözəl kəşfi haqqında
beynəlxalq Astronomiya konqresində məlu-
mat vermişdir. Lakin heç kəs ona inanmamış-
dır. Özü də onun üçün ki, əynində türk libası
vardır.*

*Antuan de Sent-Ekzüperinin "Balaca Şahza-
də" əsərindən*

*Dünya düz deyir,
Düz yalanına.
Dünya inanır
Öz yalanına.*

*Doğmaya "danış",
Yada "yum" deyir.
Dünya muma daş,
Daşa mum deyir.*

*Dünya qatığa
Qara da deyir.
Dünya bütövə
Para da deyir.*

*Dünya qaranı
Ağ görür hərdən.
Dünya dərəni
Dağ görür hərdən.*

*Baxır qaşına,
Gözünə türkün.
Dünya inanmır
Sözünə türkün.*

*Baxır içinə,
Üzünə türkün.
Dünya inanmır
Sözünə türkün.*

*Kömürdü deyir
Közünə türkün.
Dünya inanmır
Sözünə türkün.*

*Baxır əyninə,
Özünə türkün.
Dünya inanmır
Sözünə türkün.*

***

*Dünya türkün sözünə yox,
Əyninə, başına baxır.
Dünya türkün sözünə yox,
Gözünə, qaşına baxır.*

*Bir yol dönmür, beş yol dönmür,
Çuxasına baxır onun.
Çəkib sökür düymə-düymə,
Yaxasına baxır onun.*

*Elə bilmə çuxasından,
Papağından qorxur türkün.
Dünənini unutmayıb,
Sabahından qorxur türkün.*

*Az qalır ki, yaxasını
Sağa, sola cırıb baxsın.
Az qalır ki, ürəyini
Para-para yarıb baxsın.*

*Dünya necə dünyadı gör,
Kələyindən baş açılmaz.
Kəndirinə daş bağlayar,
Ha fırlasa, daş açılmaz.*

*Yaxşılara yaxşı deməz,
Yaxşılardan acığına,
Bizə yanıq verə-verə
Pisi basar qucağına.*

ƏN YAXŞI BƏLƏDÇİNİZ...

Teatr sənəti, onun problemləri, qarşıda duran vəzifələri haqqında çox kitablar yazılıb. Təqdim edəcəyimiz "Teatr sənətimiz: dünən, bu gün, sabah..." kitabı isə bu xüsusda yazılmış kitablardan nəzəriyyə və praktikanın vəhdəti baxımından fərqlənir. "Üstündür" demək daha düzgün olardı bəlkə də. Nə mənada?

Qeyd etdiyimiz kimi, kitabda milli teatrımızın бүтүнлүklə görünüşü tək elmi-nəzəri müddəalarla deyil, həm də real praktik cizgilərlə əks olunub. Bunun kökündə isə müəllifin bu çağa qədərki həyat və yaradıcılıq yolu, zəngin həyat təcrübəsi durur. Belə ki, teatrda səhnə fəhləliyindən direktora kimi müxtəlif vəzifələrdə çalışan Ədalət Vəliyev sonralar Respublika Teatr Xadimləri İttifaqının nəzarət-təftiş komissiyasının sədri, Milli Teatrın İnkişaf Fondunun məsul katibi, Mədəniyyət Fondunun rəyasət heyətinin üzvü kimi fəaliyyət göstərmiş. Hazırda Mədəniyyət Nazirinin müavini vəzifəsində çalışan Ədalət Vəliyev həm də sənətsünaslıq namizədir.

Odur ki, teatr sənətinə yaxından bələdçiliyi olan Ədalət müəllimin "Teatr sənətimiz: dünən, bu gün, sabah..." kitabı çağdaş milli teatrımızı bütün rəqurslardan göstərir oxucuya. İki bölmədən - "Müasir teatrın problemləri" və "Mədəniyyətimizin sabahına inanıram" bölmələrindən ibarət olan kitabda, müəllifin müxtəlif illərdə Azərbaycan, rus və türk qəzetlərinə verdiyi müsahibələr, teatrın çoxsaylı problemlərindən bəhs edən elmi məqalələr, publisist yazılar toplanmışdır.

"Müasir teatrın problemləri" bölməsində müəllifin teatr sənəti ilə bağlı nəzəri və praktik düşüncələri yer alıb. Burda təqdim olunan yazılarda teatrlarımızın texniki təchizatından, təşkilatlanma prosesindən tutmuş ümumilikdə cəmiyyətin mənəvi-psixoloji dəyərlərindən bütünlükdə sahələrə diqqət ayrılıb.

Dini mənəviyyat və ənənəvi mədəniyyət dəyərlərinə söykənən müəllif bu gün diqqət yetirilməli daha bir amili - insan amilini önə çəkir: "Çağdaş təşkilatlanmanın ən böyük məqsədi yaradıcı insanın fəaliyyətini təmin edərək, "istehlakçıya" ən yüksək keyfiyyətli qida verməkdir".

Teatrın bütün problemlərini xüsusən diqqət və qayğı ilə araşdıran müəllif özəl teatrlar sektorunu da (ÖTS) yaddan çıxarmır. Çünki müəllifin də qeyd etdiyi kimi, özəl teatrlar sektoru milli teatr prosesinin tərkib hissəsidir. Yəni, hər hansı özəl teatr ümumilikdə dövlətin mədəniyyət siyasətinin bir qoludur. Odur ki, hər bir özəl teatr özünü təsdiq edincəyə qədər onu köməksiz, himayəsiz buraxmaq olmaz. Bu kömək də

dövlət və cəmiyyət tərəfindən həyata keçirilməlidir.

Yenə Ədalət müəllimin fikrinə söykənirəm: "Mədəniyyət quruculuğu çox həssas və müəyyən mənada incə proses olduğundan, bu işdə iştirak edən hər kəs onun strategiya və taktikasını dərinləndirməlidir". Bu mənada ən yaxşı bələdçiniz Ədalət Vəliyevin "Teatr sənətimiz: dünən, bu gün, sabah..." kitabı olacaq, əziz teatrsevərlər.

HİCRAN

SEN-JON PERS

(əsl adı Aleksis Sen-Leje Leje, 1887-1975)

Fransız şairi, 1960-cı ildə Nobel mükafatına layiq görülmüşdür. Sen Jon Persin əzəmətli, tənənəli, həqiqi mənada epik qüdrətə malik lirikası ("Alqışlar", 1907; "Anabasis", 1924; "Oriyentirlər", 1957; "Quşlar", 1963) uzaq sivilizasiyaların, qərribə, ekzotik təbiətin, qüdrətli və qorxulu təbiət qüvvələrinin sirlərinə xitab edir. Burada poeziya tənənəli ayinlə birləşir və mif yaradıcısı-şair hansısa naməlum bir kultun cah-cəlallı xidmətçisi kimi çıxış edir. II Dünya müharibəsi zamanı Fransa işğal edilərkən Aleksis Sen-Leje Lejenin yüksək diplomatik vəzifəsi vardı. Peten hökumətinə qarşı müxafilətə keçdikdən sonra o vətəndaşlıqdan məhrum edilmiş, xaricə qaçmağa məcbur olmuş, bu zaman əsərlərinin əlyazmaları məhv olmuşdu. Sen-Jon Persin müharibə illərində vətəndən kənarında yazdığı şeirləri ("Sürgün", 1942; "Küləklər", 1946) Müqavimət dövrü poeziyasının xüsusi və mühüm bir səhifəsini təşkil edir.

SEN-JON PERS

POEZİYA

(Nobel mükafatı verilməsi münasibəti ilə ziyafətdə nitq)

Mən poeziyanın şərəfinə ehtiramı qəbul etdim, onun burada layiq görüldüyü bu ehtiramı əsl ünvanına çatdırmağa çalışıram.

Poeziyaya tez-tez hörmət edilməsinə rast gəlmirik. Çünki poetik yaradıcılıqla maddi çətinliklərdən asılı olan cəmiyyətin fəaliyyəti arasındakı uçurum, görüldüyü kimi dərinləşməkdədir. Şair bu fərqi axtarmasa da qəbul edir, elm praktiki istifadə edilməsəydi, bu alim üçün də belə olardı.

Lakin istər alimi, istərsə də şairi burada təmənnəsiz fikirlərinə görə alqışlayırlar. Qoy heç

olmasa bundan sonra burada onlara rəqib qardaşlar kimi baxmasınlar. Axı onların eyni uçurum qarşısında verdikləri suallar eynidir, onların yalnız dərk edilməsi üsulları fərqlidir.

Hətta riyazi mütləqdə fikrə gələn hüdudları açan müasir elmin mürəkkəbliyini dərk etdikdə; fizikada iki ən böyük nəzəriyyənin, bir tərəfdən, ümumi nisbilik prinsipini, digər tərəfdən, fiziki ölçülərin özlərinin səhihliyini həmişəlik məhdudlaşdıracaq qeyri-müəyyənlik və indeterminizmin "kvant" prinsipini irəli sürdüyünü gördükdə; əsrin ən böyük aliminin, müasir kosmologiyanın banisinin və tənliklər üzə-

rində qurulmuş möhtəşəm intellektual sintezin yaradıcısının "elmi yetkinlik üçün təxəyül əsl zəmindir" deyə bəyan edərək intuisiyanı idraka köməyə çağırmasını, hətta alim üçün əsl "bədi görmə" hüququnu tələb etməsini eşitdikdə poetik aləti məntiqi alət kimi qanuni hesab edə bilmərikmi?

Doğrudan da, idrakın hər bir məhsulu hər şeydən öncə sözün həqiqi mənasında "poetik"dir: hissi və mənəvi formaların bərabərliyi isə alimin və şairin əməyinin bərabər təyinatını müəyyən edir. Daha uzaqlara gedən və daha dərinlərə aparan hansıdır: diskursiv fikir və ya poetik ellipsis? İki anadangəlmə korun (biri elmi vasitələrlə təchiz edilib, digərinə isə yalnız intuisiyanın işartıları kömək edir) aramla hərəkət etdikləri zülmət qaranlıqda çıxış yolunu birinci tapan kimdir, onlardan hansı daha çox işıq saçır? Cavabın fərqi yoxdur, sirr biridir. Və poetik ruhun böyük cəsəreti müasir elmin dramatik kəşflərindən heç nə ilə geridə qalmır.

Astronomlar genişlənən kainat nəzəriyyəsinə həyəcana gəlmişdilər; lakin digər kainatda-insanın mənəviyyat hüdudsuzluğunda heç də bundan az genişlənmələr baş vermir. Elm öz sərhədlərini nə qədər uzaqlara çəksə də, bu qövşşəkilli sərhəd boyu biz yenə də şairin onu təqib etdiyini görəcəyik. Çünki poeziya, deyildiyi kimi, "mütləq reallığı" ifadə etməsə də, o, şübhəsiz, ona ən yaxın meyl, onun ən yaxın dərkidir. Poemada reallıq elə bil ki, özünü dərk etdiyi zaman onunla ən böyük yaxınlığa nail olur.

Analoji və simvolik fikir, vasitəçi obrazın uzaqdan alışması, ona uyğun gələnlərin minlərlə kənar reaksiya və assosiasiyalarla oyununu, nəhayət, varlığın hərəkətinin özünü verən nitqin qüdrəti-bütün bunlar şairə elmin əlinin

çatmadığı ən böyük reallıq bəxş edir, insanın bundan daha cəlbədicisi və onu daha hərtərəfli səfərbər edən dialektikası varmı? Filosofların özləri metafizik kandan çəkildikdə, şair metafiziki əvəz etməli olur və bu zaman artıq fəlsəfə deyil, poeziya, qədim filosofun dediği kimi, ona çox böyük şübhə ilə yanaşan "heyretin əsl qızı" olur. Lakin poeziya yalnız idrakın üsulu deyil; o hər şeydən öncə həyatın-özünü də bütöv həyatın üsuludur. Şair mağarada yaşayan insanda da olub, atom əsrinin insanında da olacaqdır, çünki insan şəxsiyyətinin ayrılmaz hissəsidir. Mahiyyəti etibarlı ilə mənəvi olan poetik meyl-dinləri oyatmışdır və poeziyanın hakimiyyəti əbədi olaraq insanın çaxmaq daşındakı ilahi qığılcıma həyat vermişdir. Mifologiyalar dağıldıqda din məhz poeziyada sığınacaq, dəlkə də gələcəyin təminatını tapır.

Öz üzərinə əbədiyyət yükünü götürmüş, yolda olan insana eşq olsun! Ona yeni, əsl universal və ruhən bütöv humanizm açıldığı zaman insanlığın bütün çətinliklərini qəbul etmiş insana eşq olsun... Məhz insan sirrini dərkindən ibarət vəzifəsinə sadıq günümüzün poeziyası inkişafı bəşəriyyətin tam birləşməsi ilə bağlı olan axtarışlarına dalır. Bu poeziyada heç bir pifizm yoxdur. Burada heç bir qatı estetikizm də yoxdur. Bu nə mumiyalama, nə də bəzəmə sənətidir. O heç də mədəniyyətin incilərini alışıqlamır, saxta şeylərlə və emblemlərlə alver etmir, heç bir musiqi ziyafəti onun təmin edə bilməz. Öz səyahətlərində o gözəlliklə (ən uca ittifaq) birləşir, lakin onda nə öz məqsədini, nə də yeganə qidasını görür. O sənəti həyatdan və məhəbbəti idrakdan ayırmır, o-hərəkətdir, o-ehtirasdır, o-qüvvədir və o-dövləri dəyişdirən əbədi təzələnmədir. Məhəbbət-onun ocağı, itaətsizlik-qanundur, onun məkanı isə-hər yerdə, öncədən duymadadır. O heç bir zaman laqeyd və uzaq olmayacaq.

Lakin o yüzillikdən heç bir fayda görmür. Öz taleyinə bağlı, hər cür ideologiyadan azad olan o özünü heç bir bəraətə ehtiyacı olmayan həyatın özünə bərabər sayır. O bütöv bir nəhəng, nəfəs alan şeir bəndi kimi indinin bir qucaqlamağı ilə bütün keçmişi və gələcəyi, bəşərini və fövləlbəşərini, planetin məkanını və kainatın məkanını əhatə edir. Onu qaranlıqda qınayırlar, lakin qaranlıq onu işıq saçmağa məcbur edən xüsusi təbiətində deyil, əksinə, araşdırdığı və araşdırmağı boynuna götürdüyü həmin gecədə, insan varlığının daldığı qəlbın özünün və sirrin gecəsindədir. Onun dili həmişə qaranlığa müqavimət göstərir və bu dil elmin dilindən heç də az tələbkər deyil.

Beləliklə, özünün mövcud olan şəxsin aidiyyətiylə şair bizi Varlığın daimiliyi və bütövlüyü ilə bağlayır. Və onun dərsi nikbindir. O əmindir ki, harmoniyanın vahid qanunu gerçəkliyin bölünməz dünyasını idarə edir. Bu dünyada öz təbiəti ilə insanın diapazonundan üstün olan heç nə baş verə bilməz. Tarixin ən dəhşətli keşməkeşləri mahiyyətə yalnız daha geniş qarşılıqlı asılılıqlar və təkrarlar tskilinin daxilində dövrü taktlardır. Və məşəli qaldırıb səhnədən keçən furiyalar yalnız sonsuz dərəcədə uzun çəkən mövzunun bir anını işıqlandırirlar. Yetkin sivilizasiyalar əsla qürub əzabları içində məhv olurlar. Yalnız dərilərini dəyişirlər. Yalnız durğunluq təhlükəlidir. Şair bizim əvəzimizə verdiş ipini qıran şəxsdir.

Beləliklə, şair qeyri-ixtiyari olaraq tapixin dəyişkenlikləriylə bağlı vəziyyətdə olur. Və dövrünün faciəsində o heç nəyə laqeyd deyil. Qoy o bu qəzəbli zəmanədə hamı üçün yaşamaq həvəsini aydın ifadə etsin. Çünki özünü yenicən tapdığı saat böyük və yenidir. Biz dövrümüzün vicdanını kimə güzəştə gedəcəytk?

"Bir gün özünün qəzəbli maskasını çıxaran

Tarix,-qorxma,-deyir və onun əli havada məhvedizi rəqsdən məst olmuş Asiya tanrısının barışdırıcı hərəkətini cızır. -Qorxma və şübhəyə düşmə, çünki şübhənin mənası yoxdur, qorxu isə kölələrə aiddir. Göylərə qaldırdığım əlimin ritmik döyüntülərinə daha diqqətlə qu-laq as. Yalandır ki, həyat özü-özünü inkar edə bilər. Canlı olan heç bir şey heçlikdən gəlmir və heçliyi də axtarmır. Varlığın aramsız təzyiqinə davam gətirən heç bir şey də forma və ölçünü saxlaya bilmir. Faciə öz-özlüyündə metamorfozda deyil. Əsrin əsl faciəsi-dərinləşməsinə imkan verilməmiş zaman içindəki insanla zamandan kənar insan arasında olan uçurumdadır. Yamaclardan birində nura qərğ edilmiş insan-o birində sönməlidirmi? Və onun cəmiyyətdə ünsiyyətsiz sürətli yetişməsi yalançı yetişmə olmayacaqmı?

Bölünməz şair bizim aramızda insanın ikili vəzifəsinə şəhadət verməlidir. Bu isə idrak qarşısında onun mənəvi imkanlarına qarşı daha həssas olan güzgünü bərpa etmək deməkdir. Bu əsl insana daha artıq dərəcədə layiq olan insan məqsədinə müraciət etmək deməkdir. Nəhayət, bu dünyanın mənəvi enerjisinin dövriyyəsinə daha böyük cəsarətlə çoxsımalı ruhu tökmək deməkdir... Atom enerjisi qarşısında-şairin məqsədləri üçün onun saxsı lampası kifayətdirmi?-Əgər saxsını insan unutmayıbsa, kifayətdir.

Və əgər dövrünün xəstə vicdanını ifadə edirsə, şairə qarşı heç bir tələb yoxdur.

1960

axtarış

QANEDİCİ SÜRƏT

*Həyat hələ ki, istədiyim
Sürətdə davam edir.*

*Səma ağappaqdır
Və Səmanın yaradıcısına inamla
Namaz qılınır nə vaxtdır.*

*Bu da haqlığında
padşahsız haqdır.*

*Haqq demişkən,
Roma papası da sağdır.
Gördüyü və bildiyi qədər
Xalqı haqqa çağırır.*

*Və çox şükür ki, hələ
Mənfurlarla sərhad bağlıdır.*

*Otuz günə bir ay gedir.
Həyat hələ ki, istədiyim
Sürətdə davam edir.*

...MƏN...MƏN?!

*Mən, 15 yaşında
Musiqidən həzz alan
Və dinlədikcə cismən əriyib azalan
bir gəncəm.*

ƏLİ ƏLİOĞLU

*Mən sonsuzluğu
Göylərdən qoparan
Və dartaraq xəyalıma aparan
yeniyyətəyəm.*

*Mən qəddaram
Kəsməyən bıçaq qədən.
Və yumşağam
Köpəyim öləndə ağlayacaq qədən.*

*Mən hələ
insanlığını itirməmiş,
Amma insanlara
inanmayacaq dərəcədə
çoxbilmiş,
Həm də onları sevəcək dərəcədə
Onlara öyrəşmiş bir insanam.
Köpəyim öləndə ağlayacağam...*

ŞÜBHƏLİ MƏSƏLƏ

*O, doğum haqqında
Şəhadətnaməsini itirdi
İndi onun üçün: doğulubmu,
doğulmayıbmı - iksi də birdi.*

*O yazıq, çox aciz, kənar
Oturub dinmir.
Çünki onun həyatda olub-olmadığı
Dəqiq bilinmir.*

*İyunun 18-də doğuldu O,
Bəs kim inansın
Heç özü də inanmır.
Sənəd yox, imza yox...*

*O, iyunun 18-də doğuldu.
Çarpayının altındaki şəhadətnaməni tapmağa macal tapmamış yox oldu...*

axtarış

Tərcümeyi-hal yerinə bir neçə söz

Xaqani Əliyev 1980-ci ildə anadan olub. Peşəkar, istedadlı və gənc tərcüməçilərimizdən biridir. Şairdir. Azərbaycan şeirinin bir çox nümunələri onun xidməti sayəsində anqlosaksların dilində səslənib. Əslində həqiqi poeziya elə tərcümə deməkdir. Həyatı və yaşantıları sözlü dünyaya keçirmək və tərcümə etmək. Bu mənada Xaqaninin bəxti gətirib və ümid edirik ki, onun hər iki sahədəki fəaliyyəti bir-birini tamamlayacaq, onun cavan müəllifini də böyüdəcək.

Səlim Babullaoglu

***

*Bir az sadələhv uşaq
Bir az da ahıl kimi yəm
Hər kəsin öz yemi var
Mən də ki qəmin yemiyəm*

Bağışla

*Bahar coşğulu ruhunu,
hərdən soldurmuşam qışla.
Sevği dolu gözlərinə,
baxmışam soyuq baxışla.
Mənim ucbatımdan yağıb,
gözündən leysan yağışlar.
Sən, ey ruhu ali olan,
məni ruhuna bağışla.*

Ən

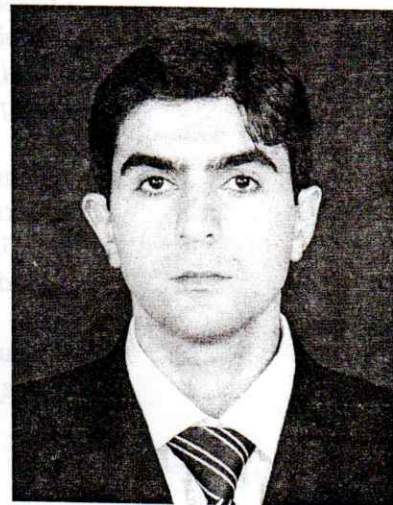
*Əvvəl uzaq idin, indi məndəsən.
Ağlımda, fikrimdə, ürəyimdəsən.
Qəlbi sevindirən, ağrısın kəsən
Ruhumun məlhəmi, təbibisi sən.*

*Acı həqiqətim, dadlı yalanım
Ümid bəxş edən, sevgi yayanım*

*Çətində pənahım, darda həyanım
Bu yalnız könlümün həbibisi sən.*

*Öncə həyat mənə qəmli qəzəldi.
Köhnə düşüncəmi sən təzələdin.
İndi gözlərimdə həyat gözəldi.
Gözəl olmasının səbəbi sən.*

*Sevənlər bilirlər hicran necədir.
Səninlə gündüzdür, sənətsiz gecədir.
“Ən” də misilsizdir, sənətk bircədir.
“Ən” müqayisədə baş dərəcədir
Gülüm, sən mənim üçün əbədi “ən” sən!*

Xaqani ƏLİYEV

axtarış

ÇAĞDAŞ KINOMUZUN PROBLEMLƏRİ

Dahi rus şairi A.S.Puşkin XIX əsrin əvvəllərində öz ölkəsində artıq köhnəlməkdə olan romantizm ənənəsindən ayrılıb dünya dramaturgiyasında baş verən yeniliklərdən bəhrələnməyən, bu səbəbdən inkişafdan qalmış rus dramaturgiyasını ittiham edərək deyirdi: "Yeni mühit, yeni dövr dramaturgiya sahəsində böyük dəyişikliklər tələb edir".

Qərbin "rusların nağılı" adlandırdığı sosializm quruluşundan kapitalizmə keçdiyimiz tarixi vaxtdan bugünümüze qədərki Azərbaycan film istehsal prosesini nəzərdən keçirərkən məntiqi sonuc kimi çəkilmiş filmlərin bədii, texniki keyfiyyətini, bazar aqibətini dünya kinosu ilə müqayisə etsək, yerli film istehsalının hələ də iflic vəziyyətində olduğunu aydın görürük. Əlbəttə, bunun da səbəbləri olmamış deyil. bir çoxları Azərbaycanda kino istehsalının zəif də olsa inkişaf etdiyini iddia edir. Təbii ki, hər bir kino xadimi, hətta hər bir sadə vətəndaş belə Azərbaycan kinosunun inkişafını, yüksəlişini arzulayır. Lakin söhbət yalnız kinomuzun hər hansı dirçəlişindən gedirsə, bu bir o qədər də həqiqətə uyğun deyil. İlk yaranışından fərqli olaraq bu gün dünyaya kinosu artıq müəyyən bir meyara, standart ölçülərə malikdir. Məhz məşhur A kateqoriyalı kinofestivallara təqdim olunan filmlər ilk növbədə bu ölçülərə (təsvir bədii texniki keyfiyyəti, dinamika, rəngarənglik, təsir qüvvəsi və s.) uyğun gəlməlidir. Sual olunur: bizim filmlər bu ölçülərə tamamilə uyğun gəlirmi? Tibbdə "pis həkim" sözü realıqda qəbul edilmədiyi kimi, filmdə də "ortabab", "nisbətən yaxşı" sözləri qəbul edilməməlidir.

Mətbuatda, telekanallarda çıxış edən bir çox kinorejissorlar, kinematografçılar, ümumiyyətlə, müxtəlif kino xadimləri Azərbaycanda kino sahəsinin bugünkü vəziyyəti, inkişafa mane olan səbəblər, problemlərdən çıxış yolları haqqında çox danışılar.

1. Bəziləri problemin səbəblərini ölkə əhalisinin az olması, bu səbəbdən də film alıcılarının - tamaşaçıların azlığı, eləcə də ölkədə yaşayış səviyyəsinin aşağı olması ilə izah edir, məhdudluğunu önə çəkir, çəkilmiş filmlərin gəlirdən məhrum olmasını bu yöndən izah edirlər.

Biz artıq xalqlar arası kommunikasiyaların yük-

sək sürətlə inkişaf etdiyi sərhədsiz, qloballaşmış, "kiçilmiş" müasir dünyanın sakinləriyik. Bu gün istər Amerika, istərsə də Avropa kino bazarı hər bir sənət əsərinin üzünə açıqdır. Məhz bu gün sərhədsizləşmiş dünyada əsl sənətkarın tamaşaçı auditoriyasını yalnız bir xalq deyil, xalqlar təşkil edir (təbii ki, əgər rejissor dünya bazarının tələbatına uyğun filmlər istehsal edirsə, əks təqdirdə onun çəkdiyi oyuncaq filmlər böyük tamaşaçı auditoriyasından - gəlirdən məhrum olmağa məhkumdu). Deməli, Azərbaycan kino istehsalında filmlərin gəlir problemi təkəcə əhalinin azlığı, həyat səviyyəsinin aşağı olması ilə deyil, həm də filmlərin səviyyəsinin aşağı olması ilə izah olunmalıdır.

2. Bir çoxları dövlətin qayğısızlığından, kinostudiyaya böyük vəsait ayırmamasından şikayətlənir.

Əlbəttə, xüsusilə inkişafdan qalmış sahələrdə irəliləyiş əldə etmək üçün dövlətin yardımı mütləqdir. Lakin bu yardımın nəğd pulla - vəsaitlə edilməsi qətiyyənlə düzgün deyil. Bir sözlə, kino sahəsini dövlət büdcəsi hesabına saxlamaq onu kapitalizm quruluşunun ən ali qanunundan - "maraqlar xatirinə yenilik" etməkdən məhrum edir ki, bu da davamlı, sağlam inkişafdan çox sükunətə gətirib çıxarır. Dövlət bu yardımı dolayısı yolla müəyyən qanunlar, böyük güzəştlər (özəlləşdirmədə, vergilərdə, kömrükdə) yolu ilə etməlidir...

3. Bəzən ictimai sferada problemin səbəblərini birbaşa rejissor faktoru ilə bağlayırlar.

1. Bu gün kinorejissorluq sahəsində neqativ hallar mövcuddur. Rejissor onu bilməmiş deyil ki, ayrılmış vəsait smeta dəyərindən az olarsa, nəzərdə tutulan filmin çəkilişləri köhnəlmiş kino avadanlıqları ilə aparılırsa, bu filmin, ümumiyyətlə, zəif alınmasına gətirib çıxarır. Sual olunur: rejissor bu əsasla-

rı qabaqcadan bilə-bilə şərait və şərtlər onu qane etmirsə, filmi çəkmək qərarını hansı əsasla verir? Əgər çəkilişə başlamağa qərar veribsə, sonradan çəkdiyi filmin zəif alınmasını maliyyə azlığı ilə bağlaması nə qədər düzgündür? Son 10 ildə dövlət sifarişi ilə çəkilmiş filmlərin bazar uğursuzluğunu, eləcə də yuxarıda qeyd etdiyimiz faktları əsas götürərək belə qənaətə gəlmək olar ki, Azərbaycan kinorejissorluğunda ya istedadsızlıq, ya da şüurlu surətdə qeyri-normal yolla şəxsi mənfəət güdülməsi problemi var.

II.Xüsusilə kapitalizm quruluşunda yaşayan hər bir kinorejissor iqtisadiyyatın marketing sahəsini mütləq bilməlidir. Yəni elə özü marketoloq olmalıdır. O, yerli, eləcə də dünya tamaşaçılarından hansı mövzuya, hansı janra üstünlük verdiyini, ümumiyyətlə, dünyada baş verən mühüm proseslər fonunda müəyyən zaman daxilində dəyişən tamaşaçı marağını, zövqünü hiss etməli, duymalı və buna əsasən işini qurmalıdır. Bir sözlə, tələbata uyğun istehsal olmalıdır. Bu isə yerli rejissorluqda ən dərin problem olaraq qalmaqdadır.

Bəli, kinorejissorluqda problemlər var. Lakin Azərbaycan kino sənayesinin inkişaf etməməsini yalnız və yalnız rejissor faktoru ilə bağlamaq bir o qədər də düzgün olmaz. Sual oluna bilər: totalım lazımı bacarığa, istədəda malik rejissor var. Bəs mövcud kino istehsalat bazarında yüksək səviyyəli ekran əsəri yaratmağa mümkün şərait varmı? Reallığa əsasən cavab veririk: Xeyr. Göründüyü kimi, bu özü ayrılıqda bir problemdir. Lakin əsas problem kimi çıxış edə bilmir.

Əlbəttə, yuxarıda səslənən fikirlərin bəziləri özlüyündə bir problem kimi qəbul edilə bilər. Hətta bu siyahıya kinoprodüser, kinoprokatçı, kommersiya rejissorluğunun yoxluğu və buna cəhd edilməməsi, ümumiyyətlə, ölkədə əksəriyyətin filmə gəlir mənbəyi, qazanc, biznes kimi yanaşılmasını normal qəbul etməməsini də problem kimi daxil etmək olar. Lakin bunların heç biri Azərbaycan kino sənayesinin inkişaf etməməsinin ən əsas, ən ümdə səbəbi kimi çıxış edə bilməz.

Bəs əsl problem nədedir?

Bilirik ki, ümumilikdə film istehsalı, detal istehsalı üzrə ixtisaslaşmış mütəxəssis qruplarının çalışdığı bir neçə sexlər tərəfindən aparılır. Bu baxımdan filmin gələcək taleyi rejissorla bərabər, bu müxtəlif ixtisaslı sexlərin fəaliyyətindən də çox asılıdır. Belə olduğu halda bu sexlərin uğurlu fəaliyyət göstərməsi üçün elə bir sistem lazımdır ki, mütləq hər bir sexin rəhbəri görülən işin yüksək səviyyədə alınmasında sırf maraqlı tərəf kimi çıxış etsin.

Məlumdur ki, Azərbaycan kino sənayesində istehsalat prosesi uzun müddət sosializm mexanizmi ilə işləyib. Qərb kinosənayesində isə istehsalat prosesi kapitalizmə xas mexanizmlə işləyir. Kapitalizm mexanizminin əsas prinsipinə görə, kino is-

tehsalat prosesində iştirak edən hər bir sex birbaşa sifarişçinin (rejissor və ya prodüser) sifarişi əsasında fəaliyyət göstərir. Sexlər göstərdiyi xidmətin dəyərini müstəqil olaraq özləri müəyyənləşdirir. Bununla yanaşı, əldə edəcəyi vəsaitin göstərməyi xidmətin dəyərinə görə hesablanacağını əvvəlcədən başa düşən sex rəhbərləri gördükləri işin uğurlu alınmasında sırf maraqlı tərəf kimi çıxış edirlər.

Sosializm mexanizmində isə kinoistehsalat prosesində iştirak edən hər bir sex sifarişi qəbul edən yuxarının - kinostudiyanın göstərişi əsasında fəaliyyət göstərir. Bu halda sexlərə rəhbərlik edən şəxslər göstərdikləri fəaliyyətin başlıca məqsədini mənfəət əldə etmək üçün deyil, necə işləməkdən asılı olmayaraq verilən maaş xatirinə və tutduqları vəzifənin ortaya qoyduğu məsuliyyət naminə həyata keçirirlər, belə vəziyyətdə onlar maraqlı tərəf olmaqdan çox, "avtomatik standart idarəedicilər"ə çevrilir.

Göründüyü kimi, hər iki mexanizmin prinsipləri bir-birindən kəskin surətdə fərqlənir. Deməli, bazar iqtisadiyyatı yolunu seçmiş ölkənin daxilində istehsal xarakterli hər hansı bir müəssisənin ayrıca olaraq sosializm mexanizmi ilə işləməsi qeyri-mümkündür. Bu gün kinoistehsalatda mövcud olan istehsal mexanizmi də bazar iqtisadiyyatının şərtlərinə uyğun deyil. Kino sahəsində ən böyük, ən ciddi problem də məhz bundadır.

Ola bilsin ki, Amerika açmıram, amma nədənsə bu məsələnin bizim kino mühitində əsas problem kimi geniş müzakirə obyektini olduğunu da görmürəm. Bu baxımdan, kapitalizm mexanizminə uyğun mexanizmin yaradılması haqqında öz fikirlərimi təklif şəklində kino ictimaiyyətinə təqdim edirəm.

Kino sənayesində davamlı inkişafı əldə etmək üçün tamamilə bir-birindən fərqli fəaliyyətlərin məhsulu olan filmin istehsalını bir mərkəzə bağlı, bütöv müəssisənin iştirakı ilə deyil, bir neçə müstəqil müəssisənin iştirakı ilə aparmaq lazımdır. Başqa sözlə, film istehsalında iştirak edən hər bir sexin müstəqil fəaliyyət göstərməsini və bu fəaliyyətin başlıca məqsədini sırf kapitalist maraqları - "müstəqil mənfəət əldə etmək marağı" üstündə qurulmasını təmin etmək lazımdır.

Təklif edilən mexanizmin həyata keçməsi üçün dövlətin mənəvi və bir sıra qanunlar, qərarlar, güzəştlər əsasında birbaşa yardımı vacibdir.

Təklif edilən mexanizmin işləkliyi üçün aşağıdakı şərtlər mütləqdir:

- 1.Kinostudiyanın bütövlüyünün ləğv edilməsi.
- 2.Kinostudiyanın müstəqil (sexlərə) studiyalara bölünməsi.
- 3.Kinostudiya bir şəxsin rəhbərliyinin və ya bir qurum tərəfindən nəzarət edilməsinin ləğv olunması.
- 4.Kinoistehsalatda video, kompüter avadanlığı-

nin tətbiqi.

Müstəqil studiyaların tərkibi, fikrimizcə, aşağıdakı kimi

- təyin olunmalıdır:
1. Dekorasiya sexi.
2. Rekvizit-geyim sexi
3. Səsəndirmə sexi
4. Montaj sexi
5. Operator sexi
6. Pavilyon

Bu sexlər tamamilə ayrı-ayrı sahibkarlar, münasib iş adamları arasında özəlləşdirilərək müstəqil studiyalara çevrilməlidir.

Özəlləşdirmələr dövlət tərəfindən aşağıdakı qaydada aparılmalıdır.

1. Bütün sexlər tam əvəzsiz güzəşt şəklində özəlləşdirilməlidir. Yəni sahibkar özəlləşdirməyə heç bir vəsait ödəmədən nail olmalıdır. Üstəlik hər bir sahibkar 10 il müddətinə bütün vergilərdən azad olmalıdır (Hazırda kino sahəsinə büdcədən ayrılan vəsait kinostudiyanın vergilər yolu ilə büdcəyə ödədiyi vəsaitdən qat-qat çox olduğundan dövlət bu halda heç nə itirmir). Bütün güzəştlər yalnız kinostudiyanın ərazisi daxilində fəaliyyət göstərən studiyalara tətbiq olunmalıdır.

2. Özəlləşdirmə hər bir sexin işinə uyğun fəaliyyət göstərən yerli şirkətlə və ya bu yöndə iş qurmaq istəyən sahibkarla aparıla bilər. Məsəl üçün: dekorasiya sexi bu yöndə ixtisaslaşmış şirkətə Avropa qapıları şirkətinə.

Geyim-əlbəse sexi böyük tikiş fabriklərinə və ya bu yöndə fəaliyyət göstərmək istəyən sahibkara.

Səsəndirmə sexi "Səbuhi", "Şahin", "Melodiya" kimi səsənzəma studiyalarının birinə həvalə oluna bilər.

3. Hər bir sahibkarın qarşısında aşağıdakı şərtlər qoyulmalıdır.

I. Hər bir sahibkar öz sexində təyinatına uyğun ixtisaslaşma aparmalıdır. Başqa sözlə, hər bir sex film istehsalı üzrə öz sahəsində tam ixtisaslaşmalıdır.

II. Hər bir sahibkar özəlləşdirdiyi sexin sahəsinə uyğun müasir texnologiya ilə təchiz olunmasına dair öhdəlik götürməlidir.

4. Hər bir sexin sahibi ona məxsus olan kinostudiyanın bir hissəsində əlavə gəlir əldə etmək üçün öz sexinin işinə uyğun ümumi fəaliyyət göstərə bilər. Məsəl üçün: geyim sexi kinostudiyanın daxilində eyni zamanda bazar üçün geyim istehsal edə bilər və ya dekorasiya sexi sahəsinə uyğun müxtəlif əşyalarla (qapı, pəncərə, parket, stol, divan, kreslo və s.) bazara çıxara bilər. İstər səsəndirmə sexi, istər montaj sexi, istərsə də pavilyon, eləcə də operator sexi öz xidmətlərini yalnız kinostudiya daxilində deyil, ümumi ölkə bazarında istər şoubiznesdə, istər hər hansı telekanallara hər hansı rek-

lam xarakterli sifarişlərdə də göstərə bilər və s.

5. Sahibkara kinostudiyanın ərazisində sahib olduğu sexin işinə uyğun olmayan başqa xarakterli fəaliyyətə icazə verilməlidir.

6. Kinostudiyanın daxilində bir ixtisas üzrə ikinci studiya olmamalıdır.

Beləliklə, ümumi bir sistem yaranır: Kinostudiya film istehsalı prosesinin müəyyən hissələrini ayrı-ayrılıqda yerinə yetirən - pullu xidmətlər göstərən tam müstəqil azad studiyalardan (sexlərdən) təşkil olunur. Eyni zamanda bu sistem hər bir rejissorun film çəkmək üçün hansısa səlahiyyətli şəxsin icazəsini almaq kimi çətin prosedurdan azad edir, belə vəziyyətdə rejissora yalnız maliyyə tapmaq qalır. Bundan sonra sadəcə kinostudiyanın ərazisinə maneəsis daxil olub müqavilə əsasında istədiyi avadanlığı kirayə götürmək, çəkəcəyi filmin lazımı hazırlığı üçün sifariş vermək qalır. O, eyni zamanda bütün işləri sırf özünün nəzarəti altında maneəsiz həyata keçirir. Ən əsası isə bütün görülən işlər müqavilələr əsasında həyata keçirildiyindən çəkilmiş zamanı filmin istehsalında iştirak edən tərəflərin problem yaratmasına yer qalmır. Çünki əks təqdirdə hüquqi cərimə metodu öz rolunu oynamış olur ki, bu da müxtəlif ixtisaslı studiyalara (sexlərə) gəlir-mənfəət əldə etmək üçün öz texnologiyalarını daim işlək, yararlı vəziyyətdə saxlamaqla, yeniləşdirməklə yanaşı, sifarişləri vaxtı vaxtında yüksək səviyyədə yerinə yetirməkdə də maraqlı tərəf kimi çıxış etməyə şərait yaradır.

Göründüyü kimi, belə bir sistemin kino istehsalında tətbiqi olarsa, kapitalizm mexanizminin ən ali qanunu "maraqlar naminə fəaliyyət" qanunu işə düşmüş olar. Bu isə ölkəmizin ümumi iqtisadi mexanizmi ilə tam uyğundur.

Son olaraq hər bir kino xadiminə, xüsusilə də bu sahədə yüksək səlahiyyəti olan şəxslərə üzümlü tutaraq deyirəm: Bu gün bütün imkanlardan istifadə edərək kompleks şəkildə yerli kino sənayesinin istehsal prosesini - mexanizmini bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğunlaşdırmaq hər birimizin qarşısında bir nömrəli vəzifə kimi durmalıdır. Bunu zamanın, dövrün özü bizdən kəskin surətdə tələb edir.

Hüseyn RƏHİMOV

Kinoşünas,

*Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin
IV kurs tələbəsi.*

Günel MEHRI

“Uşaq olmaq istəyirəm”

hekayə

Hamı-hara getsəm də, yaşından və vəzifəsindən asılı olmayaraq hamı eyni sözü təkrarlayır:

-Sən uşaqsan!

Elə bil bir-birinin ağzına tüpürüblər. Elə bil mənim günü-gündən formalaşan bədənimi, üzümə çəkdiyim ənlük-kirşanı, ən əsası doğum tariximdən sürətlə uzaqlaşan illəri görmürlər. Yaşlılarımlın atəklərindən çəkə-çəkə yeriyən körpələrinə baxıram, sonra dönüb yaxın keçmişdə olub-keçənləri saf-çürük edirəm. Məktəb partası, institut stolu, iş masası kino lenti kimi kadrlarda dəyişir. Belə çıxır ki, dəyişən yalnız məkan və bu məkanın əsas atributu olan dördəyaqlı taxta parçasıdır? Yox, dəqiq bilirəm ki, mənim bu taxta parçasına münasibətim və onun arxasında oturuşum da əsaslı surətdə dəyişib. Əvvəllər əllərimi üst-üstə qoyub mil kimi oturdum. Tələbəlik erköyünlüyü məni basandan sonra daş düşdü onurğa sütunumun başına. Mühazirə boyu stolun arxasında düz otura bilmədiyimdən getdikcə əyilirdim. Nəticədə bir müddətdən sonra başladım ikiqat gəzməyə. Məktəbdəki ən zəngin partanı institutun ən təmiz stolu ilə müqayisə etmək olardı. Şagird olduğum illərdə əlimə qələm alıb partanın üstündə cızma-qara etməyi heç sevməzdim. Üstəlik bunun üstündə başqalarını da tənqid etməkdən çəkinməzdim. O vaxtlar mən sin-

fin "təmizkom"u idim. Bir də ki, dərstdən heç baş açılırdı ki, partaya da nəşə yazım.

Tələbəlik o barədə kefi idi. 90 dəqiqəlik mühazirə zamanı arxada oturub mırt vura-vura bala-bala partanın üstünü Taqorun qiymətli kəlamları ilə bəzəyirdik. Bəs necə, yazanda da gərək ağıllı söz yazasan da... Ürəyimizi boşaldandan sonra da başlayırdıq həvəslə həmyaşdılarımızın qeydlərini oxumağa. Nə istəyirsən, seçə bilərdin: sevgi məktublarından tutmuş söyüşlərə qədər, söyüşdən tutmuş estrada ulduzlarına aid yeniliklərə qədər. Bir sözlə, hər həftəsonu yeni bir parta tapıb bu qeyri-adi "qəzet"i ələk-vələk eləmək sevimli və ləzzətli peşəmiz idi.

İşdə isə hər şey bir başqadır. Burda nəinki arxasında oturduğun stolun üstünü yazmırsan, hətta lazımı olanda evdən təmiz əsgə gətirib tozunu alırsan. Bəzən də başını stolun üstünə qoyub mürgüləyirsən və ya bir neçə dəqiqəlik fikrə dalıb gələcək planlarını analiz edirsən. Nə isə... Həyatımın ayrı-ayrı pillələrində özünəməxsus yer tutan bu masalar evdə hər gün üstündə çörək yediyim masadan nə iləsə fərqlənir. Ən maraqlısı da odur ki, qarşıda məni daha maraqlı bir masa gözləyir. Həyatıma, həyətimə və təbii ki, yastığıma şərək çıxacaq kəslə imza atmaq üçün əyiləcəyim masa. Bax, ən maraqlı və qorxulu masa məhz həmin masadır. Çünki bu

masanın arxasında duranların hansı hisslər keçirdiyi mənə naməlumdur. Həm də bütöv bir insan ömrünü başqa insanın ömrünə calamaq məsuliyyəti ən cəsarətli insanı belə qorxudur. Hələ o masaya gəlib çıxmağa möhlət var. Ən azından bunun üçün böyümək lazımdır. Böyümək, böyümək! Təbii ki, burada boyun uzanmasından və ya çəkinin artmasından söhbət getmir.

Sözün düzü, ətrafdakı böyükklər "böyümək" deyəndə nəyi nəzərdə tuturlar, heç bilmirəm. O qəddər "uşaqsan, uşaqsan" deyirlər ki, artıq mən də özümü uşaq kimi hiss edirəm. Hərdən içimlə tək qalanda bir sual doğur beynimdə: "Uşaqlıq nədir sənin üçün? Sadəcə oyuncaqlarla süslənmiş nağil dünyası? Yoxsa, valideyndən asılı olan kiçik robotları?"

Yaxşı yadımdadır, uşaq olanda düşündüm ki, valideynlərimi küçədə itirəndə, əlim onların ətəyindən üzülə, məhv olaram. İndi isə tamam başqa şey düşündürür məni. Hər gecə dərgahına əl açdığım Allahın ətəyindən əlimin bir gün üzüləcəyindən elə qorxuram ki... Sən demə, böyükklər də ya robotlardır, ya da sadə marianetkalar. Bəziləri hansısa qoluzorlu insanlar tərəfindən idarə olunduqlarını düşünürlər. Digərləri isə Ulu Tanrının ən qüdrətli rejissor olduğunu təsdiqləyirlər. Bax, mən bu uşaq ağımla bu fikrə gəlmişəm.

Hə, son zamanlar beynimə bu tipli bir çox fikirlər gəlir. Xüsusən də, masalar barəsində. Hamı arxasında oturduğu masanın dərini çəkir. Hamı çörək yediyi masanın üstünü daha çox doldurmağa çalışır. Buna görə nə marianetka olmaqdan çəkinirlər, nə də "idarə etdikləri" marianetkaları yerli-yersiz, haqlı-haqsız çirkaba yıxmaqdan. Mən özüm uşaq olduğum üçün hələ masa dərini çəkmirəm. Amma mənim dərdim daha böyük dərdədir. Uşaqlıqdan ayrılıb böyükklərin sırasına qatılmaq. Budur mənim halal yuxularımı haramlaşdıran, rahat günlərimi narahatlaşdıran Dərd!

Mənim bu uşaq sifətim hər gün elə qəribə sifətlər görür ki. Böyükklərin eqoist, sürtülmüş sifətləri körpə baxışlarının altında necə dəyişir, saxta maskaları necə düşür... Dəhşət ondadır ki, bütün bunları duyuram. Onlarsa içimdəkilərdən xəbərsiz halda uşaqlıqlarına qayıdıb saf təbəssümlə gülümsünürlər, sonra da əllərini yelləyib deyirlər:

-Bu lap uşaqdır ki...

Düzü, uşaqlığımın köməyiylə çoxlarının keçə bilmədiyi yollardan keçirəm. Çoxlarının döyməyə

cəsarət etmədiyi qapıları döyürəm. Döyürəm və... açıram. Axı mən sadəcə uşağam. Uşaqdan heç nə gözləmək olmaz. Çünki uşaq uşaqdır, böyük də böyük. Deməli, uşaq olmaq çətin olduğu qədər də asan imiş. Amma nədənsə mən yenə də böyümək istəyirdim. Böyümək eşqiylə də uşaqlığımı satırdım, xərcləyirdim hər saniyə, hər dəqiqə, hər gün... Və günlərin bir günündə həmişə adət etdiyim uşaq sifətimə aynada baxarkən dəhşətdən diksindim. Birdən mənə elə gəldi ki, aynadan baxan uşaq deyil, əməlli-başlı böyükdür. Yalana, riyakarılığa qadir olan böyük... Yox, yox, nə burnum böyümüşdü, nə də ağızım. Böyüyən gözlərim idi, "gözlərimin içindəki mən" idi. Baxışlarım böyümüşdü, baxışlarımdakı laqeydlik, arsızlıq çoxalmışdı. Həmişəki saflıq, məsumluq, təşviş çəkilmişdi elə bil. Ətrafdakı çirkablardan zərre-zərre gözlərimə yığıb böyütmüşdüm onları. Əyri-üyrü, dolanbac həyat yollarının hansısa dalanında itirmişdim uşaqlığımı, bəlkə də hürküdüb qaçırmışdım. Elə bil gözlərimdə sarğı var idi, birdən açılıb düşdü. Baxıb gördüm ki, illərdən bəri içimi közərdən arzum çin olub. Mən doğrudan da böyümüşəm!!! Daha heç kim deməyəcək ki, uşaqsan, otur uşaq yerində. İndi mən də onlardan biri idim. İndi mən gücüm gəldikcə bütün dünyaya bağıra bilərdim:

-Siz uşaqsız, mən yoxx...

İndi mən... mən daha uşaq deyildim. Uşaq kimi qəhqəhəylə gülə bilməzdim, istəyəndə hıçqırıb ağlaya da bilməzdim. Beynimdən keçənləri birnəfəsə necə gəldi, kimə gəldi deyə bilməzdim daha. Bir anlıq içimdə elə bir xaos yarandı ki, bilmədim, uşaqlıqdan itirdiyim nədir, böyüklükdən qazandığımı. Bir də ayıldım ki, yetim kimi tərək etdiyim uşaqlığımı ağlayır, vay-şivən qoparır. Yan otaqdan gələn yanıqlı səs getdikcə artırdı. Az qala qaça-qaça otağa keçdim. O ümidlə ki, uşaqlığımı tapacaqdım, ayaqlarına düşüb geri qayıtması üçün yalvaracaqdım. Əfsus, yanılmışdım. Ağlayan uşaqlığım deyildi, uşaqlığımı əlimdən alan uşaq idi. Mənim uşağım! Körpəyə ovunmaq bilmirdi, elə hey ağlayırdı... Mən də ağlayırdım. Uşaq olmaq üçün, bu qundaqdakı körpə kimi hıçqırmaq üçün ağlayırdım. İçimdənsə dəli bir istək keçirdi:

-Uşaq olmaq İS-TƏ-Yİ-RƏM!!!

quşdilixanəmirkülsoyuğu

Ağğbaağğ

(Bayatı-ramon)*

Re

Günəş qızdan ayrılmaq istəmirdi. İşıq yarpaqlar arasından qıza mərhəmləşirdi. İşıq mehrini qızdan əsirgəməirdi. QürubO gün çox uzaqlaşdı. Qızın içindəkilər işığa təsir edir. Qızın xəyalları işığaÇox doğmadır. Bəlkə DƏtanışdır desək — doğrudur. Evdən — evə gəzsən keçişini gün rahatlaşdırır. İndi budaqlar arasından növbəti tanışlığı sürətdəndirir.

İşığın məsədə bu olaya bəislivi hardasa söyləmək olar ki bütün bu oyunlar qıza bir çıxış yolu bulmaqdır. Sanki yaxından keçəcək qatara qızı tələsdirir, onu həmin vaxta borsuz yetişdirirdi.

İşıq qızın beynindəki düşüncələrə qarışdı. Sanki bahar bayramında qarı-qarı dəstə-dəstə uşaqlarla noğul-nabat yığmağa çıxır. Çıxdı. Çıxıb. Qayıt.

Cəbrayıl müəllimin əyri belini gördü. Zolaqlı qara pencəyini nədən unutmadı. Cəbrayıl müəllim Həzi müəllimə qonşudur. Evləri dal-qabaqdır. Uşaqları bir-birinəO qədər qaynayıb-qarışib ki. Aşağı siniflərə dərs verir. Uşaqlar böyüyüb şəhərə çəkilib (Həyat yoldaşı) Nabat xala DAçoxdan xəstədir. Son beşikləri Mayılla Sürəyyadır. Sürəyya orta məktəbi qurtarıb. Mayıl əsgərlikdən dönüb. Kənddə işləyir. Atasına, həyət-bacaya əl atır. Mayıla toyu keçən il elədilər.

Cəbrayıl müəllim II Dünya savaşına qatılıb. O DAHəzi müəllim kimi əsir düşüb. Mühəribədən danışanda sanki fərəhlənir. Bayramlarda orden-medallarını yaxasına asır. Hər cümləsinin arasından iki dəqiqə ötürür. Nabat xala qurban olumla danışır. İllərdir canından şikayətdir. Toylarda Yal məhlənin

avradları ilə bir yerdə süzürlər. Onlar Hacıqurbanlıdan gəliblər kəndə. Hacıqurbanlı kənddən bir AZaralıdır. Bir tərəfi erməni kəndləridir. Hacıqurbanlıdan kənddə başqaları DAyaşayır. Bir DƏkəndə Almalıxdan gələnlər var. Nənə-babalarını ermənilər orda yandırıb. Quran kitabıyla bir yerdə. Orda evlərin yerini ot basıb. OcaQ daşları hələ DƏdurur. Ağavurdun aşağısı, Şıxıyerinin üstüdür. Cəbrayıl müəllimin biçənəyi Quzey yerindəydi. Lətifin çevizinin sol tərəfində. Yayda uşaqları gəlib biçərdilər. Onun canı hələ suludur.

Səhi dayı gil od qonşusudur. GüneyəƏN yaxın Səhi dayının evidir. Atasının 100 yaşı olardı. Hüsü baba yer əkə-əkə öldü. Ayaq üstə. Belin sapına söykənərək keçinib. Cavanlıqda qardaşının qisasını alıb. Bəyləkdə iki erməninə qanına bulayıb. Hüsü babanı yer belləyəndə görmüşəm. Səhi dayı sovxozun danasını otarır. Qardaşı kəndin sədri Vəli dayıdır. Oğlanları çox çalışqan, işgüzdür. Yoldaşı Bənövşə bir kəlmə danışmaz. Elə bil əzəldən dil-ağzı olmayıb. Hansısa birsözünü xatırlaya bilmirəm. Ənvər, Bahadır, Bəbir, Barat oğludur. İki qızı son beşikləridir. Nazilə, Nərmin. Nərmin mənimlə bir sinifdə oxuyur, öldürsən DƏdanışmaz. Elə bil bu qızın dili yoxdur.

Mi

Qulam. Yazaram. Nigaranam qızdan, qızdan. Təkdirmi. Anlamır. Qorxmur. Təkdir. Tək deyil. Cütdü. Cüt deyil. Oturub. Durubmu. Ağlamır. Acdır. Unudub aclığı. Unudub dərdi. Unudub kədəri. Xatirələri. Anasını. Atasını. Baxan Allahdır. Görür.

Yaradır. Öldürür, Əskildir. Azaldır. Nizamlayır. Dağıdır. Təkdir. İçi boşdur. İçi. Yazıram. Bilmir. Baxıram. Bilmir. Görürəm. Bilmir. Ağlayıram.

*əvvəli 2005-ci ilin dekabr ayında çap olunub

Bilmir. Balamsan, deyirəm. Baxıram, ürəksən. Söylərəm, susaram. Ata deyiləm. Ana deyiləm. Babalığım yoxdur. Nənəliyim mümkünsüz. Mələl yazanam. Onun əsarətindəyəm. Mühasirəni yazammıram (yarammıram). Çəmbərindən qurtulammıram. Əsirlərin yekəsiyəm. Əsirlərin biciyəm. Əsirlərin ƏN şpionuyam. İşi məniyəndi. İşim onuyandı.

(Yarılsa) Yarsam mən yaracam. (Dağılsa) Dağıtsam, mən dağıdacağam. Bilirəm, sirr ondadır. Bilir sirr məndədir. Biz yoxuq dostum (qafil). Yaşayan iki sirdir. Yaşayan, savaşan sirdir. Hərəsi bir canda. Bir canda yaşar. Bir gözdə süzər, bir üzde ilğimləşər. Bir addımda ölçülər. Bir əldə açılar, bəlkə, sənəcə, bükülər. Bir can məndədir. Bilirsən yazaram. Bir can qızıdadır. Meşədə təkdir qız. İçində NƏ qədədir. Kəndin bütün adamları. Hər adamın 7 arxa dönəni. Hər adam yeddidir. Hər yeddinin öz meşəsidir. Hər yeddi bir meşədir. Hər adam yeddindən biridir. Hər adam **yeddinin içindədir**. Hər adam **yeddinin** əvvəlidir. Hər adam yeddinin yeddisisidir. Yəni yeddinin sonuncusudur. Qız çoxdan **yeddiləşib**. **Yeddilənən** çoxdan qızlanıb. Mən niyə yazaram. Mən niyə görüldüm, deyim, aqah olun. Özünü qırın çidarınızı. Səbrinizlə **işim** yoxdur.

Qız kəndi götürdü. Qız kəndi yeddilədi. Hamını hüceyrəsinə hopdurdu. Qız meşəni pozmadı. Haqqın üzünə haqq gətirdi. Namərdliyi meşədəcə nizamladı. Qız kənddə gəncdi. Qız meşədə yavrudur. Qız meşədə **Həvvadır**. Qız meşədə nənəmdir. Mən niyə yazdım? Kənd qızı götürmədi. Adamlar içinə almadi. **Yeddiləşmişlər** qızı sindirənmədi.

Meşəylə kontaktayam o gündən. Rəbitəmə yadlar düşməz. Yazdıqlarımı qızda qoruyuram. Əməlim Allaha xoşdur. Yoxsa bu hərif. Yoxsa yazı hardan. Sanki O yazır. Keç günahımdan Allah. Sanki odur əzablanan (əzablaşan). Günəşdə Xəyal quran. Nurda (Ayda) istəyə yerikləyən. Ulduzlardan xoşluq uman. Titrəşən yarpaqlardan həyəcanlanan. Odur. Odur. Odur. Sanki, sanki, sanki. Yazıram sözlər pardaqlaşır. Səsim əks-sədadadır. Qızın əsirliyində dalğalanır. Qızın ruhundan qurtulammır. Bir vaxt oxunar. Səsimi deyirəm, səsimi. Səsin yazı enerjisi. Qız günəşi(n) duymur. İşığı(n) **DA** görmür, deyəsən. Bir kəndlə keçinir. Adamlarıyla iş aparır. Nuhun gəmisinə bəsdir. Bu qızı qoysan yetər. Nuhun gəmisini darıxmaz. Dalğalara yaddaşımı oyadır. Əski, mistik yaddaşımı. Yeddidən biri nuhdur. O kənddən biri. Qızın adı qızıdır. Meşədə **DƏ** qız deyil. Oğlan deyil, oğlan. Ana deyil, ana. Ata deyil, ata. Mələk deyil, mələk. O Gəmiyə hesablanacaqdır. Dalğalara qoxusu tanışdır. Göylərə sözləri doğmadır. Göyərçinə qəlb məlumdur (bəllidir). Ətrafi dolu candır. Özü yoxdur, özü. Çevrəsi dolu ruhdur, nəfəsdir.

Bu meşə ağacdır. Bu ağaclar gəmilikdir. O gəminin toxumundadır. Gəminin çürüntüsündən yaşllaşandır.

Bəs mən kiməm, əstəğfərullah. Nə lotuyam, nə qanmazam. Başkəsən, yolkəsən deyiləm, qafil, heç sərçə boğan, itə kişkirən deyiləm. Mən kiməm. Aləmlərin Yekəsi. Mən kiməm Yerinqöyün Azmanı.

Ey düşməni elə salıb obanı, yurdu bəndəsiz qoyan, içindən bir qızı **O** kənddən əməlin, sirtin olaraq meşəyə gətirib çıxaran. Meşədən sonrakı az vaxta gəlib-gətməmiş bütün Vaqələrin bir məsum canda göydə əriyən tək əriyib uzadan, məni o məzlum qul canındakı vicvicələrə, addım səslərinə dinşək qoyan, mən kiməm.

Fa

Mən bu suallara məğlub olduqca, qız meşə ağaclarının

budaqları arasından sızan gün işığına işığın var olduğunu duymaqla reaksiya verdi. Mən suallandıqca, əfkarlandıqca, qız fikrini yayındırmaq üçün əsir düşərgəsindəki növbəti kənd adamlarının sorğusuna keçdi. Alınma dəyən işıq **DA** qızla birgə sorğu-sualdaydı. Şahidlik haqq uğrunda şahidlik Allahın xoşuna getdi (gedirdi).

Xoş getməyində olsun Allaha, qız adladı Naxış xalanın yanına.

Ön dişləri qızıldandır arvadın. Əri ölüb 20 ildir. Naxış xala bəy arvadı olub. Onlar Hərtizli, **ya** Almalılıdır. Belinin şalı kəmə kimidir. Həmişə ütülü, mülayim gəzər. Danışanda J -yla kənddə tək danışan qarıdır. Gələjəm, gedəjəm. «Dədəmin goru haqqı, deyəjəm». Naxış xala bax o «j» hərfi qəder böyük, doludur. Naxış xala «j» hərfidir. «j»-yi deyəndə sanki ayağın yerə basabasa gəlir. Əks hərfi dəymiş, dolu böyütkən kimidir. Torpağı eşə-eşə, qaza-qaza gəlir. Oğlu Nəsis böyükdür. Qızı Dilbaz kiçiyidir.

Səməd oxuyub gəldi. İşləyir məktəbdə. Qız fermada sağıcı işləyir. Şirməmməd öldü onun üçün. Xeyri yoxdur. Qoymadı dədəsinin-nənəsinin qayda-qanunu. Başqa kənddən birinə qismət oldu.

Sol

Qız indi başa düşdüyü kimi xatırlayırsa o adamı, bir paltarında görür. Dilbazı qara uzun yubkada, bozuntul qabağı düyməli jaketdə, başına qırmızı-yaşıl rəngli qarışığı güllü yaylıqda xəyalına gətirdi. Dilbazın bu paltarda üzündəki adamlara rastlarkən dıxa vuran təbəssümü üzü yuxarı dırmaşır. Elə bil gəlib alınma toplaşib. Özlərini ordan aşağı tullayacaq. Nə uğrunda, kim uğrunda? Bəlkə növbəti bir **AN** uğrunda. Qız Dilbazı o məğrur təbəssümüylə **DƏ** xatırladı.

Qız kimləri xatırlayır, nəyi düşünə bilirdisə, hamısı onun bu anki fiziki tənhalığının sanki bəsinə çevrildilər. Daha doğrusu çevrilmişdilər. Qız kəndi bir-bir — bitbəbit iki qaşının arasına yıqıb. Sorğu-suala çəkirdi. Əslində qızın kəndi düşünməsi kəndi sual-cavaba tutması deməydi. Yoxsa neynirdi dizlərini qacucqlayıb saatlar boyunca mələyər, gözlərinin ilahi mücüyünü axıdıb durardı. Əvvəla ağlamaqda nə vaxtdan quyuya düşənə ip, nərdivan, ya yolcu pay verib, dostum. İkincisi, qızın kəndi alınının ortasına sıxması, kəndi ələməsi, kəndi sıxıb-sıxıb suyunu çıxarması onluq ola bilmədi. Deyildi də. Necəki günəşin sozalan şüaları, ulusal bir hegemon sükuta qərç olmuş meşə, ağaclar, onluq deyildisə.

Qız vaxtı hiss elədi. İlk dəfə. Qız bildi vaxt çöldədir. Ona görə sürətlidir. **TA** belə ötür. Çünki içi doluydu qızın. İçində vaxta yer qalmayanda vaxt dıxarıda burulğana dönür. Vaxt adamın içindən keçir. Ondakı qızın içi necə doluydu, o təhər vaxtın hərəkətinə, axımına, irəliləməsinə yer qalmır. İynə ucu boyda deşikdən yer açılmır, ordan sıza. Onda içeridə ağır yükə çevrilən vaxt dıxarı **DA** çıxma bilmir. Qalır orda. Vaxt təzələnilib, öz əksini, surətini çöldə sürətə çevirib itir. Tutmaq olmur. Daxildə itən, mühasirəyə alınan vaxt dıxa sızdır, eləcə mənbəyindən çöldə özünü təzələyir, yansıdır. Vaxtın milyard canı var. Birini öldürsən. O biri təzahür edir. Özü **Də** məsum görünür. İnsan milyard canlı vaxtın bir canını ancaq içində öldürsə öldürə bilər. Vaxt dıxa çıxdımı, çıxmasın qafil, ona yetişməzsən. Quluna çevriləcəksən. Vaxt taxta çıxıb meydan oxuyacaq. Sultanlıq eyləyəcək. Sən təzim, bəçəşim deyibən ömrə hazır, müntəzir duracaqsan. Vaxt insanın çölündə **DƏ** olanda insan zamana tabe olur, vaxt insanın içində olanda insana bağlı olur vaxt, qafil-fil!

Qızın bütün hüceyrələri bədəni boyu axan qanı, vuran ürəyi, görün gözü, uzanan saçları bir kəndlə — bir kəndin minlərlə adamlarıyla, əzabıyla, dözülməzliyiylə doluydu. Ona görə **DƏ**vaxt çöldə cövlən ələyir, at oynadır, meydan sulayır, mən-mən deyir.

Vaxt qızın içindən nə qədər dışarıda işıq sürətinə dönsə də, qızın daxiliylə çöldəki meydan sulayan vaxtın arasında rabitə vardı. Əlaqə desən vardı. Münasibət desən vardı. Alış-veriş söyləşən sözsüzdür. O rabitə, əlaqə içində Allahın görünməyən ruzisi, bərəkəti, rızığı öz işini görürdü. Qızın içiylə çöldəki vaxt arasındakı əlaqə bir kəndin keçmiş, keçəcək taleyini həll ələyirdi. İndi söhbəti yoxdur. İndi gözgörəsi fakt qızıdır. Qız özü vaxtdır. Vaxt qıza tabe ola bilir. Öz doğmalığının qarşısını qıza qarşı ala bilir.

Allah var, qafil. Ətim ürpeşir. Nə olsun yazaram. Doğru duyub yazmalıyam. Mənim hər aldığı, qızın hər sorduğu nəfəsin o kəndin, o kəndin **DƏ**eynən bizim üzərimizdə haqqı-sayı var. Bir **Dəmən** yazar olsam da, hər şeyi öz üzərimə götürə bilmərəm. Bunun çəkilməsi var, dözümlü gərəkdir, bir. Bir gün sorğu-suala tab gətirməmək var, iki. Bir **DƏ**axı bunlar oldu-olmadı, peyğəmbər, övliya, deyilsən duruş gətirəsən. Mirsədi olsaydın, başqa məsələ. Bu Allah dostu olmağın elə özü zülm şeydir, qafil. Mən bunları ona görə yazıram (ki), qıza kömək ələyəm. Onun yükü meşəni batıra bilər. O meşə Qafqaz meşəsinin bir parçasıdır. Qızın başına gələnləri, xəyalına gələnləri, ağına düşənləri anbaan mən yazdıqca, özü (dəqiq) bu şəkildə derk eləməyə də, nəyə canında hiss ələyir. Bax, o nəyə canında hərdən ardıcılıqla bir rahatlıq duydu — mənim bu yazdığım. Bəzən yüz min imanlının ruhu bir övliya edə bilməz. Ancaq bir Allah qulunun ruhu 10000 insan edə bilər.

Do

Gün işığı qızın beyninə dirənib. Kimsəsizlikdən qızın üstünə düşüb. Sanki nəyisə söyləyir. Qızın bildiyi nəyə(mi) var. Bu günəş şaxımasıyla yansımır. Gün dərisinin altına keçir. O zərif, bəyaz, incə dərisinin. Qız içindəki adamları bir-bir gün şüasının caynağına keçirib dışarı çıxarır. Özü də bilmədən adamları qurtarır. Belə qurtuluşçu kim olar. Kim biləcək kəndi qız qurtardı. On, yüz ili deyirsən. Kimsənin bilməyi vacib deyil. Bax, günün cəngindəki Mabəyim müəllimdir. «Oxu bala, oxu» deyir. Ziyada, Əbilə Səidəyə —deyir. Sınıfda oturub jurnalı yazır. Hamıya 3 verir. Bu gün. Bu gün 2 verilməlidir. Sağlıq olsun, qayıdanda 5 alarıq. Bu gün 5 bizi qəbul etməz. Vətən sağ olsun. Vətən, sağ olsun. Bircə 5 alan bir qızıdır. O həmişə beş alıb. Bu gün **Də** 5-i **Qaldı**. Demək geriyyə dönüş mümkündür.

Müəlliminin çubuğu bəzəkli. Şagirdlərdən Əhməd düzəldib. Sınıfda coğrafiya dərslidir. Müəllimə yaşlanıb yaman. Xəstəliyi üzündən oxunur. Dili daha söz tutmur. Söz sinifə zorla çatır. Bir azdan zəng çalınır. Sağ olun deyib gedir. Bir gün **DƏ**biryolluq getdi. Allah sənə rəhmət ələsin, müəllimə. Övladı olmadı, qalsın. Elə biz ağıladığımız rəhmətliyiy. 65 yaşlı əri şoferdir. Sədədqulu dayı, pis adam deyil. 1 il sonra Zordan evləndi.

Qız gün işığının başına keçib özünü gördü. İndi içindəki adamları, ağırları yükləri söz ələyib. Meşəyə: -Bəlkə sən bilərsən. Ay Meşə. Bizimkilər necə oldu, hara getdi. Məni qoruya biləcəksən. Meşə, **AY**meşə, qoru məni.

Mən **DƏ**qıza qoşulub indi xor deyirik: Məni qoru, ay Meşə. Səsim əriyib qızın beynindəki uğultu**DA**yenli uğultuya çevrilir. Amma bu uğultu **DA**bir həyan, bir qara idi. Yoxsa boşluqda

çıldırıb dəli olmaq iş deyil, - yaramazdı. Səsim, nəfəsim qızın səsinə, nəfəsinə qarışsa **DA**qız bunu duymaq, hiss etmək qabiliyyətindən çox uzaqdı. Məqsədim qıza kömək etməkdir. Həyan olmaq istəyirəm ona.

Meşə, qızı qoru, ay Meşə. Tezliklə qızı sənə bu yalqızlığından çəkib çıxaracam. Qızı burda əbədi qoymaram. Ancaq qızın bir gün burda qalacağı, sənə bərəkət gətirəcək. Yanğınlardan, qırğınlardan, quraqlıqlardan uzaq olacaqsan. Tanrı səni bundan sonra qıza bağışlayacaq.

Re

Mabəyim müəlliminin yoldaşı Sədədqulu dayıdır. Sədədqulunun ən çox sevdiyi kənd cavanlarından Elburusdur. O həm **DƏ**çəpər qonşusudur. Elburus yaddaşında dədəsini ağılamasıyla qalıb. Özü **DƏ**şernən, dilinən. Rəhmətlik atası Bəhmən kişiydi. Uzun müddət gözü tutuldu. Yataq xəstəsi oldu. Qönçə nəyə qulluğunda durdu. İki qız, iki oğul sahibidir. Qızlar böyüyüdü. Elburus üçüncü, sonra Maqsuddur. Maqsud elə bil xaxoldur. İkisi **DƏ**ölinü güldürəndir. Kamil müəllimlə bir həyətdə olardılar. Kamil müəllim Elburusun əmisidir. Bəhmənin qardaşıdır. Alt mərtəbədə Bəhmən olur. Üst qatda Kamil müəllim. Kamil rus dili müəllimidir. İndi oranı tərək edib. Məktəbin altında binə salıb. Tənbəkiliyin başında Günəvar yerdə. Bəhmən dayı dünyasını dəyişdi. Kənddə hər ölən yerini göstərir. Kənddə ilk boşluğu onda bildim. Bəhmən dayı öləndə. Elburus ağlayanda. Bildik (ki) kənddə boşluq var. O boşluq Bəhmən dayıdır. Artıq Fərhan **DA**yoxdur. Artıq **Yal** məhlədə yaşamayacaq. Bəhmən dayının sifətini görməyəcəyik. Bəhmən dayını yataqda görmüşdüm. Oturaqlı şəkildə, başında papaq. Bilmirəm, onlara nəyə getmişdim. Yoxsa nəyə nəyə göndərmişdi. Uzun sifət bir kişiydi. O dünyadan köçəndə düşünürdüm. İlk dəfə kənd boşaldı. Bunu dəqiq, yanılmadan duydum. Çəpərlər balacalaşır, həyətlər balacalaşır. Belin ağzındakı kərsək kiçikdir. Əvvəl dağ boydaydılar, indi ovuc içi qədərdir. Onun sifəti yadda qalırdı. Kənddən maraqlı sifətlər itdi. O sifətlərlə kəndin ruhu pozuldu. Bütün bunları qəribə hiss edirəm. Elburus şəhərdədir. Maqsud polisdir. Əsgərdən sonra rayonda işləyir. Söhbətin kiçik qızını aldı. Qonşumuz Vəfanı. Vəfa **DANə** gözəl qızıdır. Bir dəfə danışdığını xatırlamıram. Vəhşi çin qızlarına bənzəyir. Hətta qazaxlara **DA**demək olar. Boydan balaca gödək qızıdır. Deyərsən gül parçasıdır. Qara saçları, yumru bəyaz sifəti. Saçlar qaradan zilqara. Deyərsən qara onun saçındadır. Deyərsən ağ onun üzündədir. Bəyazlıq onun əllərindədir. Gözləri qıpçaq çölünün iqlimini yansıdır adama. Ancaq **nə** qədər gülməz üzdür. Üzündən işıq dalğaları ayrılır. Qıvrım-qıvrım göyə dağılır. Bunu mən görmüşəm, **AY**meşə.

— Mən də gördüm, Meşə, hey. Mən də gördüm, mən dəəəəəəəə.

Qız meşəni yavaş-yavaş içində yaddaşındakı sözlərə, xatirələrə, niskekillərə ötürürdü. Meşə qıza deyil, onun arabir ahına qarışmış bülənd olan indiki nəfəs şəklindəki sözlərə dolur. Sözlər yüngülləşib meşəni uçurdacaq. Köç başlayacaq, **Nə** başlayacaq. Ancaq qız bu köçü bir müddət dolduracaq. Sonra qarşısını ala bilməyəcək. Bu qızlıq deyil. Ay meşə. Böyük köç başlanacaq, **AY**meşə. Meşə, hey, ay **Meşə**. İndi mən **DƏ**sənə bağlıyam. Ağacların dibində sıxlığına sığınmış oturan böyük bir eli-elatı qoruyan o indilik tək qızı mən görürəm. Özü **DƏ**saniyə ötürmədən.

Mənim görməyim (**Də**) qızı qoruyur. Bunu qız bilmir. Mənim

görməyim qızı ürəkləndirir. Mən bu yazını yazdıqca qız köçə — öz dairəsindəki köçə sahiblik edəcək. Qız meşəylə rabitəyə girəcək. Meşənin sirrini öyrənəcək. Sonra o sirri alıb, böyüdükcə köçə yaxınlaşacaqdır. Yer üzündə böyük köç başlayacaq. Beyin köçü artıq başa çatıb. Mənevə, ruhani köç davam edir. Ən böyüyü budur. Ginetik olan insani köç başlayacaq, ay Meşə. Sən qızı qoru. Sənin sirrin onda böyüyəcək, **AY**meşə. Onları yazan yenə mən olacam, **AY**meşə.

Mi

Qız Maqsudun söylədiyi şəri xatırladı. Şərin qəhrəmanını görmüşdü. Əhməd baba, əlində yaba, bir quş vurdu. Oldu Tıbağa. Əhməd baba boydan balacadır. Əlində ağac gəzərdi. Onu tayanın böyründə görmüşdü. Qurumuş ot tayasının. Əlində uzun sarı yabaydı. Taya ondan çox hündürdü. Taya dibi toyuqlarla doluydu. Görünür, yumurtlamağa əlverişli yerdir. Mən çəpərin böyründə durmuşdum. Çəpər məndən hündürdür. Qara tikan kollarındandır. Bax belə xatırladı. Qızbəsti arvad yoldaşdır. Əhməd baba o vaxtlar öldü. Uşaqları iriləmişdi. Əbili sonbəşiyi olsun gərək. Alı ondan böyükdür. Vəli **DƏT**əranədən böyükdür. Ancaq Vəli şəhərdə yaşayır. Böyük qardaşları **Də**rəhmətə getdi. Yetim qızı qaldı — Sara. Sara 40-ı çıxmamış atasını itirdi. Sara artıq böyüyüb. Anası (**Da**) başqasıyla evləndi. Sara doğrudan (**Da**) gözəldir. Deyirlər rəhmətlik atasına oxşayır. Alı kənddə traktoristdir. Kəndin əkin yerləri onluqdur. Saçları yana daranıb. Traktorunun üstüsündən həzz alır. Evləri anbarın arxasındadır. Yal məhlənin yoludu, onların evlərinin böyründən keçir. Çəpərlərinin bir tərəfi (**Də**) Əsədliyə — Mərkəzi yola siperdir. Bulaq onlara çox yaxındır. Alı Cahanlı məhlədən evləndi. Anuşun qızını aldı. Çoxdan bir-birini sevdilər. Əsgərdən sonra heç gözləmədilər. Toyları qış ayına çəkdi. Qız**BƏ**sti nonə Yalda işəyirdi. Sovxozda sağıcıydı. Artıq qocalıq özünü göstərdi. Yal yamacda yerləşdiyindən getmək çətindir. Bir gün **DƏ**o keçindi. Allah rəhmət eləsin. Deyəsən Göyyal qızı olub. Suyumundan sofululara bənzəyirdi. Rəhmətlik kimsəylə işi olmadı. Kimsənin qiybətini qırmadı. Kimsəni söyüb acılamadı. Susqun gəldi dünyaya — Fərcana. Susqun yaşadı. Susqun övladlarını böyütdü. Susqun (bu əslində ona kimlərsə qəddarlığıdır) **DA**dünyasını dəyişdi. Bir dəfə qaləşunun bir tayı palçıqda qalmışdı. Məni səslədi çıxardım. Üzümün öpüb — min budaq olasan — dedi.

İlk dəfə ağladığını anladı. Baxdı (kı) üzü sudur eyzan. Ovucunun yatırımıyla gözlərini sildi. Sildi, amma qurtarmadı, qurtarmadı, ay Meşə, qurtarmadı. Bütün kədəri niyə onu: — Qızbəstinin adında təcəssüm elədi. Bu ad onun niyə kədərinə çəkdi. Çəkdi, **AY**meşə, çəkdi.

Fa

Qız elə bildi göz yaşının bir damlası nədənsə bulağın başına düşdü. Bulaq kəndin, camaatın ürəyidir. Bulaq çıxdığı yer pirdir. Pir deyil iman ocağıdır. Övliaların zikr yeridir. Kərəmət məkanı, Kərəmət nöqtəsidir. Kəndin bulağı kəndin ruhudur. Kənddə Hərtiz dağı, bir **DƏ**bulaq. Qalanlarıyla yola getmək olar (olandır).

Göz damlası bulağa yuvarlandı.

Bulağın başında adamlar toplaşır. Söhbətləşər, vaxt keçirər. Tezdən paçtolyon qəzet paylar.

Orda yığışanlardan YAŞI görünəndi. Belə xırda vaqelər gözə görünür? O **DA**ola bulağın başı. Bulağın başı erməni

söhbəti. Düşmənin 100 ildə törətdikləri. Kəndə vurulan xəyanətlər, zərbələr. Neçə insanın həyatının puça çıxması. Yandırılan müqəddəs Qurani-Kərim. Almalıqda yurd yerinin xarabalığa çevrilməsi. O vaxtdan sağ qalanlar hərdən danışirlər. Bu kənd xəyanət nəticəsində böyük qırğına, itkiyə gedib.

Qızın göz yaşını görmədi. Qızın əsas gücü o ayrılan göz yaşındaydı. Bir damladı. Kəndin sirri **DƏ**o damlaydı. Milyonlarla yazılar bir failə yığılan kimi o kənd **DƏ**bir damlaya dolmuşdu. O damlada kənd başdan ayağa, sağdan sola, dağından dərəsinə, ağacından quşuna, uşağından böyüyünə rahat nəfəs alırdı. Damla diyirlənib bulağa düşdü. Bulağın suyuna qarışmadı. Amma görünmədi də. Bulaq baxdı ki axarına atılıb düşən bir damlanın içində özü **DƏ**var. Bir damla içində bulaq özünü gördü, rahatlaşdı. Deyəsən, çoxaldı, duruldu, soyudu.

Qız bulağın başında Yetim Quluyu gördü. Yetim Qulu kəndin ən kök adamıdır. O **Da** Yal məhləyə düşür. (Deyəsən) kəndə Xəştabdan gəliblər. Bir neçə il kənd sovetinin sədri işləyib. Ən çox kəndi satdı. Ona Ərzəbaz köpəkoğlu derlər. (bir az) baş qaldırmanın divarında daşını saydırıb. Mərdimazar deyirlər. Son on ildə işləmir. Ancaq Moskva kimi yazırmış. Erməni gülləsi eşidəndə ayaqyalın qaçıb bulağın başına. Kəndin Düz deyilən yerinə. Arvadı — Düşmənerdinin bacısıdır. Heç düzgün insan olmadılar. Böyük qızları evlənilib, şəhərdədirlər. Piri kürəkənidir. Səxavətin qohumudur. Piri Məmmədbağıra oxşayır. Böyük oğlu qızlardan kiçikdir. Birinin adı Kavurverdi, o birininki Tanrıverdi (Şeytanverdi). Kiçik qızı Sitarə qonşu Çərəli kəndinə veridilər. Erməni hadisəsi başlanmamış getdi. Ayağı düşmədi. O gün kənd ilk növbəti şəhidini verdi. **199 İLDƏN SONRA İLK ŞƏHİDİ**. Kəndin ilk şəhidi anbardar Əvəzin oğlu Bəhrüz oldu. Ağdamda vuruldu.

Qızın göz yaşında buta vardı. Ağdam da, şəhid Bəhrüz da... Ancaq onu görənlər olmayacaq. Bu mümkün deyil. Bu yaşda Allahdan başqa görənlər vardı. O **DA**bəndənizdir. Bu yazını yazan. Mənimki artıq yazı yazmaq, əsər məsələsi deyildi heç deyil. Bu məsələ çox dərin məsələdir.

Bədənimdə özüm əməliyyat aparırdım. Kəndin taleyinə nəzarət edənə, düzüb qoşana **DA**mən qul nəzarəti edir, edirəm. Kənd bunu bilmirdi. Heç vaxt əsas nələr baş verir, onu bilməyəcək. Heç Azərbaycan bunu bilmir. Hər nöqtədə, hər düyündə, hər səhrada, hər kədərdə sevincdə bir sirr var. O sirr qoruyucudur. O görünməz, bilinməz. İnsan talelərinin əbədiyyətini, əzəliyyətini bir məkandan başqa məkana qoruyar, adlar.

Qızın o qədər göz yaşlarından biri bulağa diyirlənib düşdü. Bulaq qoruyucudur. Onu Qiyamətə kimi hiş edib, Tanrıdan öz qutsallığını, rəhmiliyini alacaq. Bulaq bu əməlinə görə qorunacaq. Qoruduğu üçün, gözlətdiyi üçün. Ağladığının xatirinə.

Yetim Qulu belə getdi. Onun mal-qarası, qoyun-keçisi getdi. Özü, özü hara getdi? Qoy gedən tez getsin. Qoy gələn tez gəlsin.

Qız getdikcə keyiməyə doğru gedən beynindəki **O eneRJi**, **O** hava, **O** duman, **O** buxar (artıq beləydi) insanları sürətlə dəyişir, bir növ yoxlayır, körpüden keçirib sağ-salimliyinə nail olur. Qız düşüdüklərini ölümdən, qandan, əsirlikdən qurtardı. Anlayan olmayacaq bu qədər məxluğu. Meşə **DƏ**ağac dibində öz təklyinə çəkilmiş qız fəlakətdən, bədbəxtlikdən xilas etdi. O qız kimdir, onu məndən başqa bilən **DƏ**yoxdur.

So

Qız Yetim Qulunun böyründə Dəli Düşmənvərdini gördü. Dəli Düşmənvərdi Yetim Qulunun bacısı Rənani alıb. Kəndin tükənini o işlətdi. Ermeni Apo 20 maşın zoğalı almaq üçün onun qapısına gəldi. Aldı, apardı. Apo Qafanda lotu adı çıxaran olub. Hər gələndə bir çəpiş diri yeyər, neçə letir zoğal, tut arağı boşaldardı. O gələndə Dəli Düşmənvərdi kəndi bir-birinə vurub ən gözəl çəpişi alıb kəsirdi. Sonra Aponun türmədə başı kəsilmə xəbəri verildi. Oğlu Artur özündən geri qalmırdı. O **DA**türmədə gəbərtilib. Əmim İlmanla Gorus türməsində Apo bir yerdə olub (O çox tutulub buraxılıb). Qafanın ən pullu adamıdır. Kəndə gələndə əmindən danışıdı. Əmim daha **DA**gözümdə böyüdü. Əmim İlmandan, bir **DƏ**şək Bəhluldan danışıdı. Türkcə sındıra-sındıra arada «malades» söyləyərək danışıdı, nərd atır, pivəsini boşaldırı, söhbətə davam edirdi. Bunu mən bilirəm, qoy meşədə o qız **DA**bilsin. Onun qeydinə keçsin bu söhbətlər.

Apo İlmanın bu kənddən olmasına fəxr elədiyini necə deyərdi.

Qız Dəli Düşmənvərdinin gözlərini gördü. İndi dərk elədi onun gözləri adam gözü deyil. Onun gözlərində mişovul gözləri gizləniş. Sadəcə sifətinin fonunda gözlərinin əsl, şəcərəsi, zati itir. Mişovul gözdürkÜ, mişovul. Qız oturduğu yerdən kəndi dəhşətli dərəcədə görür, dərk eləyir. O qədər aclıq taqətini kəsib, beynin dumanladıb (kı), bədəninə bütün artıq **NƏ**varsa süzülüb, çıxıb, uçub havaya qarışıb. Aclıq bədəninə təmizlədikə, oturduğu yerdən daha duru, yaxşı gördü adamları, kəndi. Dərk etdi, kəndi batıran, kəndə bütün gələn bəla, vəba **O** köpəkoğlu dəli Düşmənvərdinin **GÖZ**lərindəndir. Gözləri məkr, şər, iblis yuvasıdır. Övladlarından bir oğlundan başqa hamısı özünə çəkib. Üç oğlu, üç qızı var. Hamısı evli, hamısı gedib. Arvadı, Hacı leyələ oxşayır. Şivxanım, səsinə əyö-əyö, sözləri son hecasına yatıra-yatıra danışıdı. «A xoşbəxt olmuysan səni, neyniyirsən». Bu məşhur cümlə öz mənasıyla sahib olduğu səsin **DƏ**yastılığını çəkib gətirir. Bu cümləni kənd arvadlarından yalnız Şivxanım deyir. O daqızın bulağa düşən göz damcısını görmədi. İndi hardadı bəlli deyil.

Lya

Qız meşəni, ağacları doyurur. Qız evdən-evə keçir, adamdan adama adlayır. Sifətdən-sifətə vərəqlənir, addan-ada, səsdən-səsə çəkilir. Qız meşəni adamlarla doldurur. Qız eli meşəyə daşdıqca, meşə nəfsini öldürə, yenə bilmir. Günəş qürub səmtinə sicim boyu — sicim boyu yuvarlanır. Meşədə arabit sərənlik, xəfif sübh soyuqluğu, bəzən həlim işıq şüalarından yerə düşən kölgələrlə taraz gün**DƏ** yaranır. Qız meşədəki gün ləkələri içində baxışlarını dincəldir. Ümidlə yükləyir. Nəmli meşə torpağı, çürümüş çör-çöpü üzərinə düşən müxtəlif şəkildəki formadakı məkana dikilən qızın baxışlarından işığın parlaq, həlim, doğmalığına bir elatin, yurdun adamları bir-bir, ad-ad, sifət-sifət yüklənir. Sonra Allah bilir, çəkilən işığın içində, tərkibində günün gedəcəyi yerlərə səfər edəcəklər (olsun **KU**). Qız belə olacaq ayrılığın qoxuduğu qəribliyi görməmiş, yaşamamışdı. Meşə adamlar qoxuyurdu. Getdikcə meşə ağaclarının hərəsi bir adamı xatırladırdı. Qız oxuduğu hansısa kitabdan Oğuzların, əcdadlarının ağ**AC** **GÖV**dəsi içindən çıxdığı epizodunu ani olaraq xatırlaya bildi. Buna vaxtı çatdı. Gözünü irəlində qocaman bir palıd ağacının geniş gövdəsinə dikdi.

Elə bildi indicə ordan Zümü nənə çıxacaq. Zümü nənənin örtülü başını, kələğayı altından sarıdığı (çaldığı) ağ dəsmalın alınını

qövs şəklində çəkib cizdiyini gördü. Zümü nənənin ağ gövdəsindən qabarıraq toyuqları həyətdə səsləyib dən səpdiyini izlədi. Nəvələri Qıqını-**Miqını** çağırırdı. Zümü nənə 86 yaşındadır. Heydər müəllimin anasıdır. Yoldaşı Balaca kişi dünyasını (çoxdan) dəyişib. Heydər müəllim ibtidai sinif müəllimidir. Evləri məktəbin arxasında yerləşir. Madar oğlunun adı Elşaddır. Əsgərdən yeni qayıdıb. Uşaqlıqdan Qara-Qara deyirlər. Dörd qızı Qaradan kiçikdir. Anaları Müslüm kişinin qızıdır. Göyçək xala doğrudan göyçəkdir. Ot deyirsən biçsin. Odun deyirsən yarsın. Mal-qoyun deyirsən saxlasın, bəsləsin. Zümü nənə kəndin nənəsidir. Şair Nəzər kişinin qızıdır. Şair Nəzər 80 il olar haqqa qovuşub. Sözləri indi **DƏ**dil-ağızdadır. Zümü nənənin əzbərə yaddaşında çoxdur bildiyi. Ölümləri dililə ağlayır. Xeyir onsuz ötməz. Öz xeyir-duasını əsirgəməz. Kəndin uşaqları sanki **öz** nəvələridir. Qardaşları Xanəmir, Əhməd olub. İkisi **DƏ**dünyasını dəyişib. Zümü nənəni evlərinin saği dərədir. Bulağın suyu axıb buradan Dəli çaya qovuşur. Dərədə həmişə q**AZ**lar ç**Mİ**şir. Səsləri kəndi başına götürür. Dərənin bu **üzü Şəmil əmi gildir**.

Şəmil əmi traktorist işləyib. O qədər səliqəli kişidir. 60-dan çox yaşı var. Bir diş **dətökÜL**məyib. Zümü nənəylə əmiqızı əmioğludur. Oğlanları Rəşid, Rahid, Rəhimdir. Üç qızı Gülşən, Sənəm, Dilbərdir. Ev-şik sahibi olanları var. İki qızı, bir oğlu subaydır. Təhməz babanın oğludur. Kənddə ondan başqa Quran oxuyan yoxdur. Ancaq mollalıq eləməz. Mollanı Göyyaldan gətirir kənd. İsmayıl **Molla Daçox** yaşlaşıb. «Bıdanasan görüm». Şəmil əmi ucaboydur. Əlləri lap pal**AZ** boydadır.

Uzun paltosu çiyindən düşməz. Son zamanlar xəstəlikdən işləmir. Düzdə Həsən müəllimlə, kişilərlə oturub söhbətləşir. Qardaşı Rusiyada güllələnib. Dörd rusu öldürdüyündən həbslə güllələmə.

Şəmil əmi məktəbin qarovulçusudur. Yoldaşı Əsmər xalanı işsiz görməzsən. Gah bulaqdan su daşıyır, gah tənəki taxır, gip vurur, gah həyət-baca. Nə bilim, min cür iş. Göyyallı Rəvanın bacısıdır. Böyük qızı Gülşəni Allahverdi aldı. Hacı dayının üçüncü oğlu. Kənddə sovxozun şoferidir.

Qız ağac gövdəsindən gözünü çəkdi. Sanki ağac irəli yeridi. Qız gözünü qırıp ağacı durdurdu. Meşə yenidən qızı içinə aldı. Meşə qızı, qızın ağaclarda gizlətdiyi adamları indi rahatlıqla qorudu. Çünki bu adamları tanırdı. Bu adamları qız daha **dAbİR** (köynək) ağacda doğmalaşdırmışdı. Belə getsə meşə yurd yeri olacaq, bir azdan. Əslində meşələr bir zamanlar insanların məskunlaşdığı qədim yurd, məkən olub. Qız o obanın, yeni köçün Ana **rUHU**ydı. Bu ancaq belə ola bilərdi.

Şəxsən mən başqa heç **NƏ**düşünəmmirəm. Qız bu ayın içində getdikcə müqəddəslik qazanır. Ancaq bu Müqəddəslik tamamlanmayıb. Müqəddəslik ayınınə mən **DƏ**ıştirak edəcəm. Bunu görəcəksiniz. Səbirli olun. Tələsməyin. Onsuz **DA**itirdikləriniz kimi qazandıqlarınız **DA**var. Bu müstəvi**DƏ** qayğılar görünür, qazanclar gözə dəymir. Onu mən sizə göstərəcəm, Allahın köməyiylə.

Qız içində susmuşdu. Hər kəsə bir rahatlıq, dinclik payladı. Dərindən nəfəsə alma başladı. Bu nəfəsə alma çox şeyi həll edir, çox şeyə növbəti çıxış düzənləməkdən xəbər verir.

Qızın sifəti yarıbay**ARı** dəyişib. Deyəsən zamanın uzunluğuna, böyüklüyünə toparlanıb. Bu **NƏ**məcl**İS**dir. Bəlkə özgə bir məşvərətdir.

Hələlik, qızı qoru, ay Meşə. Meşə. **QOR**u qızı. Əvəzini güdmə quruyarsan, **ay**meşə.

Si

Qızın yanağında incə ləkə var. Çay yatağıdır. Quruyub qalıb. Uzantı burnunun sağındadır. Solundakı daha uzundur. Burnunun qurtaracağına çatmamış quruyub. Qız ağırlıq hiss edir. Ancaq yanaqlarında. Almacıq sümüyü indicə çıxacaq. Əllərini qoşalayıb üzünə çəkdi. Göz yaşının duzu getmədi. Ancaq bu iz **DƏ**naxışdı. Qızın üzünü bəzədiyi iz tək qızın deyil, kəndi tamamlayır. Qız üzünü yenə ovucladı. Alnına çəkdi sağ əlini. Sürüşdürüb dizinin üzünə sərdi. Əli öz-özünə tərpnəirdi. Ürək kimi yerində vururdu. Əlləri ətəyinin ərazisini gəzir. Yerində qərar tuta bilmir. Əlləri üzərində işıq oynadır. Əlinin damarı üzə çıxıb. O qədər duru görənir. Donunda gəzişən qarışqanı gördü. Heç bir məhəl qoymadı. Qarışqanı tez unutdu. Məşğul eləcəyindən qorxdu. Doğrudur, vaxt yoxdur. O özünə yaşamır. Sufilər demiş, qız (artıq) özü deyil. «ətə, kəmiyə, büründüm, Yunis deyə göründüm». Elə belədir. İnan dostum, elə belədir. Ona görə **dəvAXt** qıtdır. Sənə nağıl söyləmirəm. Nağıl mənlik döyül. Mənə nağılın əvvəli lazımdır. «Biri vardı, biri yoxdu». Vardı yoxdu — **DAD**ır. Can çəkişməsi. Qız əllərinin fərqiçədir. Bütün üzvülərinin hərəkətini nəzarətə götürüb. **MəşəDə olsa dAdaha çox görüldüyünün fərqiçədi**. Halının vacib olduğunu **dƏRk** eləmişdi. Allahın yaratdığı varlıqdır. Heç nə boşuna yaranıb görünmür. Qarışqa sağ əlinin üstüdür. (birdən) üzərində işığa yaxınlaşdı. Duruxub, durub çəkildi. Əlinin üzərində işığı hündür sal qaya bildi. Qarışqa durduğu yer ünsüzdür. Əlinin yarısına işıq vururdu. Qarışqa alışdığı sərinlikdən ayrılmadı. İşıq içinin tempini **İTİ**rəmi? — deyə qorxdu (bəlkə çəkindi).

Qız bayaq**KI** ağaca baxır. Koğuşu qapanmışdı. Hansı **KI OR**da adamlar oturmuşdu. Qız indi adamı ağacın qanadında gördü. Bulağın altında yaşayır. Kəndin həkimi, həm də sədri (kolxoz sədri). Həkimlik savadına **sÖZ** olmaz. Özü xüsusi dərmanlar hazırlayır. İstənilən xəstəni öz dərmanı ilə müalicə edir. Belə insan sovxoz sədridir. Vaxtını nələyə sərf edir. Ətrafında çox yaltaq toplanıb. Həzi, Səhi **dəqardaşlarıdır**. Atası yer **əkə-Əkə** öldü. Hüsü baba **QUŞ** kimiydi.

Vəli dayının xanımı Səlimədir. Mabəyim müəllimlə bacıdır. Səddəqulu dayının yoldaşdır. Böyük qızları müəllimədir. Fizika-kimyadan dərs verirlər. İkisinin **dətOyu** oldu. Böyük qızını Böyükkişi aldı. İkinci Göyyal kəndinə getdi. Dağlar dağlaroğluluyla evləndi. Dağlar **DA**kənddə dərs verir. Bəs Sofuluya qız vermirdilər. Bu nə adət olub, verildi, nə dəyişdi. İstəklilə evlənənlərə nə zaval. Qarışqanı almaq necə insanlıqdandır.

Azər şəhərdə yaşayır. Sonrakı (sı) Validə şəhərdə oxuyur, ya işləyir. Daha sonrakı məktəbdə oxuyur. Lap balaca 6-ya oxuyur. Adına Mosu derlər. Atsının qonağı gəlir raykomdan. Evdə çörək yeyirlər. Mosu lap balaca uşaqlıq deyir «qonaq dayı, ətcəndən maa da vey». Bu cümlə kəndə yayıldı. Mosu o cümləylə xatırlana bilər.

İndi Vəli dayı (da) yoxdur. Kəndin ən tənha insanı. Onun için dərk edirdim. Bu kənd onu anlam**AZ**(dılar).

Yetim Qulu divardakı yazdını belə saydırdı. Vəzifədən sonra Y.Qulu ərizəyə başladı. Yazdı, yazdı, yazdı. Yazığın həyatını o məhv elədi. kənddə onun ölindən nəşə eləmək mümkün deyil. Halal zəhmətlə qazan tik, Xeyri yoxdur. Onu harama çevirəcək Yetim Qulu. Bu kəndə hardan gəlib. Yazıx iki mərtəbəli ev tikdi. O **dAA**la yarım**ÇIX**. O Yetim Qulu qoymadı qurtarsın. İçində rahat yaşamadı. Buna görə erməni gələcək**DƏ**. Bunu Allah görür. Bizə **dƏCƏZA** verir. Bu qədər kənd bir nədanın öhdəsindən niyə gəlməyi düşünmür. Kənddə halalı haram eləyən nəfəs sahibi var.

Türk töresi bunu cəzalandırır. Niyə vaxtında (onu) kənddən çıxarmırlar. Göndərəydilər erməninin içinə qurtaraydı.

Evin yanından arx keçir. Qazlar axşama kimi çimirlər. Səsləri kəndi başına götürür. Bura kimi gələrdi səsləri. Görünür, kənddə yoxdurlar. Sübh çağı dan üzü — səsləri lap aləmdir.

Do

Qardaşxan əmi qapıbir qonşudu(r) onlara (Vəli həkimlə). Ara çəpərdən yol var. Bir-birinə gedib gəlirlər. Gözəl xala Vəli dayının yoldaşıyla mehribandır. Xeyr-şərə bir yerdə gedirlər. Qardaşxan əmi döyüşçü olub. Kənddə hesabdar işləyir. Deyirlər güclü yaddaşı var. Üç oğula, üç qıza sahibdir. Hamısı çəkilib gedib şəhərə.

Qardaşxanın qonşusu Səyilxanın uşaqlarıdır. Səyilxan böyük qardaşdır. On il qabaq rəhmətə gedib. Qızları oğlanlarından böyükdür. Böyük qızı Nüşabə İslamdadır. Ondən kiçik Nailə Salman müəllimədir. İki bacı qapıbir qonşudur. Ondən sonrakı dayısı oğluna getdi. Az sonra dünyasını dəyişdi. Heç övladı **DA**qalmadı. Ondən kiçik Kamilə **DƏ**evləndi. Kənd sovetində katibə işləyir. Qardaşları Xalqverdi, İlham, İlqardı. Hamısı indi böyüyüb. Mərziyə xala üstlərində əsəndir. Nə səliqəli, aristokrat qadıdır. Mərziyə nənə bulaqdan suyu özü daşırdı. Evlərinin üzü Zahir müəllimgilədir. Rus dili müəllimidir. Bunlara Təhməzli deyilir. Səfərli, Təhməzli, Nəzərli bir kökdəndirlər. Evi məktəbin lap böyürdür. Arvadı, uşağı, hamısı şəhərdədir. Kəndin suyun götürməzlər. Yalnız kiçik oğlu Faiqdir kənddə. O **dAç**ıxdı getdi. 5-6-da oxuyanda. Zahir müəllim **DƏ**indi şəhərdədir. Həyətlərini Qardaşxan kişi biçirdi. Yoldaşı Gözəl Zahirin bacısıdır. İkimərtəbəli evi yaşılıq içindədir. Yazda ot basır, aləm olur. **İllah DA**ağacın çiçək açır. Zahir müəllim biryolluq getdi. Qalstuku ən gözəl o vururdu. Qalstukun ən gözəlini o vururdu. Ondən sonra qalstuk məsələsində Arif müəllim gəlir.

Qızın xatırladıqları (da) keyiməyə başlayır canında getdikcə. Sanki içindəki enerji qatılmış maddədir. Xatırladıqları adamlar - su içindən çıxan paltar (nəmli) islaq adamlar kimiydi. Həm ağırdır, həm **DƏ**paltardan su süzülə-süzülə çıxıb gedir(lər). Sonra cana üşütmə düşür. Qız isə torpaq olmuşdu. Suyu süzülənlərdən deyildi. Suyu süzülənlər torpağından keçirdi. Keçmirdi, ona yığılırdı. Bu əslində başqa göçdür. Yeni yurddan tamamlanmamış qutsal köç. O köçən adamlar islaq paltarlarının gətiridiyi soyuqdan üşüyürdülər. Qız isə cənub iqlimi(ni) içindəydi (yaşayırdı). Qızmar iqlimə sahib qız neçə ələmləri özündə bir araya gətirib. (Sadəcə) islaq paltarlı adamlardan süzülən su damcıları qızın (atəşləmiş) alovlanmış torpağına — yanar torpağına damdıqca cız eləyib göydə, havadaca buxara çevrilib meşənin ağaclarının ucqar budaqlarına dolaşa-dolaşa uzaqlaşır, havanın tərkibinə qarışır. Qızın yanar torpağına üz tutanlarda qəribəliklər görünür. O qəribəliyin biri budur ki bu tanış sifət sahibləri xaraktercə tələskən insanlardır. Bəs görəsən nədən bunların — bu buqələmunların heç birinin hərəkətində, münasibətində, davranışında heç bir bıdlama, tələşgənlik görünmür. Hamısı oxlov udubmuş kimi düz xəttə xidmət edir, şaquli olmağa ajanlıq yapır? Bəlkə qızın yanar torpağının növbəti, neçə milyon ildən sonrakı növbəti iqlimidir. Bura gələn yüzlərlə adam, yüzlərlə insan, içi qayğı-azarla dolu iki ayaqlı lotuluq eləyənlər, boy verib Obozumtulluqda görünən kimi bərabərleşir, bir olan **AUR**a içində müstəvi eyniləşir. Getdikcə islaq bozumtaraq rəng görkəmində kölgələr yavaş-yavaş

yaxınlaşdıqca işığın ağ rəngin üzərinə düşərkən yansıdığı özge bir rənglə əvəz olunur. Ayaqlar elə qalxıb enir, sanki addımlar tələsmədən, havanın ölçüsünə xidmət edir. Hətta deyə bələrsən, belə addımlar xəfif, zərif ritmlər havanın yoğrulub dincəlməsinə əlindən gələni əsirgəməz.

Qız beynindəki hava axınlarının tezliyini duyur, bu isti dalğalar vaxt ötdükcə öz kodunu yaradır. Meşə anbaan günəşdən sorduğunu sorur. Meşə öz hesabını Günəş dƏÖZ hesabını bilir. Meşənin, Günəşin hesabında başqa NƏvar bilmirəm. Amma oturub alını dizlərinin üzərindəki kürməkləmiş (dəstəlməmiş) qollarının üstə isti, bişmiş kərpicəsinə qoyan (qızın) bu qızın olduğuna şəkkin yoxdur. Düzdür, artıq bu məsələlər əvvəlki söylədiklərim kimi göz şahidliyi ilə görünməsə də, bu daxili bir yuyulma gedişatını izləmək olur — deyə bilirəm.

Qız Zahir müəllimi DƏisLAQ paltarından damıb qurtarmış sudan sonra sağ istiqamətə həzinliklə götürülən buxar, zərif duman içində ağacların arasıyla torpağına - özünə tərəf gələn gördü. Qız növbəti şikarını, qurbanını qurtarmağa yönəldi.

Re

Qız bu meşədə Nuşu kişininə qədƏR ayaq izi olduğunu bildirdi. Bu çÖLÜ-bAYIRı Nuşu dayısız təsəvvür etmək mümkün deyil. Hər sabah kəndin qoyunlarını vüştəyib qabağına qatar, ya Cıfıra, ya Tünü yerinə, ya Bəyliyə, Mehrili günəyinə, lap Qızıl daşa kimi sürür, ya DAeləBU meşədən keçirib QƏYƏlər dağına yayar(dı).

Nuşu dayı kəndin çobanıdır. Uşaqlıqdan qoyun hərəyir. Qoyun, sürü nədir, onu Nuşu kimi bilən ikinci şəxs tanımır. Uşaqları böyüyüb. Balacaları 4-də, 5-də oxuyur. Böyük uşaqları şəhərdə məskunlaşıb. Dördüncü oğlu Sadıx Əfqanıstan savaşıdan qayıtdı, kənddə maşın qəzasına düşdü. KəndinƏN maraqlı cavanıydı. Qabağına çıxan birisiylə zarafat eləməsə əl çəkməzdi. Uşaq vaxtı Sadıx riyaziyyatı gözəl bilirdi. Bunu bütün müəllimlər danışırdı. «Ancaq boynu qırılsın, oxumur, kitab açmır» cümləsi DƏavtomat kimi açılırdı. Sadıxın özünün böyük qardaşı DAHəBİŞ Əfqanıstanda vuruşub. Ən balacaları BəŞİR quzular-çəpişlər qabağına Atqızdan belə fırlanır, quş vuranı DAƏlində. Anaları Sevil xala qaragündür. Onun dilindən uşaqlarına qarşı bir dəfə DƏxeyir sÖZ eşitmədim. Elə pis iş də, yaxşı iş də tutsular qarğıyib dururdu. Ən çOX Sadıxı qarğadı. «A güllə ciyərin dəŞsin», «A səni vurulasan, ağzından qan laxta-laxta gəlsin» deyib dururdu. Evləri məktəbə qonşudu. Uşaqlar top oynayanda ehtiyatla vururdular. Gedib Sadıx gilin çəpərinə düşər. Sadıx götürüb «apressiya» eləyər. Sadıx deyirdi, (o vaxt məktəbdə oxuyurdu) top bostanı əzir, mən də «apres» edirəm. Lezvanı çəkirdi ortasından. Heç uf DADemirdi. Sonra çəpərin başından atırdı bəri. Uşaqlar cumuşurdular. Top yerə düşəndə vəziyyət dəyişirdi.

6 qardaş, 3 bacıdır. Nuşu dayı halallıqla böyütdü uşaqlarını. Tezdən çıxıb, axşam gəlir. Bir qoyunun burnu qanamazdı. Sevil məktəbdə təmizlikçi işləyir.

Nuşu dayının iki çoban itinin yanında quş DAquşluğuynan sürünün üzərindən səkə bilmir. Amma hanı. İndi hardadırlar. Genə çıxı DAsürü. Qəfil darAŞA meşəyə. Nuşu dayı DAƏlində çomağı. Barmaqları arasında «Astra»sı. İtlərin biri qabaqda, biri meşənin gur tərəfiylə. Gələ DƏkəndin sürüsü gələ. Nuşu dayı deyər «a qızım, burda niyə oturmusan» - deyər, «a səni ökəni ilan vursun, burda oturma. Dur evinizə get». Bu cümlələr dipdiri deyiləcəkmi. Qız bu cümlələrin istiliyini duydu. O sözlərin bir-

bir mərhəməliyini, doğmalığını, arxalığını hiss etdi. Ancaq bu reallıq içində o sözlərin ömrü çox qısadır. O sözlər o qızın üzərinə lap yerə enən üfqlərdən düşürmüşcəsinə yaxınlaşdı. Hərdən DƏüzərinə şığıyan qaravış kimi şığıdı.

Meşə ömrünü yaşayır. Meşə uluyur. Bu meşə qədimdir. Burda bir zamanlar albanlar, hunlar, xəzərlər, skiflər, kimmlər, saaklar yaşaya bilər(dı). Məncə yaşayıblar. Çünki meşədəki qoxu, sakitlik, sükut bu meşənin aurası sadaladığım qədim adların doğmalığını, həssaslığını, buğda qOXUsu kimi rahiyyəsinə verir. Meşəyə bu nizamı verən qızı DaqorUYUR. Qız qorunduğunu bilməsə DƏnədənsə çox ötkəm arxainlik duyur. Qız(a)A elə gəldi, bu saat ağzını açıb bir kəlmə söz işlətsə, hər şey həll olar. Ağaca desə «yOX OL», ağaclar çəkilər. Bunu dəhşətli dərəcədə hiss etdiyindən heç bir sözü ağlının ucuna gətirmədi. Qız harmoniyanın pozulacağından çəkindi, qorxdı. Görürdü, min sözdən biri içini parçalayıb üzə-dışa çıxmaq istəyir. Əvvəlcə fikir vermədi, sonra fərqi nə vardıqda vəziyyəti anlayıb, birsÖZüDƏhələ yaxın buraxmır. Məncə ən doğrusunu etdi. Bu harmoniyada, nizamda baş verən məsələləri sükutla (sözsüz) həll edirlər. Qız DABunun içini-dışını belə yönləndirir.

QızNƏ düşünürdüsə, istər-istəməz düşündüklərini bir məkana kəndin məktəb yerinə çəkir. Sanki bir qaba qoyur. Ağlına hansı fikir gəlsə, yadına kimsə düşsə, elə bil məktəb həyətindən keçməsə Nə fikir, nə adam olar.

Kəndin enerji mərkəzi məktəb yeridir. Hə, nə bulaq başı, nə qəbiristanlıq, nə pir, Həccətkə, nə dağ, nə dərə, nə DƏkimsə. Məktəbin ümumi həyəti. Qız Nuşu dayını bütün sürü qabağında məktəbin həyətindən keçdiyini gördü.

Mi

Nuşu dayının qonşusu Zahidənin anasıdır. Aralarında qaratikandan xəfif çəpər çəkilib. Üç qız, bir oğul anasıdır. Səriyyənin əri şəhərdə işləyir, yaşayır. Dünyalar qədər saf insandır. Şəhərin suyu düşmədiyindən uşaqlar kənddədir. Uşaqları çox savadlıdır. Səriyyə Ağaqulu babanın böyük qızıdır. Səriyyənin yoldaşı Əvdiləlinin qardaşıdır. Əvdiləlinin uşaqları İci, Qənimət hərdən gedib əmisə uşaqlarının odununu doğrayırlar. Əmiləri kəndə ancaq payda gəlir. Camaat ot çalır. O maşın-maşın odun yığır. Qışa hazırlıq görür.

Səriyyə xala uşaqlarının dərsləriylə maraqlanır. Hər gün müəllimlərlə görüşür. Ən balacası Namiq beşdə oxuyur. Uşaqlar ona Pota Namiq deyir.

Məktəbin bir tərəfindən TənBƏKİ yerinin başında Kamil müəllim ev tikdi. Kamil müəllim rus dilindən dərs verir. Dərsini oxumayanla qanlı düşməndir. Vay o gündən oxuyan uşaq dərsə hazır gəlməyə. Necə əsəbiləşir. Özündən, sözündən çıxır. Kiminsə qabağında əyilə bilməz. Belə bir xarakter sahibdir. Qəribə yerşi var. Lap DAjurnal əlində olanda. Qara saçları arxaya hellənib. Qaşları, buğları bir-birinə eşdir. Bir-birinə dostdur, bədəldir. Burnunun uzunluğu üzünün ucbatındadır. Üzü ensiz, uzundur. Əsil türk kişisinin üzüdür. Nə vaxtsa «ofiser» olub. Yaşı 50-ni keçib. Ayaqqabısının dabanı hündürdür. Əllərini yellədə-yellədə yeriyir. Birdən adamla xoş danışır. Çox vaxt tutduğunu döşəyir. Tənqid eləməsə, ürəyi soyumaz. Əsil müəllim siması olandır. Qardaşının biri QAfanda yaşayırdı. 1988-dən sonra BAkiYa köçdü. Yoldaşı Müslüm kişinin qızıdır. Gözəl xala ev qadınıdır.

Əsil uşaqların ilkidir. Toyunu elədilər. Şirxanın oğlu Alayla evləndi. Məzahir ikincisi, Mahir üçüncüsüdür. Ona son beşik

Də deyilir. Kamil müəllimi bunların orijinaldır. Bütün söhbəti qurtarar, biğ söhbəti bitməz. **Kamil müəllimin evi, hansı məhlədir.** Cahanlı deyil. Əsəddi heç deyil. Aşağı, Yuxarı deyil. Çuxur məhlə **Də** deyil. Yal Məhləyə heç düşmür.

Kamil müəllimin evi eləcə bir məhlədir. Kamil müəllim kənddir. Kənddən, rayondan böyükdür. Özü dünyaya bərabərdir. Sevdini sevər, sevmədiyini **Nə** sevər, **Nə** nifrət edər. Onun məhəbbətinin «neytralni zonası»nda yaşayanlar sıxılıb boğulurlar. Üzə vurmasalar **DA** daxilən söylədiyimdir.

Kamil müəllimin **NƏ** atı, **Nə** eşşəyi var. Nə inəyi, nə camışı var. Deyəsən toyuqdan, bir **DƏ** xırda başdan başqa heç nə saxlamır. İndiki evinin altından danışır. Nuru **Paşa** kəndə gəlir. **HəMən**, **BAX**, orda başının dəstəsiylə camaatın vəziyyətini xəbər alır. Gedəndə yetim türk uşağını bizim kənddə qoyub gedir. Baba Məmmədov deyəsən uşağı böyüdür. 37-ci ildən (adı Əliymiş) sağ çıxır. Sonra Türkiyəyə qaçır. Bu söhbəti Həzi müəllim danışır. **Ənvər** Paşa **DA** burdan keçib. «Ey güllü gülşən edən **Ənvər** Paşa». Bu misralar ilk dəfə bu kənddə yaranıb. Şair Nəzərindi. Ta Neftçalaya kimi yayılıb. Kamil müəllim bu adları xatırladır. Onun ruhundan gəlir gələn. Kamil müəllim indi hardadır. Hayandır, aymeşə.

Ay meşə, ay meşə, aymeşə, ay meşə, ay meşə, meşə, meşə, meşə, meşə, meşə, meşə, aymeşə.

Kamil müəllimin yerindən Norvuzdar, Hacıqurbanlı, Ağavurd erməni kəndinin aşağısı, Atqızın burnu, Göyyal qəbristanlığı yaxşı görənir. Məktəbin **DAĞDAĞ** anları aralı kəsdiyindən Şiştəpə, Qeyələr, Cahanlı məhlə tərəflər görünür. Məktəbin həyatında **DAĞDAĞ** anlar o qədər qocaman, o qədər qollu budaqlıdır. Sentyabrda məktəbə gələndə müəllimlərdən bəziləri dağdağın altında dərslər keçir. Ən çox **DA** Kamil müəllim. Dağdağın dibi doludu kötüklerinən. Bütün uşaqlar çox rahat oturub müəllimi dinləyir. Getdikə kötükler daş qalağı kimi çoxalır. Uşaqlardan kimisi aşağıda, kimisi yuxarıda səpələnib oturublar. Bir **DƏ** gördüm Ədalət müəllim. Günəşli hava özü **DƏ** sentyabrın ilk günləri. Uşaqlar çöl-bayırın, kövşənin ətrini üzərlərində yığıb götürüblər. Dağdağın başı doludu həm dağdağla, həm **DƏ** sərçələrlə. Sərçələr civil-civil civildəşir. Ədalət müəllim kölgədə kötüklerin üzərində oturmuş uşaqlara gözlərini günəşdən qıyaraq o qədər şirin-şirin mətləblər qandırdı. İnsan, doğrudan, o anların sonsuz bir vaxta çevrilməsinin təşnəsini yaşayır. Ay meşə. Hələ yetişmiş, palıdı rəng almış dağdağın qoxusu başqa aləmdir. Müəllim bir azdan tənəffüsə gedir. Heç kim **YƏ** rindən tərənəm. Ədalət müəllimin ədəbiyyat dərslərindən, onun o dadlı danışıq tərz, səsi, mimikası bizi, məni elə həlsizləşdirir, huşu başdan **QAR** pır, yerindən qalmaq istəmirsən. Onda tək bircə dəfə məktəbimizin bir yanında, ən çox Hərtiz dağı tərəfdə dənizin olmasını könlümdən keçirmişdim. Ancaq bu duyğu niyə hər dərslə başlanğıcında özünü biruzə verirdi. Bilmirəm. Meşə, ay Meşə. Sonra Səxavət müəllimin «Belarusunun» kobud səsi. Elə Səxavət **DƏ** Kamil müəllimin qonşusudur. Son üç ildir texnika müəllimi gətirmişdilər. Özünü qərribə aparırdı. Bütün müəllimlər yalan olmuşdu. Əvvəllər sovxozda traktorist işlədi. Arvadının adı Dilbərdir. Özü Sevdimali kişinin oğludur. Sevdimali öldü. Kişi oğlundan ayrı yaşayırdı. Qocalığı uzalı keçdi. Yatdığı çarpayının altını süpürməyə qoymurdu. **Ölənə** kimi belə qaldı. Qızı, gəlini nə qədər **CƏHD** etsələr, mümkün olmadı. Deyirlər, onun çarpayısının altını qalın toz pərdəsi basıbmış. siçanlar, siçovullar yuva qurub. Guya qızılına çarpayının altında

gizlədibmiş. Öləndən sonra yalnız çarpayının altını bir həftə silib süpürmək olmayıb. Qızılı söhbəti birdəfəlik **kəSİLDİ**. Zərnişan qarı **DA** dünyasını dəyişdi. Yazıqların qocalığına kimsə yaxın durmadı. Uşaqlarını bütün kənd söyürdü.

İbad Sevdimalinin nəvəsidir. Səxavətin böyük oğlu. Babasına çox oxşarı var. Amma səyin biridir. Allah boy verib, buxun verib, bircə ağıl verməyib. Boydan iki metrdir. 10-cunu bitirib (hələ) desən 1+1 neçə cəmlər, deyə bilməyəcək. O boyda İbad qarğıdan (ağacı) at kimi minib düşüb kəndin küçələrinə. Sağa qaçır, sola qaçır. Anası Gülşən qərrib-qərrib gözəndir. Göyyalı İrəvanın bacısıdır. Şəmil əmiylə Səxavət bacanaqdırlar. O biri dörd uşaqları İbada bənzəmir, ay Meşə. Meşə, Meşə, Meşə, ay Meşə. Meşə, ay Meşə.

Qız Meşə sözünün sonuncusunu özündən asılı olmadan səsləndiyini, qurumuş boğazının titrək, sərtləmiş səs tellərindən, qaxaca dönüb allanmış dodaqlarının partlaq-partlaq çuxurundan bir həyəcanla sürətlə qopub çevrəyə yayıldığını fərqləndir. Bura gəldiyindən (düşdüyündən) eşitdiyi **İLK SƏS** — buydu. Özünün səsinə belə duymamışdı. Bu onun səsi deyildi. Meşə sözü şəklində ətrafı ilğım kimi sarıb-sarmalayan səs özünə yuva tapa bildi. Ətraf ağaclarda elə yarpaq olmadı (ki), ondan keçməsin. Sanki hər qanun, hər yarpağın, cücünün razılığını alıb özünün var olduğunu qorumaq məsuliyyətinə düşüb olmuşdu. Qız səsin fərqləndirdi. «**MEŞƏ**» adlı səsin. Sonuncu Meşə sözü xəyaldan, düşüncədən səse çevrildi. Qızda bir rahatlıq başladı. Bu nəydi. Çox qərribədir. Qız əməlli-başlı rahatlanıb **YÜNGÜLLƏ**şdi. Qurtuluş bir adı səsdəmi? **Əzablar** bir-iki hecalıq təsadüfi bir sözün səsinə ola bilərmə? Qız bu halın elmini bilməsə **DƏ** hansı dəyişikliklər yaşadığının fərqləndirdi. Ancaq içində köç salmış(an), binə quran o kəndin sifətləri öz ağrı-acılarını, lazımsız görəksiz çəkisini bir sözün səsləşməsiylə dışarı atıb, həm qızı yükədən bir müddətliyə azad edir, həm **DƏ** osözün — meşə adının missiyasına savab bəxşi sunar. Qız indi «Meşə» sözü-səsiylə qəfil qopardığı səslə bu saat ünsiyyət qurdu. Başını onunla qatır. Səs qızı tanıyıb böyüdü, yayıldığı çevrənin ərazisini genəltdi. Səs öz ərazisini cızıb ona sahib olmaq istəyirdi. Səs qızı içinə almaq istərkən, qız onu içinə özünə birləşdirdi. **SƏSİN ƏRAZİSİNƏ KƏND, ONUN ADAMLARI NECƏ BÖYÜK-BÖYÜK YURD DEYƏ-DEYƏ SAKIN OLURDU.**

Fa

Qız səsin sönüşündən meşənin sərirləşdiyini seyr edir. Meşə bu səs olmadan da sərindir. Səsin sərirləyi, sönüşü içindən Ziyadın ağaran **dİŞ**ləri, atası **ƏF**kar kişinin bozumtul balaca ucu dimdikli **qara** şapkası göründü. Şapkasının yeyilib üzünün rənginə çalan dimdiyi ağardı. **ƏF**kar kişinin indiyə qədər kənddə **Nə**söhbət elədiyini, hansı sözü işlədib, hansı cümləni dediyini heç cür xatırlaya bilmədi. Hər kəsinən salam-sağ ol — qurtardı. **ƏF**kar kişi uzun illər **Qaf**anda işləyib. Deyəsən yeraltı mağarada. 88-ci ildən sonra qaçıb kənddə yerləşdi. **ƏF**kar həftə sonları kəndə gələr, sabah geri dönerdi. Beş oğlu var. Arv**ADI VAHA**nın bacısıdır. **VAHA**nın böyük qızını böyük oğluna aldı. Şəhərdə — **SUM**qayıtda yaşayırlar. Evlərinin bir tərəfi tənəkəlikdir (tütün). Bir tərəfi Aşağı **BULA**ğa yaxındır. Bulağın suyu axıb onların çəpərlərinin içindən keçib dərə aşağı axır. Yəqin sonra Atqızın suyuna qarışır. Kəndin ən savadsız uşaqları — **ƏF**karın uşaqlarıdır. Bütün müəllimlər şikayət edirlər. Amma bir yerə buyur, ən bacarıqlı uşaqlar onlardır. İstənilən işi yaradıb

gəlirlər. Ot deyirsən, biçsin, odun deyirsən, doğrayıb gətirsin. Tikan deyirsən, çəpərə vursun, yer deyirsən, çəkib belləsin. Bostan deyirsən, becərib sULAsın(lar). ANaları NƏRminə bişdüş elər. Evləri Yaxşı gillə üzübüzDÜR.

Bulağın suyu aralarından axır. Yaxşının əri də Qafanda işləyir. Əfkarla Nüsrət bir gedib, gəlirlər. Nüsrət dəHACInın bacısıyla evlənib. Nərminənin üzü elə sakit, və dəyişməz qalıb (kı). 3 oğlu, 4 qızı böyüyüb. Dükən Nüsrətin evinin arxasıdır. MƏHLənin uşaqları dükənin arxasına yığışırlar. Dükəndə işləyən İmanverdiydi. İndi Göyyallı Əntiqədir. İdman müəlliminin yoldaşı. GÖyyALLa bizim kəndi dükən birləşdirir. Bir DƏYuxarıdakı dəyirman. İndi dəyirman işləmir. 10 il əvvəl kimi istifadə olunurdu. NəNƏM orda nə qədər dən üyÜDÜB.

Qız axıb gedən Aşağı bulağı, bulaq suyunun yayıldığı ərəziləri meşənin içinə salmışdı. Qız nədənsə elə zənn edir, kəndin gücü, sirri Allahın kəndə nəzəri bu bulaqdadır. Kənd həm DƏbu axAR buLAĞA görə mövcuddur. Adamların bir araya gəlib söhbətləşməsi, oturub-durması, yol getməsi, ağlayıb sevinməsinin sirtirində biri, ən sirlisi bulaqda gizlənilir. Bulağın suyu kəndin hərsi bir avaza, rəngə, xarakterə çalan adamlarını bir ritmə, havaya, bir cana salır. İnsanların ortaq nöqtələrini, eyni həssas damarını bir-birinə calayır. Qız bulaqda əksini gördü. Qız bulaqda dupduru əksini gördü. Qız bulağın dupduru suyunun lap dibində xəfifcə dalğalanan hava rəngli şüşə üzünü, dağılıb, yapışmış saçını gördü. Qız indi hiss elədi, kəndin bütün adamlarının bütün nəfəs alıb vərənlərinin canı bu bulaqdır, bulaqdadır. O bir can olub axır. O bir can kibi döyünür. Ora ələmləri sığışdırсан yenə yer qalar. Onun tərkibi ələmlərdəndir. Onun tərkibi mələkdir. Onun axar baxar, əks etdirən, içilən şırıldayan tərkibi adamdır. Meşə bulağın başqa bir üzü, başqa şəkliyd.

Nənəsi danışmışdı qıza ki bulağın suyu lap uzaqlardan KEÇİB, hətta Qəyələr dağının altından gəlir. Bu yerlərdə yurd tikib binə salanlar — su, su, su, ardınca daĞlara, daŞlara vurublar. Aralarında Kor Süleyman olan birisi deyilənə görə durduğu yerin altında km-lərcə aşağıdan su olsa, bilirmiş. QƏYƏlər daĞının bir məqamına varanda Kor Süleyman deyib, ölün burda qalın. Çox qazandan sonra suyun gözünə varıblar. Neçə yüz ildir o zamandan aşağı bulaq yay-yaz, qış, payız elə axıb gedir. Özü dəaxıb TA dƏRə aşağı Atqıza tərəf şırıldayır. İllərdir bulaq, bulağın suyu bu kəndin camaatının hirsini, hikkəsini, əsəbini, kinin, qara-qura fikrini, düşüncəsini canına hopdurub, çəkib, soyub, aparır. Ən qorxulu yuxuları ən gözəl ovqata çevirən bulağın suyu deyildimi? Kəndi qada-bələdan hifz eləyir. Bir dəfə əsəbləşib qızmış Alma kələ açılıb qaçanda bulağa çatan kimi sakitləşibmiş.

Qız suda ləpələnen qırçınlı üzünü gördü. ELƏ BİL SUYA İPLƏNMİŞDİ. Sonra arxadan başının üzərində dalğalanan ağacın budağını gördü. Ağacın buğadında balaca bozumturaq quş gördü. Quş sağa-sola baxmadan yorulmur, boynu o qədər sürətlə hərəkət edirdi, qız özünü suya salıb çıxardı. Beyindəki düşüncələr səhərdən bəri kəndin düşünmüş olduğu gənci, cavanı, qocası, qızı, uşağı suya girib çıxdı. BEYni sərİNLƏdi. Sinəsinin üzərindəki sərlikdə axşam küləyi dəyən mum soyuqluğu duyulur.

Bulağın axar suyu qızın sifətini kino lenti misalı sanki Qəyələr dağının altından çəkib gətirir (di). Dağların altında insanlar yaşayır. Bu fikir indi özünü doğruldurdu. Qız dağın altının ən qocaman sakinidir. Qızın sığındığı Meşə həməndə dağa yaxın

olmasa DAParalelliyində yerləşir. Qız içində danışa-danışa gülümsəyərək «dağın altında adamlar, canlılar ruh şəklindədir. Görüntü formasındadır, bədəndən uzaqdır» fikriylə məşğuldu. Dağın altının (DA) görünür, başqa planetlərə yaxınlığı, qohumluğu çatır. Hər yerdə görüntüdəki mahiyyət (eynidir) birdir. Sadəcə olaraq, Fərəcən kəndində Əhməd bədən şəkli alır. Dağın altında yaşarkən bədənsiz şəkli, görüntü, uzaq planetdə işıq formasında ola bilər. Bunun nə fərqi. Yox. Yox. Məsələ ondadır, adi bir kor — adı bizim kənddə mövcud olan nə varsa, kim varsa, ələmlərin sirtirini, gücünü özündə hifz eləyir. Bu ələmin nizamı bir qolun varlığına bağlıdır — deyərələr ha, həMƏN məsələdir. Biz bunları bilmədən yaşayıb həm bilmədiklərimizi gücləndiririk, həm (də) qoruyuruq, həm (də) hesabatımızı vermiş oluruq. Məsuliyyətdən DƏyaxa çəkirik. Dünya bu kəndə — bizə görə əzab çəkmir (də). (Sadəcə olaraq) heç nə bilməsək də, bilinməsi vacib məsələləri xəbərimiz olmadan canımızda yaşadanlarıq.

Qız bir daha üzünü suda gördü. Qıza körk eləmək suyunu borcu ydu. Bu dağların altındakı dünyanın fəndiydi, əməliydi.

Qız Əhməd kişinin gəlininin bulağa, suya endiyini gördü. Əlində olan ixtiYARla sudan çəkildi. Sudan görüntüsünü yığışdırən qız Meşədə bir ağacın dibində buldu özünü. Əhmədin gəlininin sənƏYİNə dolub qaranlıqda ərimemək məsələsi deyildi. Məsələ o görünməməklə qızın surətinin kimlərinə yapsında su (əvəzinə) yerinə istifadə olunub, içəridə bir üzün, surətin cizgilərinin pozulmasında, qarışıb dağılmamasındaydı.

Buna haqqımız yoxuydu. İxtiyar bizdə deyil. Haqq bu kəndə DƏverilməyib.

Əhmədin gəlini suyu sakitcə doldURdu. Sənəyi kürəyinə aldı. Qaldıranda bir-iki damcı töküldü. Sürəyyə ortancıl gəlindir. Səmədin yoldaşdır. O DASürücü işləyir rayonda. Böyük qardaşı DAKənddə sürücüdür. Boydan balaca Vaqif od parçasıdır. Qaz-53-ü onun kimi sürən varmı. Bulaqda, daşda, kövşəndə. Əhməd kişi dul qalıb. Bir ara bu yaŞda evlənmək istədi. Pəri nəna üç ildə (olar) dünyasını dəyişib. Dedilər Laləni bəlkə alsın. Sonra özü DƏdünyasını dəyişdi. Həyətləri düz bulağın başındadır. Su lazımsa en al. Vedrəni, sənəyini doldUR get. Yuxarı məhlənin qızları aşağı məhləyə həsəd aparırlar. Burdan-bura — nə var ki.

***

Qız meşəyəndə birdir. Qız meşədən çoxdur. Qız meşədən daşandı. Meşə DƏməşədir. O DABöyük anlamına gəlir. Ancaq qızın içində dözendir. Sağa baxır ağaclardır. Sola baxır ağaclardır. İrəli baxır ağaclar. Yuxarı baxır budaqlar bir-birinə calanıb. Bir yarpaq boyda göy görünür. Ağaclar boy vermir. Gövdələri uzun, hündürdür. Budaqları uzun-uzun uzanıb. Yarpaqların yaşıllığı dipdiridir. Qız dÜŞÜNdüklərindən qurtulammır. Qız düşüncülərini ağaclara keçirir. Ağaclar ruhundakını qıza ötürür. Ona görə qız rahatdır. Qız rahat olduğunu bilmir. Ağaca nə var, nəyisə bilsin. Bura meşədir. Meşə başqa bir plaNETdir. Bu planetin öz gözəlliyi, öz aurası var. Qız oturduqca Meşə dərinləşirdi. Qıza nədənsə elə gəlirdi, kitablarda oxuduğu ATILa öz ordusuyla bAX burDAN keçib. Beyindəki düşüncələr qulağına dəyən o qədim, eTAP-eTAP səslərin doğmalığını anındaca yoxlayıb qəbul etdi, yenə qızı bədəndən, vücuddan çıxardı.

Bax, burda bu ağaclar olmayıb, bəlkə balaca pöhrəliklər olub. Qızın qulağına yansıyan səslər getdikcə at fınxırTISInın, at

damışa
dədədir.
ğuldu.
inlığı,
ynidir)
əlir.
anetdə
Məsələ
varsa,
ir. Bu
er ha,
həm
n (də)
kikirik.
blaraq)
ərimiz
suyun
i.
gördü.
tüsünü
mədin
məsləsi
lərinə
üzün,
ydi.
kəndə
ə aldı.
əlidir.
qardaşı
Qaz-
Əhməd
üç ildə
ara özü
dır. Su
əhlənin
var ki.

nəfəsinin, at cilOVunun, bir Dəayaq ÜZƏNGidə, dİZ qABIRğada durumunu canlandırır. Ancaq bu ardi-arası kəsilməyən atlılar burdan keçib hara gediblər. Qız anladı. Anladı ki bir vaxtlar burdan keÇƏN O orduların, indi burda qalmış səsləri, enerjiləri yenidən oyANıb, ayını təkrar edirlər. Bir zamanlar hansısa məqsəd naminə yürüş yapanlar, indi bir ayın kimi özü-özünə icra olunur. Heç bir cinni-bəşər, güc, elm, ağıl, rol oynamadan ayın baş verir, canlanır. Əsas oDUR ayın icra olunur. Qız səsə qoşulub qEYB oldu. **Bu qədər səsləyin səsində özünü itirmədi.** Nədənsə axın-axın gedən (atlı) süvarilərin ortasında dəbilqəli, ağır zəhimli at üstə gənc bir döyüşçünün kürəyindəki qılınc zərbəsini, yarasını görə bildi. Qızın qulağına dolan səslər içində nəfəs alıb verərək gəncin iniltisi, zoqQULdayan gənCİN ağırları, o səslərdən ayrılıb hƏLə DƏcövlən edirdi. Ancaq gənc döyüşçü bunu biruzə vermirdi. At addımlarını atdıqca yara yeri yandırır yaxır. Görünür qılınc sümüyə kimi toxunubmuş. Gənc heç NƏolmamış kimi atlı axınına qoşulub gedir. Ancaq bu ağır ufultu yalnız aldığı nəfəsdə duyulurdu. O DAbura hopub qalıb. Atın qulaqları şəkəlib. Oğlan — o gənc süvari imkan olsa, atın boynuna başını söykəyib dərin yuxuya gedərdi. Görünür, bu mümkün deyil. Qız istədi öz huşu içində gedən böyük bir ordunun içindəki keyimmiş gənc döyüşçünü ayırır yarasını sARISın. Ancaq bu axın-axın ucsuz-bucaqsız ordunun içinə girmək qeyri-mümkündür. Qız başa düşdü o bir gənc döyüşçünün ağırları bütöv orduya gizlin şəkildə uğursuzluq gətirə bilər. Görünür, onlar döyüşdən qayıdırlar. Ancaq bura qədər uzaq yol keçdikləri dƏməldür. Qıza dəqiq məlumdur (**ku**) çox azman bir ordu burdan, burdan keçib. Bu Atıllanın ordusundan qeyri ordu olammazdı. DəBİLqəsi qaşının üzərinə çökmüş tunc sifətlı gənc döyüşçü gözünü qırpmadan bütün vücudunun ağırlarını nəfəsinə təslim etmişdi. Qız qulağına dəyəən o qəDİM, burda uyumuş, oyanmış səsə qoşulduqca Atıllanın ordusunun məşənin yerindən keçdiyi günün havasını, bir azca dumanlı, bir azca buludlu havasını DAgördü. Oğlanın bədənindəki ağırlar canını yandırır yaxır. Yarasına yumurta qoysan, həmən biŞƏrdi — bəlkə DƏ. Atsa o qədər yorulmuşdu, artıq addımlarını atdıqca boynu aşağı-yuxarı qalxıb enirdi.

Səs getdikcə güclənirdi. Qız səsin fərqi deydi, səsə qoşulmuşdu. At ayaqlarının tapılışı, üzəngi cinGİLTisi, atların fınxırtısı, bir DƏdöyüşçülərin içindəki duyğularının, düşüncələrinin, içlərindən at belində döyüş sonrası gördükləri, yaşadıkları nə varsa, neçə min illər aradan keçməsinə baxmayaraq, hopub bu meşəlikdə qALıb.

Qız oğlanın iniltisinə qoşulub özüylə tanışlığa keçdi. Gənc döyüşçü ağrının dözülməzliyini içinə çəkib, heç nə biruzə vermədən bu gözəl qızın xəyallarını pUÇ eləməməyin nə qədər vACib olduğunu fƏRqinDƏydi. BƏZƏN dözülməyə qatılmağı bacarırdı DA. Qız soruşdu ku hARA gedirsiniz. Atı durub qulaqlarını şəkəlmədi. Gənc döyüşçünün saĞından-solUNDan atlılar keçib gedirdilər. Döyüşçü qamətini daha (DA) düz tutur. Atın cilovu əlindədir. Qılıncı, qalxanı hazır. Döyüşçü pALTarında nə qədər əzəmətli görünür.

— Türklərlik.

— . . . .

— GÜNbatana doğru gedirik. Orda bizi gözləyən torpaqlar, ruhumuza intizar ruhlar var.

Qız qulağındakı səslərin içində çeviri prosesində, belə bir mənaya təsəlli buldu:

— Günbatana doğru gedirik. Orda bizi gözləyən torpaqlar,

ruhumuza intizar ruhlar var.

Qızın qulağında başlamış uğultu bu gerçəklənmiş hadisənin bəlliliyindən sonra qıza xoş bir ovqat bəxş elədi.

DışARIda olanlar adamın içİYlə cuğLAŞanda, yaxud dışarı içƏRIdə, içəri dışarıda əks olunanda, doğmaları bahəm vaxt dediyimiz anlayışın ölçüsü, əvvəli, Axırı daİtir. Ancaq vaxt özü itmir, içində olanları qoruyub üzə çıxarır. İndi nə fərqi var, o möhtəşəm ordu 10000 il öncəmi, dünənmi, bu günmü burdan keçib. Heç fərqi yoxdur. ÖNƏMlisi odur, burDAN keçib. İstisi buralarda qalıb o keçimin. Qız bunu hiss edir, yaşayır, sonsuz həzz içində olsaDA, arabir qulağı qarşan, beyininin bütün kürəsini dolaşan səsdən ayrılı bilmir(di). Səs o qədər böyüyüb bütün beyin hüceyrələrini tutmuşdu. Qız özünü dörd tərəfi uzayıb gedən suyun içində zənn etdi. Səs artıq suya dönüşür. Suyu çevrilir. Səsin həddi burda suya - H2O-ya dönüşür. Bayaqdan içində qızgınlıq yaratmışkən yavaş-yavaş xəfif soyuqluq küt istiliklə əvəzlənir. Qız hərdən bu suyun qurtaracağında atıyla tərənmodən gedən o gənc döyüşçünü görürdü. Atın ayağından su sıçrayır, ətrafa dağılır. Suyun səviyyəsi atın dizindən, bəzi yerlərdən dizindən DƏaşacağını əhatə edir, sarmayır. Qızın bir AZqabaqkı bədənində dolaşan xoş həzz indi həzzin cətidriyi xoşbəxtliyin başqa dadiyala yerini dəyişdi. «İlahi, bu yerlərdə nələr olub. Olmuşlar nələrİ öldürür, olmuşlar təkrarən insan ruhunda baş verəndə daha dözülməz, keçilməz, dəhşətli olur». Qız o atlı döyüşçünün canıyla uzaqda suyun qurtaracağında bir damla qanın suya necə düşdüyünün səsinə canıyla duydu. Diksindi. Bu diksinmə canından keyliyi silib süpürdü. O bir damla qan uzayıb gedən suların qurtaracağında elə qızardı, yayıldı, dərən, bəs üfudə gün çırtladı. Qız həzzdən, sevincdən, xoşbəxtlikdən kəsilir, ölür. Axı bu ilahi sevinc, rahatlıq, bu sOnsuz, dƏRkolummaz güc harDANDı. Necədir, nə cürdür, nə ÜÇündür?

Gözlərini yumdu. Milyonlarla işıqlı-çəhrAYı rənglər içərisində uğultu sakitliyə can verdi. Uğultu, səs sənGİDİkcə uzanıb gedən sular DAçəkilib, soğulub bir damcı oldu. O DAətrafdakı kol-kosun birinin dibində ilişib qaldı. Atlı gənc döyüşçü DƏo damla içində hifz olundu (yəqin).

Bütün bunlardan sonra kəndin, obanın adamlarını yaşatmaq getdikcə çətinləşir. O səsdən, o sudan, o ordudan, o yaralı gənc döyüşçüdən, onun sözündən sonra hər şey qızın ruhunun altına yığılır, ruhu yüksəlir, amma əvvəlki missiyasını çətin DƏolsa, davam etdirir. Bir azdan qurtarar. Yəni indicə. Bir şey qALMAyıb. Bu qədər insanı üç-dörd dəqiqə vAXTA qurBAN vermək olmaz. Gəlib-gəlib harda qaldıq.

(Mən yazar çox acələ edirəm. Özüm DƏpis vəziyyətdəyəm. Mühəsirədən çıxmaq istəyirəm. Neçə vAXTDI özümü bİOKAdə içİNdə hiss edirəm. Qızı DAqurtarmaq lazımdır. O qız çox lazımdır).

***

Xanış dayı çobandı. Sovxozun inəklərini (naxırını) otarır. Yoldaşı Astara saĞİcıdır. SOvET dövrü qabaqcıllar sırASINdaydı. Təltifləri neqədər. Xanış dayı məktəb oxumayıb. FAĞIR, sadə insandı. SÖYsən DƏ, dinməz. Belə insanı Allah bağışlaması üçün yaradıb. Hər saatını, dəqiqəsini bu kənddə yaşadı. Kimsə ondan niyə incimədi. Vallah, Allahın heç sufisi, dƏrvişi, dinDARI belə deyil. «Quran»dan heç bir hərf bilmir.

Peyğəmbərin adını sorsan bəlkə, bilməz. Amma bu zalım, necə **DƏ**mömindən betər əxlaqı olan insandır. Sabahdan ax**SAMA** mal, mal, mal.

İki oğlu böyüyüb. Qızı qohumuna ərə getdi. Adı Donaradır. Saçları k**ÜRƏY**ində bir c**ÜT QARA** il**AN**dır. Alnına, üzünə baxsan, qiyamət **DƏ**gələ doymazsan.

Qorxmaz, Dünyadur əsgərdən sonra sürücü işləyir. Dəyirman — Göyyalla arada olan dəyirman onların evinə y**AXIN**dir.

Qız artıq sürətlə düşünür. Sanki bir az öncəyə kimi ərin-ərxayın düşünürdü. Nə su var, nə səs.

Qız tez adladı. Çərşənbə günü qapı-qapı gözən uşaqlar kimi. Bahadır dayı gile.

Si

Atilla ordusunun keçdiyi yerdən — ordu içində atın belində yaralı oturmuş gənc döyüşçünün bayaq suların qurtaracağına suya dalıb sonra üfəqdə qızaran qanın adamın içini isidən havası qızın **oturduğu yerdəki vaxtın, saatın havasına** qarışmışdı. **BAYAQ**kı hava qızın canından indi-indi yavaş-yavaş çıxırdı. O çıxan hava özüylə qızın içini, içindəkiləri çəkiş o dövrə, Atilla ordusunun **ŞƏR**qdən **QƏR**bə axıb ged**ƏN** qala**BALIQ** üzərindəki bö**YÜK**, yenilməz ruhu**HA** qarış**IR**dı. Qızın canından ayrılan içində, içindəkilərdə nə varsa, axıb gedən ordunun tərkibinə qarışib öz şanını, qürurunu tanıya bilib, birbaşa qızın ruhuna (daxilinə) böyük təəssüf hissi göndərdi(lər). O təəssüf hissi nəyin, nəyin təəssüfüyüdü. Nəyin etirafıydı. Bu sualı **ÇAĞ**d**AŞ** Az**ƏR**bay**CAN** **ƏDƏ**biyy**AT**ının **tənqid**çilərindən **BİRİ** **ƏSƏR**ə mün**ASİ**bə**TİN**i bildir**ƏR**kən cavablandı**MAQ** eşqinə **DÜŞ**əcək.

İtirilmiş böyük zamanın, böyük zamanın böyük, müqəddəs torpaqlarımı. O müqəddəs torpaqların azalan mədəniyyət yaradan iqlimimi oldu? Bu sual deyil. Elə buydu ku vardı, qafıl.

Qız daxilinə yönələn **təəssüf hiss**inin ritmində nədənsə vaxtın sanki çox az olduğu narahətçiliğini yaşadı. Nə edə bilərdi. Hə Xanış dayı. Bahadır dayı. Çoban Xanışın qonşusu. Boyu babbalaca. Yerdən bir qarış yuxarı. Sakit insan. O **DA**Qafanda işləyir. Uşaqlarına çörək qazanır. Hansısa zavodda fəhlədir. Başına qoyduğu dimdikli şapka gözəçarpanıdır. Lüğətində hansı söz var adamın, xatırlamıram. Yaldakı çoban Xanışın bacısıdır.

Zuba xala. O **DA**fermada işləyir. Zuba xala boy**DAN** b**ALA**cadır. Uşaqları irilib. Üçünün əli çörəyə çatıb. Üç oğlu orta məktəbdə oxuyur. Kəndin xeyir-şəri onların köməyi olmadan keçməz. Odun lazımdı — meşəyə gedib eşşəyi Cılfir meşəsinin qurumuş ağaclarından çıxardığı yarmacayla yükləyib, çatıb gətirərlər. Su lazımdı, hazırdılar. Qəbiristanlığın otu biçilsin, əlində kərəntiləri v**ƏR**ə düşərlər. Qızları Gülüş, Əntiqə sakit təbiətlidir. Dindirməsən dinəsi deyillər. Axşama kimi həyəət bacada, evdə-əşikdə qarışqa kimi çalışmaq alın yazılarıdır. Otacağa ən çox Atqız tərəfə gedirlər. Ya **DAH**acıqurbanlıya.

Qız sürətlə beyninin içiylə adlayıb Şirxan dayı gilin həyətinə girdi. Yoldaşı Güldəstə həyəti süpürür. Sübh çağının qoxusunu duydu qız. Belə vaxt mal-qoyun örüşə açılıb ötürülür. Həyətbaca boşalır. Sil-süpürdən sonra toyuq-cücə açılıb buraxılır eşiyə. Gün **DƏ**adam kimi çirtlayıb baxır. Şirxan dayı malı qabağına qatıb Aşağı bulağa aparır. Suvarandan sonra nobata ötürəcək.

Şirxan dayı kənddə buldozer sürür. Son 5-10 ildə nə qədər pöhrəlikləri, yaşıllıqları əkin sahəsi adından ona kürütdürdülər. Sultanlı necə oldu. Sultanlı, Sultanlı. Yazda üzü qibləyə Danamazından duranda bir **DƏ**göürsən əqlin başından çıxdı. Sultanlıda gecə qızıl gülləri, nəlbəki gülləri açanda, kəndi ötri

basırdı. Di gəl, döz, Ay də**DƏM** vaaayyy. Cılfir**NƏ** g**ÜN**ə qoydular. Aralığın belı it g**ÜN**ündə q**AL**dı. **ŞAH**alını demir**ƏM**. Şamın üstündəki pöhrəliklərin anasını ağılatdılar. Gedib quzu otarır, çiyələk yığır, gül-çiçək dərir, mərəvçə toplayıb ütürdük. İndi yer qalmayıb.

Atqız tərə**F**də 1986-ya kimi xeyli **ərAZ**ini t**ƏMİZ**ləyib erm**ƏNİ**Y**Ə** verd**İL**ər. Əkin s**AH**əsi adıyla.

Şirxan dayının qızı yoxdur. Cahanlı məhləsində yaşayır. Böyük oğlu Alay indi Bakıda yaşayır. Kamil müəllimin qızıyla evlənib. Kiçiyi təzə ailə qurdu. Hacı dayının böyük qızı Süsənə baş yoldaşı oldu. Süsənə elə bil sünbüldü. İndi onlar şəhərdə yaşayırlar yəqin. Yəqin, yəni mən tək-tənha meşədəyəm axı — anlamına gəlir. Mən yəqinlik üstündə danışıram.

Meşə, ay Meşə, mən hardan gəlmişəm. Məni qoru, **AY**meşə. İndi onlar hardadı.

DO

O qədər dalmışdı, ayağı, bədəni keyimişdi. Elə bil qan tutub. O tutulmuş qanının içində yenə çıxmağı bacardı. Qız elə bil qanının gölməçəsinin içindən üzüb balıq kimi yuxarı atıldı. Burnuna hava dəydi. Ciyərinə yenidən təzə hava axını doldu. Ciyələrinin di**VAR**ları boyu **AX**ıb dolan hava vəhşicəsinə gerisi olmayan (risklə), cəsarətlə burum-burum burulub deyəsən rahatlığını tapdı. Qız silkim-silkim silkələndi. Bu silkinti qızı çevrəsində dalğalanan qat-qat hava təbəqəsinin çənberindən çıxara bildi. Həmənlə hava təbəqələrinin tərkibində, böyür-başında yüzlərlə insanın aurası qalmışdı.

Qız mühasirəni yardı. Yeni rahatlığı duydu. Bütün bunlara baxmayaraq, **beynini basıb apar**an isti uğultu heç kəsmək bilmirdi.

Mən(**də**) burdayam. Bu yazını dəftərə köçürməklə onu nəzarətdə saxlaya bilərəm. Mən qızı yaşatmaq üçün içimdə olan ağırları bir tərəfə atıb, ona xoş ovqat, enerji göndərdim. Qız meşədə necə qalıbsa, mən **DƏ**onu görmək, şahidliyimi eləmək məcburiyyətini hiss etdim. O artıq mənim ürəyimin bir telinə çevrilmişdi. Kirpiklərini qaldırıb irəlidən — uca palıd ağaclarının budaqları aralığından göyü azaldan günün qırıq-qırıq sökülüb tökülən şüalarına baxdı. İçi dikəldi. Bu anda dogulan ümid ayrı şeydi. Görəsən bu işiq deyilən parlaq görüntü axı nəydi qafildən insanı tamamilə dəyişə bilər. Görünür, bütün var olan, canlı, cansız hər şeyin zati — kökü, mənəbəyi eynidir. İlahidəndir ki bu qədər doğmalığ tapmaq çətin olmur, özü **DƏ**tam fərqli canlı-cansızlar arasında. Zətində, mənəbeyində eyni, sonuncu məqamın, şənin, görüntüsündə tamamiylə fərqli görünüb, fərqli duyğular aşılayasan. Qız hara, o minlərlə qatdan keçən, meşə ağacının budaqlarında quruyub kəzəmiş çöp qırıntıları kimi sızan o işiq hara. Qız yarın çıxdığı mühasirəsinin içində, o işiq şüalarını çox diri gördü. Həm **DƏ**doğmaydı. Bir zaman bəlkə, elə bəlkə yox, doğrudan, olmuşdu. Qızın bütün bədəni toxumaları, hüceyrələri, damarı bu işiqdən toxunub olmuşdu. Qız **hARA**, işiq **hARA** məsələsi **yox**dur. Qızın çəkdikləriylə birgə işığın çəkdiklərini dərk edirəm. Qızın canı ondaydı. Fərqli görüntüdə siyam ekizləri kimidilər. Burda, qızın burda olduğu müddət ərzində bu işiq şüaları min yandan milyonlarca görüntüdə köməyini əsirgəmir, **öz** yardımını edir. Bunu qız dərk edə bilməzdi. Dərk olunması məsələ qızın içinin, ruhunun, şüurunun lap alt qatındadır. O qatı **DA**dünya boyu yaşasa, qız çıxarıb işlədib, istifadə edə bilməyəcəkdi. Əslində bunun elə bir faciəsi dəyoxdu.

Qız vaxtı diqqətdən qoymurdu. Onu kimsə tələsdirirdi. O

dövriyyəsinə gəzib dolaşib qurtarmaq niyyətindədir. Nəyin bahasına olur-olsun. Sanki bütün gücünü bu üsulla toplayıb, bərpa edib, haçansa bataqlıqdan çıxacaq. Bu planeti tərk etmək üçün bəlkə belə lazımdır. Bu **DAHər** halda sirdir. Ancaq məsələlərin axını istiqaməti beləydi.

Hə — hə, Bəylər baba. Bədəndə hələ (də) erməni qurşunu qalib. 1915-ci illərin söhbəti. Ayağını çəkir. Balacaboy, nurlu babadır, çox xeyirxah, sadə, səmimidir. Bir müddət Nuşu dayıdan qabaq kəndin heyvanatını o otarardı. İndi qocalıb, sürünün ardınca dağda-daşda gəzə bilmir. Yoldaşı Səlbə xala Mehrlidəndir. İkinci arvadı sayılır. Yanında Durna adlı qızıyla gəlib. Birinci yoldaşı cavankən dünyasını dəyişib. Üç oğul qoyub gedib. Durnanı Bəylər baba böyük oğlu Familə aldı. İndi onların **DA**uşaqları böyüyür. İkinci oğlu Əli, üçüncü Aqildir. Böyük kənddə traktorçudur. Üç qardaşın üçü **DƏ**sap-sarıdır. Elə bil Göy Türklərdir durublar.

DO. RE

Yolun üzərindədir Şirin evi. Göyyələ gedən yolun üzərində. Tikan yerinə taxtaya hasara alıb həyatı. Şirin Qafanda işləyir. Həftədə bir dəfə kəndə varır. Ağavurddan kəndə piyada gəlir. Canlı-cəsədli kişidir. Bir oğlu, üç qızı var. **DADA**ş **SƏ**Hərdə yaş **AY**ır. Kiçik qızını Əhməd oğlu alıb. Bir qızı **ƏVƏZ** **Kİ**şinin böyük oğlu **LUN**dadır. O **BİRİ** **bÖY**üyü **Əİ**ş müə **LİM**in böyük oğlu Rafiqə evlənib. Hamısı Sumqayıtda yaşayır.

Şirin dayının yoldaşı həyəətə-bacaya baxır. Həmişə **BELİ** **ŞAL**la **QUR**şalıdır. Baş örtülü mülayim qadıdır. Şirin dayı qonşusu Həmid babanın kiçik qardaşdır. Həmid baba neçə illərdir kəndin zəmilərini, almalarını, biçənlərini qoruyur. Rəhmətə getdi. Həmişə Şiştəpənin başına çıxardı. Əlində zoğal ağacından ütülüb yonulmuş uzun sarımtıl-alabəzək çomağı, bir əlində saralmış qəzetə sarı yağ kimi tütən bükərdi. Ən çox **DA**daş üstündə oturub çomağını dizləri arasında uzadır, yavaş-yavaş ətrafa boylana-boylana **TƏN**bə **Kİ**ni **kAĞ**lza bükər, qavunu çıxarıb **YAX**ar, bir-iki-üç qullab vurub, **bAX**ışlarını **ƏT**rafdan **Yİ**ğardı. Oturduğu yer — Şiştəpənin yalından baxanda bütün ətraf üzə aşağı adamın ovucunun içi kimi görünür. Şiştəpə bu oturduğum yerdən görünür. Qabağını sadəcə ağaclar alıb. Yoxsa qabaq-qəşərik. Həmid babanın yaşı 80-ı keçmişdi. Yoldaşı Dilbər nənədir. Göyyəli Sofulu qızıdır. Ən balacaları uşaqlardan Oruc deyəsən 75-80 yaşındaykən dünyaya gəlmişdi. Osman Orucdan, Kərim Osmandan, Atəş **DƏK**ərindən böyükdür. Bir **BAC**ısı isə **NAL**ədir.

Meşə, ay Meşə, indi Dilbər nənə hardadır. Çürümüş ağacların, çör-çöpünü çox yığıb aparıb evə. Təndirə od salıb. Külfənin ağzını açıb, fətirlər bişirib balalarına yedizdirib. O bişirdiyi fətirlərin, dəstənalərin ətri, qoxusu aləmə yayılırdı. İndi onlar hardadı, ay meşə?

Bir dəfə uşaqlar tayasına od vurdular. Evinin kəşəsi **DA**yandı. Evinin içindəkilər kül oldu. Dilbər nənə nə haldaydı, üz-gözü qarşmışdı. Su götürüb üst-başını yuduq. Meşə, ay Meşə, indi Dilbər nənə hardadır?

DO. RE. Mİ

Uzun dağ silsiləsi olan Qəyələrin bir dibiyə üzə aşağı Cahannı məhləsidir. Kənd elə bil ətrafdan hasara alınıb. Qəyələrlə Hərtiz (yənə) döş-döşədir. **HƏRTİZ** **daĞ**ının başından **bÜTÜN** **ArAZ** **boYU** **sAH**ələr, torpaqlar **AY**aq altında **qAL**ır. Xusdub bir

tərəfdə, **GOR**us bir **yan**da, lap **çOX** **uzaqlarda** **axı**b qıvrılan Araz isə bir tərəfdə şütüyür. Hərtiz dağının başı pirdir. Mirsədi baba oturub deyəsən orda. Ondan əvvəl Mir Həməzə Seyid Nigari həzrətləri orda zikrə çəkilib. İnzivaya. O vaxt ki Osmanlının Amasiya vilayətinə yol dəstələmişdi, nə deyim, bəlkə **dƏ**uçmamışdı. Ordan baxanda Novruzlar dağının başı **dA**ayaq altıda qalır. Amma həyəsi özlüyündə dağdır. Hərtiz dağı olmasa, necə olardı bu kənd. Bu boyda dağ harda olar. Heç yerdə. Ayağından — daşlar arasından qazlı su pıçıldayır axır. Ruslar deyiblər, bu su başqa sudur.

Qəyələr dağının Mehrlilə Güney tərəfi meşəliyə bağlıdır.

Cahanlı məhləsi Qəyələrin Şah damarının üzə aşağı uzantısı zolağındadır.

Əsəddilər Şiştəpəsi zolağındadır. Yal məhlə Güney zolağı üzərindədir. Aşağı məhlə — Hacıqurbanlı zolağındadır. Çünki Hacı Qurbanlı zolağı Hərtiz dağı istiqamətinə durub. Hərtiz dağı bu kəndlərin, ətraf kəndlərin: — Fərhan, Göyyə, Zor, Mehrlilə, Hərtiz, Saldaş, Çərəli, Mirlər, Dəmirçilər, Dondarlı, Xocahan kəndlərini səldən, sudan qoruyur, baş verəcək bütün tufanın təbii fəlakətlərinin qarşısını alır.

MƏN: **HƏRTİZ** dağı bu **bÖL**gələrin, Zəngə **ZUR**un **AN**tenasıdır. Uzaq aləmlərin informasiya axınlarını bura çəkib, burda doğulan, böyüyən, yaşayan insanların qanına, geninə, ruhuna, şüuruna, xarakterinə ötürür.

Qız geri döndü. Meşənin içində o dağların heç biri görünmür. Vaxt, onu yenə narahat etdi. Loğman dayı Şirin, Həmidin qonşusudur. Bir oğlu var — Kərəm. Madarı, yeddi qızdan sonra bir oğul tapıb. Loğman dayı bu meşəyə evlərinin səmti olduğundan çox gəlib odun dalınca. Amma indi yoxdur burda. Həyat yoldaşı Şaxlıq xaladır. Bəy arvadı kimidir. Başını sarıyır çalır. Ortasını bağlıyar. 40 taxta tuman **DA**öz mil-milində. Bizim arvadlar bəy arvadı kimidir. Baş, belə bağlı, evində-çiyində, həyəət-bacasında, yar-yarışıqı nur-ışığıdır. Belə aristokrat qadınlar, xanım-xatınlar harda var, ay Meşə? İndi onlar hardadır.

Güz vaxtı Loğman dayı kəndin bütün qoyunlarını bir-iki gecəyə qırır. Qoyunların ruhu **DA**incimir. Lazım olanda çöldə, gərəkərsə sürü örüşdən dönrəkən, həyətdə işini görür. Qoyunları, dıbırları, toğluları paçalayır ayağını bağlar, sonra oxuy-oxuya, mızıldana-mızıldana qollarını çirməyib qırılıq əlində düşür vərə.

Loğman dayı kəndin xeyir-şərində asılan bütün qazanların başında durur. Bişirdiyi yeməklərə heç bir yeməxanada rast gəlməzsən. Bir **DƏS**əlbə xaladır. İkisinə çatan olmaz.

Böyük qızı Arif müəllimlədir. Lap kiçikdən böyüyü Ağamurad qaçıran oldu. Bircə qalib Şəhri. O **DA**evin gül-çiçəyidir. Onun nazına naz çatmaz. Qıvrım saçlarına saç yetişməz. Burda Şəhridir, Bağdadda kor xəlifə. Evlərinin böyründə yaşayan Yaxşı nənəyə elə Şəhri əl tutur. Yeməyin bişirir, paltarını yuyur. Ocağını qalayır. Yaxşı nənə **BU** yaxınlara kimi atıyla yaşayırdı. Sonra atı öldü. Mal-heyvanını Loğman gil becərir, həyəət-bacasını kəndin cavanları biçib, qurudub, tayalayır. Yaxşı nənə hamısının ölüsünü ağlayır. Özü dələ dilnən ağlamaqdan gözləri tutulub. **İN**əyini **kƏSİB** **İN****DİD**ƏN ehsan verdi öz **ÜN**ə. Diriykən ehsanını verdi. Ala-qara inəyi kəsdirdi. Camaat yığıldı. Quran oxutdurdu. İsmayıl Mollaya. Kənddə görünməmiş bir hadisədir.

Oğlanlarından biri Qazangöldə çiməndə boğulub battı. Digəri isə bir ilisi güclü sel olanda Dəliçay daşib, Camışın quyruğundan

tutub keçəndə sel alıb aparıb. Gedib sabahısı dəre aşağıda — Novdanın dərəsində tapıblar.

Televizor ola, Yaxşı nənə oxuya — dünya mətəəl qalar bu səsin səmimiliyi, sadəliyi, dərdliliyinə.

Meşə, ay Meşə, hardadır Yaxşı nƏnƏ. Bilmirsən.

DO. RE. Mİ. FA

Qızın üzü bir məkandı. Orda görünən bütün sevinc, qorxu, heyrət, həvəs, maraq — kədər, intizar, həsrət, bezkinlik — hamısı bir-birinə qarışib, sağı-solu olmayan heç kəsin, heç kimin — kimsenin aidiyyəti olmayan bu sonsuz, axıb gedən cilovsuz zamanın içində bir məkana, bir əraziyə çevrilmişdi. Bu artıq baş vermişdi. Qız bədənini itirmişdi. Onu soyunub yerə sərii buraxmışdı. Bədən öz bildiyindəydi, öz işini görürdü. Qızın sümükləri, dərisi, əzələləri elə keyimışdi, indi sümük, dəri, əzələ, bədən olduğunu kəsdirirdi. Beyin sonsuz sürətlə işləyir. İndi məlum olur ku göz üzə, üz başa, baş qulağa, əl ayağa, ayaq qarına, qarın belə bu qədər doğma, əziz mübhəm yaxınlıq duya bilər. Göz üzü, üz başı ələ vermir. Baş əli, əl ayağı, ayaq çənəni ələ vermir. Sanki İlahi ayinlərini indi işə salıb, ağı bədəninin çölünə, başına, içinə dolam-dolam dolanıb, fir-fıra kimi fırlanıb, boğanaq kimi içdə-dışda tozanaq qaldırır. Qızın sadaladığı o kəndin adamları qızın bədən çevrəsinə ətdən çəpər çəkiblər. **Ya qoruyurlar, ya hücumdur görünən.** Qız o məkanın adamlarının tənini bir-birinə hörüb, calayıb. Qızın öz bədənini hiss etməməsində sür-sümüyünün, əzələlərinin o məkanın adamlarına paylanmasından irəli gəlir. Yoxsa burda başqa nəse aramaq əbləhlikdir.

Qızın hÖRDüyü bu hALqa toxUMANIN hÖLə tamamlanmAYan hörgüsü, dAŞı, TORpağı, qARAsı, AĞı QAlıb. Deyə bilərəm, mən bir yazar kimi, yox, üzr istəyirəm, həmcan kimi, dövrüyyə hələ qapanmayıb. Dövrüyyə qapananda məsələnin bəzi tərəfi, yönləri bəlli olacaq. İkinci bir tərəfdən qızın öz məkanını, bədənini dəyişmə ehtimalı ola bilər. Səhf etmirəmsə, bu başımızı ağrıtdığımız əvvəldən başlanan proses elə ora aparır. Bilirsiz, mən o qızı, o canlı bir bədi əsərə alət etmək fikri güdmürəm. Mən o qızı sevirəm. Canımdı, can parçamdı. Neçə illər öncə canıma düyünlənmiş sirdir, qalaqlanmış, qaysaqalanıb ağzı gül açmış yaramdır. İstəyirəm mən hər şeyi o qıza, onun bu qələmlə yaşayan, yaşaya biləcək həyatına, varlığına qurban verəm.

Mən o qızı qurtarmağa yardımçı olmaq niyyətindəyəm. Mən ona kömək edəcəyəm. Sadəcə mənə çətinlik yaradan, əzab verən, qızın mənim ürəkparçam, cansirdaşım, nəfəsim olmağıdır.

Bax, o qız indi nə sözündən, nə səsinə, nə qulağından, gözündən, əlindən, ayağından, nə dodağından istifadə etmir. Sadaladığım bu canlı aksesuarlar qızın adı altında öz missiyasını yerinə yetirir, işini görür, haqqına düşəni yapirlar. Qızın yalnız hərdən qara, ipək saçlarınının düşüb süsləndiyi o ağ alnı qıza işləyir, uzaqlarda qıza məxsus olan bütün doğmalığ, ürəkparçalayan nə varsa, çəkib sağdan sola, soldan sağa tutduğu enerji axınlarını dondurub qərribə **YAZILARA çEV**irir, çevirdİYİndən hƏZZ alıb, görüntüdə **AĞA**ppaq **qAR** kiMİ qab**AR**ır.

DO. RE. Mİ. FA. (A+A)

Qız sol əlini yerdən çəkib dizinin üzərinə götürməyinə baxmayaraq, heç nə hiss etmir. Ayrılmış qara saçını arxaya məhz

həmən o sol əliylə itir. Ani olaraq gözündə işıq qaralıb-qaralıb, yenidən yavaş-yavaş, zərrə-zərrə işarır. Elə bil deşilmiş qaranlıq boşluğu içində bir-birindən aralı məsafələrdə işıq zərrələri közərir... Sakit ay üzünün qaz qabarcığı misalında. Vaxt ötürür, budur həmən qaralmış boşluğun içindəki qararan işıq qazları çoxalıb-çoxalıb bir-birinə qarışır. Bütövləşib kürələşdiyində qarşı, qabaq, çevrə — ətraf, aşağı — yuxarı həmənki dünya görünür. Dünya görünür, dünya görünür, dünya görünür — kəlməsi o işıq qabarcığı kimi qızın beynindən dalğalı xətlə keçir. Bədənidən ayrılmış bədənini çevrələyən o məkanın adamlarının tamamlanmamış sırasının boşluğu nigaranlıq yaratdığından fərqli olub, vaxt itirmədən yük altına girir. Növbəti daşı tapır, sonalayıb seçir. İndi qaldırır öz boşluğuna qoyacaq. Hansı kə əzəldə belədir. Əzəliyyətdə bu var. Var olanın nizamını kimin həddidir pozsun. Biz kimik, nəkarəyik, hardan gələnlik, hara gedənlik. Həddən gəlib hüddə gedənlik. Altdan-altdan haqq güdənlik. Yox, yox, qafil dolu-dolu gödənik. Onu çəkib hara salak. Bəlkə bir kor quyuya. Hə, başına dönüm, odur, odur. Sol quyuya, çuxura qoy. Çölə — qulağının gözü doysun, bala-bulanın sözü soyusun, ala-bulanın qanı axsın asta-asta, həqq deyənə, yesirə-yetimə, salim yeyənə. Baaxxxxxx beləəəəəə. Mən Kiməm, söz söyləyəm. Söylədən var, söyləyən var, həm **DƏ**yoxdur. Rəngdən rəngə, üzdən-üzə, havadan-havaya, efirdən-efirə, iqlimdən-iqlimə, candan-cana keçən, düşən, varan mənəm, mən deyiləmsə bəs, de, görüm burnu, qulağı deşik dərviş kimdir??? Məni yerimdən dərbərdmə, qaşı sivri, dişi otuz iki, gözü üç dərviş, söz söyləyəm, canını axtararsan, can axtarışında vaxtı dəftərinə yazdırma yazıxsan. Heç udqunub, silkinmə. Dedim də kiməm? Niyə mənə hərif çoxaltdırır, havaya xonça bəzəyən ses artırtdırarsan. Niyə üzümün cizgilərində bir-bir deyibən durmusan, yoxsa durarsan, hə, a çuxası kola ilişib, **İLMƏ**si **pır-pızLAN**ıb **qAR**ğa-quzğ**UN**u **sus**UR**AN**, hud-hudu udqunduran, sərçəni çoxaldan dərviş. Bəlkəm sən Bağdaddan ötəyə nəzər eylədin. Almalara nədi tamah salmışan. Bəyəm beləydi işin dəlisi, canın dəlmə deşiyi, susmağının küləyi alıb ağacın bala gözüne çırpması, süzüne xəfiflənməyi, - bir mətləb qandıрмаğın belə nə mərəkədi hə, qafil. Sıranın sırası dərviş. Deyirəm, elə deyirəm. Dediyyəni belə deyirəm. Şələ-şülə nədi. Mən özümü alıb gedirəm. Söz veriblər, bağışdayıblar. Sonra macal verib söz veriblər, onu sizə amanat qoyub gedirəm, görüm nə təhər çıxır dost sınaqdan, düşməni qınaqdan. **HƏRZƏ**mərzə söylənmiş dəri-dəmir yer gizləntisi soradımdadır. Papağımı çıxarıb tərs qoyuram, ayaqqabımı tay-keş geyirəm, əlimi sağa-sola səpərim. Nəfəsi iki alıram içəri, bir verirəm. Mənim nəfəsim nəfəsimdə gəlir, qafil, dərviş. Nəfəsimi içimə çəkə-çəkə min oyunun hulqumundan girib çıxıram. Hurrey, hurrey, çəkə-çəkə, soldan varıram, sağa varıram. Soldan qalxıram, sağa varıram. Sağı sola, solu sağa. Mən tanıdırəm xoruz banlayır, banına ad tapıram. Qaqq elədi, elə hazırıdır. Vaxt itirmək kafirlikdi, eyham bəlli, tənə buxunludu — görünəndi. Günü gözüm sanıram, çay arayıb şırıltıyı qulağıma təpişdirirəm. Bir **DƏ**görüəm o şırı dediyyəni ürəyimdə, nəşvü-numa qurub cəh-cəh vurur. Deyirəm bu nə oyunbazlıq, tazılıq, şeytanlıqdı. Derlər, sus, xərclənmə, mayasınadı, bura kimi, amma özündəndir, həpsi.

Həsən gəlsin, Həsən gəlir, Hüseyn getsin, Hüseyn gedir. Day nə qalmayıb alışıdır yandırmayan. Da kim qalmadı qanıma batmayan, bulaşmayn, qanımin qoxusu da, qoxu deyil heyy, birinin etini ürəşdirə, beynini cimçəşdirə, imrəndirə. Gələn elə zalım uşağı şappadan «vayy» deyir, şivəni mənə tapır. **ƏR**

qardaş, uzaq elə, mənim halım o hal deyil. O hal deyil, o kol deyil, o kol özgə haldır — bilinsin. Kimsə mənə kəf gəlməsin. Ağlamaq lazımdı, özüm bilərəm. Ağladığımı ağlaram, yağladığımı yağlaram. Goru istərəm, ya gorraram, ya nurraram, yarıdakı yarraram, ya dAyarılayaram. Əstəğfürullah. Bunu deməməliydim. Sırrdən ilmə qaçırırım, qanımd gedər. Heç olaram, piç olaram. Uçub gedər göyərçin, bir mələk DƏtənbəllikdən uzaq, salar, noolar. Qamçını mənə də göz, yorğunluğu canda. Oxu sinədə ara, yayı əldə. Gəl-gəl, gəl çıx. O göz, qaş, kiprik, naz, qəmzə dediyinə, bax, elə orda ağzına bir qıfıl vurdum, danışdığım yerdəcə oturdum. Nə muradım var, hasil ola, Yaradan, ancaq Yaradan, ay qafil dərviş, kömək ola.

Dediyimi dedim, demədiyimi keçək o qıza. Onun yalqızlığına. Onun oturuşuna. Onun meşədə düşünməyinə. O qızın bir eli qurtarmağına. O qız deyil, sözün özü sözün köküdür. O qız deyil, o dildir. O qız deyil, cümlədir. Tanrının Ayəsidir. Bu elə qız adıyla, şəkillə göndərilən Ayəsidir. O yurd o oba, o qız Ayətdə gizlidir. O elin sirri o qızdadır. Qızın sirri, mənim sırım Ondadır. Xudam özü yar ola...

SO

Mən günü harda görürəmsə, o da məni gördüyü yer var. Meşəni görürəm. Meşə dƏbəndənizi görür. Gözsüz meşə olar? Ancaq kimsə günü hardasa qoyub gedə bilməz. Günəş namərd deyil. O namərdliyi DƏgəzdindir, mərdliyiylə dƏyerini dəyişir. Necə dƏbirisi dağ tərəflərdə gün doğanda yuxu tutur. 5-6 saat sonra oyanır. Dəli olmurmu? Baxır gün tam bu tərəfdə — günbatana yuvarlanıb. Eləcə dəli olur bədbəxt. İndi mənim dəli olmağımdan keçib. Özü dƏçox keçib. O dəli olan dağ oğlu mənim DƏdəliliyi öz üzərinə götürüb, evəzinə yaşayıb. Bu işÇÜN ona təşəkkürlər. Allaha DAşükürlər bu iki daşınarasında günəşin kefindən öteri başıma iş açmayıb, dağ oğlunun gününə salmayıb. Onun dəli olan dağ oğlu mənim haqqımı ödəyib. Mənim dəli olmayıb bu yazını yazmağımda onun dəli olmasının heyrotinin haqqını ödəyir. Beləliklə, bu alverdən babat ötüşdüm. İndi yola çıxma bilərəm. Meşə meşədir. Meşənin öz qanunları olar. Orda mənim bir canım oturub. Oturmayıb, meşəni əbədi etmək üçün ora varıb. Bir qız bu boyda meşəni bütün xətalardan qoruyur. Söyləsəm güllüncmü olar. Ancaq bunu görəcəksiniz, ey şübhəsi dəniz inancı gördütüsündə olan insanlar.

Qız bir yoqi kimi oturduğu yerdən qalxmayıb. Yəne ağaclar, yəne Günəşin ağaclar arasında süzülən ilq şüaları. Hər şey o qədər touxunulmaz, öz ələmində. Ətrafda görünən nə varsa, o qədər özünə qapılmış durumda ki! Getdikcə qızda yaranan soyuqqanlıq istər-istəməz qızı qorumağa başlayır. Qız burda, bu yerdə, o böyük, dəhşətli hadisələrdən sonra kədərənsə, kədəriylə, umudlansa, umuduyla, xatirəsi, yaddaşıyla, sevinse sevinciylə qorunur, hifz olunur. Bütün bu qədər zaman müddətində __ bir zamanlar burdan keçmiş Atıllanın o boyda ordusunda olmayan güc, təmkin qızın içində hardandır. Bu yerdə Yaradana şükürlər sunmamaq nə inanlıqdan, nə yazarlıqdan deyil.

Qız daşlıqda dağdağınların kölgəsinin qoxusunu duydu. Daşlıqda hər qayanın arasından bir dağdağan ağacı boy deyib minlənb yerə, göyə. Daşlıqdakı dağdağan ağacının adından, xatirəsindən bir aydınlığa bürünmüş rahatlıq, istilik duydu. Göyyala gedən yolun üzərindəki daşlığın içində Əbdüləli kişinin evidir. Dilbarın qonşusu. Aralarında çəpər çəkilib. Aralarındakı

çəpərdən hər iki qəlbi daşdan bir qaratikan kolu elə bitib, daha çəpər çəkməyə də ehtiyac yoxdur. Tənzilə təmkinli həyat yoldaşdır. Ağzından yaşmağı əskiki olmur. Əbdüləli dayı kənd sovetində işləyir. Atası Rəcəbin adını 4-cü oğluna qoyub. Böyüyü Firudin, ikincisi Mahir şəhərdə yaşayır. Rəcəbinən Şöklü əsgərdən sonra kəntdədir. Əbdüləli dayının uşaqlarında bir fors var. Balacası əsgərdən təzə dönmüş Asifi hələ görsən. Hər gün saçını bir tərəfə darayır. Düzdür. Əbdüləlinin dədəsi Rəcəbə, tülküdən qorxan Rəcəb deyilsə DƏbunu kimsə üzə vurmaz, ancaq kənd adamı öz aralarında yerinə, söhbətinə düşəndə vurğularlar. Əbdüləlinin evinin arxası qayalıq, qayalıqda bitən dağdağanlıqdır. Yuxarılar isə gedib çıxır bir tərəfi ta Şahaliya. O bir tərəfi Qəyələyə. Daşdığın başında hərdən qırmızı Məhi görsənər.

Deyirlər Məhi hardasa Bakı tərəflərdə varlı bir adamın qoyununu otarır. Kənddə hamı elə bilir, Məhi Bakıda işləyir. Məhi qırmızı Məhidir. Doğrudan rəngi qırmızıdır. Boynu, tükü tökülmüş başı al qırmızıdır. 60-dan yuxarı yaşı olsa da, Güllər anası ondan cavan qalıb. Ancaq ayda 1-2 dəfə gəlib kəndə, odun-ocaq yığır, mal-qara sırasını savır. Hamıyla dAzarafatı olmamış keçməz. Məhi böyük şəxsiyyətdir. Kimsəni sancmaz, bir acı söz söyləməz. Kənddə istənilən kişini barmağıyla qatlayıb dizinin altına qoyar. Amma Məhi ayrı adamdır. Bakı tərəfdə qoyun otarmağını isə kimsə kəndçilərdən biri avtobusla Bakıdan gələndə hardasa Qazıməmməd tərəfdəki çöllükdə, guya çoxlu qoyun otaran bir yekəpər qırmızı kişinin Məhi olduğunu görüb kəndə yayıb. Məhi kişi kəndin qoyun sırasına gedəndə əsil çoban olmuş Nuşu dayı Allahverdi kişiye, Astaxan babaya söyləyirdi, bu gün qoyun-keçi tox qayıdıb. Sürünü usta bir adam otarır. Özü DƏheç vaxt qoyun-keçiyə çığırıb-söyməz. Qərribə bir səs, ardınca a kisssess deyib, qoyun-quzunu muma döndərir. Bir dəfə kəndə çox güclü, ağacları kökündən çıxaran sel gəldi. Bu kəndin tarixində ziyan verən ikinci sel olub. Mala gedən mal itirdi. Oduna gedən at-eşşəyin, ota gedən oraq-kərəntisini. Yazın sonuydu. O gün Məhi qoyunu Mehri Güneyində necə qoruyubsa, bir qoyunun, keçinin, dıbrın, toğlunun, qoçun burmu qanamamışdı. Ancaq özünün dili tutulmuşdu. Sonra açıldı. Axı heç mümkün olmayan işidir. O boyda selin-suyun qabağında, özü DƏo dağda-daşda heyvanlara bir şey olmaya. Sabahısı gün camaat vay-şivən qoparırdı. Zəmilər, biçənlər, tütün yerləri, bostanlar, üzümlüklər, pöhrelüklər yuyum-yuyum yuyulmuşdu. Amma Məhi Məhiydi.

Arvadın boşayıb. Aynisə xala evi aradan kəsib. Oğlu Əli özündən bətrər oğlandır. Anasıyla qalır. Nisə xala məktəbin bufetində işləyir. Ən gözəl dürməklər, qoğallar o bufetdədi.

Məhinin Əsli adlı bacısı hələ DƏgözləyir. Yaşı 40-ı keçsə DƏ, oğul-uşaq sahibi olmayıb. Onun kimi qız olmaz. Yaxşılıq dəlisidir. Məhi Bakıya gedəndə anasına həmişə Əsli baxır.

Məhi — yayda iki həftəyə gəlib bütün biçənlərini, Yaldakı bağıni biçib gedir. Yaldakı bağında giləs o qədər bar gətirir, Məhi dayı kəndin ən balaca uşaqlarını — Mosunu, Qoqamı, Dürməyi, Məmişini buraxır, çıxın yeyin deyir. Amma qol-budağını sındırmayın. Adam balasıdır.

Aynisə Məhinin yoldaşı olub. Çoxdan ayrılıblar. Aralarında eyni evi bir nazik fənərka, həyəti isə hasar ayırır. Üç qızı, bir oğluyula yaşayırdı. Qızlar evləndi. Oğlu Əli əsgərdən sonra Rusiyada qaldı. Ancaq Əli od-alov olmuşdu. Məktəbdə ondan çox idmanı sevən yoxdur. Güləşdə hamıyı yıxırdı. Əsgərdən

ayda məktəbə bir tərifnamə gəlirdi — komandirdən. Anası Aynisə **DƏ**lənin yanına getdi. Aynisə Göyyal qızıydı. Göyyalı Ədərin bacısı. Əjdər zil şoferiydi. O bir gün qəza eləyib özünü, yoldaşını **DA**öldürdü, təzə doğulmuş uşağı böyük uşaqlarının ümidinə qaldı. Aynisə xala məktəbdə 1 apreldə hamını aldada bildirdi. **BÖYÜK** qızı Nig**AR** İskənd**ƏR**in böyük oğlu **AKİF**lə evl**ƏN**di.

SOL. LYA

Afiş dayı hər sabah atıyla dərə yuxarı Əsmətin, Məhinin, Nərmanın, Familin evinin, çəpərinin altından qalxıb, qəbristanlığın böyründən Yolaşanı aşır, Şamın üst yoluyla rayona gedir. Kəndin qəzet-jurnalını, məktub-teleqramlarını götürir. Afiş dayı Daşdıqda yaşayır. Hacının bacısı Sələməni alıb. Valeh böyük oğludur. Sonra qızı Tükəzbandır. Mahirdən sonra Əsmər gəlir. Əvəzin oğlu Mübarəklə evlənir. Çəpərləri arasında Göyyala gedən yol keçir. Mahir şofer Vəlişin qızı Qəmərən evlidir. Telmanın maşını qəzaya düşəndə Mahir **də**icində olub. Uzun müddət xəstə yatdı. İndi düzəlib.

Afiş hər sabah malları qabağına qatıb Yuxarı Bulağın üstünə çıxır. Bura həm **DƏ**kəndin düzüdür. Kəndin qəzet-məktublarını paylayır.

Afiş dayı altmışa yaxınlaşır. Payız, qış, yaz pambıqlısın çıxarmaz. Kepkası başındadır. Yayda belə belə irəliyə doğru mailidir. Boş **vAX**tları **dÜZ**də topla**ŞAN** k**iŞ**ilər on**UN** Rusiya, **AMER**ika, Çin, İngil**TƏRƏ** haqqında si**YAS**i söhb**ƏT**lərini **dİNLƏ**yirlər. Həsən müəllimlə söhbəti gözəl tutur. Gülməyini xatırlaya bilmirəm. Hərdən əlində bir çubuq **DA**gezdirdir. Onu heç toyda oynayan görməmişəm.

Deyərmisən, meşə ay Meşə, bax, Afiş dayı, Sələmə xala uşaqları, hələ onların ağ qoçu hardadır.

Afiş dayının çəpəriylə İskəndər dayının çəpəri arasında Maral xalının həyəət-bacası uzanır. Əri kəndin sədri Hüseyin kişiymiş, rəhmətə gedib. Maral xala Salman müəllimin bacısı, Zaman kişinin qızıdır. Dörd uşağından heç biri yanında yoxdur. Oğlanları — İlyas, Yaqub, qızları Gülnarə, Sahilə şəhərdədir. İkinci oğlu Yaqub bir qış günü iki balaca qızını, yoldaşını ata mindirib qar əliyə-əliyə kənddən çıxdı. Yaqub Göyyaldan idman müəllimi, Mübarək müəllimin bacısı Sarayla evlənib. Maral xala nə qədər üzü gülər qadınsa da, bir mən bilirəm ürəyi necə parça-parçadır. Boylu-buxunlu, sarışın saçlı, gözəl üzlü Maral xala, bacısı uşaqları Bəhrüz, Mübarək hərdən yanında qalır, od-ağaca, ot-biçinə kömək edirlər. Ancaq o qəza bütün kəndi sarsıtdı. İslamın maşını çevrildi. Löysə xala, Maral xala, Novruz dayı hamısı dünyasını dəyişdi. **QON**şu kənd**DƏN** ki**MİN**sə **dƏF**ni üst**ÜNDƏN** q**AY**ı**AN**da kənd özü **ŞİV**ən**Ə** düşd**Ü**.

SOL. LYA. Sİ

Görən çoxları bildimi — bunu isə mən yazıram — kəndin düz qənşərində aya, günə, gecəyə, sübhə qahmar çıxan ucalar ucası Hərətiz dağı bu obada olmuş neçə-neçə fəlakətlərin qarşısını kimsənin ruhunu incitmədən içinə çəkib. Bax o, İslamın maşınında qəzaya uğrayan obanın neçə-neçə insanının kənd camaatına gətirdiyi ağrını, ağırlığı hiss elətdirmədən götürmüşdü. Yoxsa, o zülmə tab gətirməkmi olardı. Qoca qadınların başını örtüb, ona salavat çəkməsindən başqa, Hərətiz dağınyı öyəcək bir söz, bir sətiri xatırlamıram. Dağlar vaxt-bivaxt insanlar

tərəfindən öyülməli, sevgilər yağdırılmalıdır.

Yerin-yurdun yaraşığı Hərətiz dağı dağı

Hərətiz dağı Hərətiz dağı dağı dağı dağı

Allahım ona bax

Dağ dağı dağı dağı

Günü göyə fırlar başımdan

Su axıdar, daşları arasından

Dağ dağı dağı dağı dağı Hərətiz dağı

Ovliya məskəni

Mürşid Nəfəsi

Peyğəmbər sevgisi var başında

40 gün inzivaya çəkilib qoynunda

Mir Həməzə Seyid Nigari həzrətləri

Dağ... dağı... dağı...

Dağ dağı dağı dağı dağı Hərətiz dağı

Dünyanın sütunu

Dağ dağı dağı dağı Hərətiz dağı

OBANın, oy**MAĞ**ın it**İ**ni, at**İ**ni

Uçan quşunu, uşaqların gözünü

Hifz eyləyəm dağı, dağı, dağı, dağı, Hərətiz dağı.

Qibleyə dönüb

Yolunu, yolçunu bəkləyən dağı, dağı, dağı, dağı, dağı

Başına çıxsan əlim yetər göyə

Orda **DA**görərəm səni, dağı, dağı, dağı, dağı, Hərətiz dağı.

SO. LYA. Sİ. (İ)

Nərman kişinin çəpəri Məhinin, yuxarıdan Familin çəpəriylə sınırlanıb. Sovet dönməsi kəndin kolxoz sədri olub. İndi qocadır. Uşaqları şəhərdədir. Arvadı özündən qabaq rəhmətə getdi. Bu kənddə bütün kişilər qadından əvvəl ölürdü. Nərman babada baş tutmadı. Əzrayıl Nərman kişinin tərəfindəymiş. Xanımı saçları xınalı Ceyran arvad. Həsən müəllimlə, Əsgərxan baba gillə (Həsən müəllimin atası) qohum olması lazım. Sonbeşikləri Nürəddini əsgərdən sonra yanında saxladı. Nərman kişi atına həmişə çox ciddi baxır, qayğısını çəkir, qeydinə qalır. Gündə yüz yol tumarlayır. Nürəddin cana dəyən cavandır. Məktəbdə əmək təlimindən dərs verir. Kəndin bütün evlərini süsləyən, divarın ucaldan usta Vəlinin böyük qızı Radəylə evləyib. Əsgər getdi. 9 aydan sonra uşağı Xalid dünyaya gələndə birdəfəlik evə buraxdılar.

Nərman baba müharibə vaxtı kəndin qaçaqlarına qan uddurub. Sonra NKVD o qaçaqları İtuçanda, bir neçəsini isə Zorayolaşanda güllələyib. Sözsüz, qocalar söylərdi, kiminsə satqınlığı qaçaqların qanına mal olub.

Nürəddin bir sabah hər kəs oyananda qalxmadı. O indi dünyada yoxdur.

Sonra qocalıq Nərman babanı çəkib Əzrayıla təslim etdi. Qarşısına çıxanı güldürməmiş əl çəkməzdi.

Famil dayı son zamanlar fermaçılıqdan birqədirliyə keçdi. Anası Ayna çox qocalıb. Yoldaşı Dilbər Səxavətin, Pirinin bacısı, Sevdalı kişinin qızıdır. Məktəbdə xadimə işləyir. Qızının «bizim də peçə odun qoy, xala» deməyi uşaqların çox söylədiyi sözlərdir. Belini-başını şalla bağlayıb məktəbi güllə döndərir. Allahverdi, Tanrıverdi, Zahid, Şölə, Çiçək, Rahid, Rasim, bir **DƏ**Gülər adlı uşaqları var. Böyüklər şəhərdə. Qızlar evli, Zahid isə şəhid oldu. Deyəsən Ağdərə döyüşlərində. Allah rəhmət etsin. Bakıda Şəhidlər Xiyabanında dəfn edildi.

KƏNAN

QARI NƏNƏNİN BAXTSIZ GÖZƏL HAQQINDA NAĞILI

Etüd

Qarının dolaşığı xəyalından o yığvalsız sona küskün baxışlarıyla taleyə, baxta qarğış tökə-tökə keçib gedirdi. Qarı heç vəchlə o baxtsiz gözəli əyləyə bilmirdi ki, öz ürəyinin ahı ilə onun göz yaşlarını qurutsun... Qarının çəkdiyi ah bəlkə də o gözəlin ən böyük təsəllisi olardı.

Qarının sönük gözləri hey yol çəkirdi. Bədəni içindən havası uçmuş şar kimi büzüşmüşdü. Onun tayları qucaqlarında nəticə, kötücə oynatdıqları halda o, hələ də həmin yığvalsız sonanın xəyalı ilə günlərini yelə verirdi...

...Nənəlik yaşını çoxdan, lap çoxdan keçmiş qarı dünyadan sonsuz köçmək istəmirdi. Elə hey qara baxtın danlaq üzünə tüpürürdü... Son vaxtlar tüpürçəyi də qurumuşdu...

Qatar gedir, sürətlə şütüyür. Tamburda durub papirosunu alışıdırmaq üçün ciblərini eşələyən oğlan kibrit tapa bilmir. Çiçəyini çoxdan tökmüş, meyvə gətirməmiş budaqları qurumuş, tərpenəndə sümükləri şaqquldayan qarından konduktor əl çəkmir: - Ay arvad, tez elə, yol pulunu ver!

Qarı yazıq-yazıq büzüşür. Oğlan cibindən əzik bir beşyüzlük çıxarıb qarının gediş haqqını ödəyir. Qarının üzü gülür:

- Oğlum, deyəsən cibimdə ibişgə var, dayan bir... - əyninə geydiyi köhnə kişi pencəyinin qoltuq cibindən kibriti çıxarıb oğlana verir. - Öydə lampanı bunnan yandırırım.

- Ay nənə, bunun içində elə birçə dənə çöp qalıb, bəs özün neyniyəssən?

- Eh, ay bala, ibişgəm, nöyütüm olmayan gələrdə ürəyimin çırağını yandırır otururam, -

deyə qarı dərindən köks ötürdü.

- Bəs tək niyə qalırsan, ay nənə, nəvən-zadın yoxdu?..

Qatar növbəti stansiyaya çatanda silkələ-nib dayanır. Qarı düşməyə tələsir:

- Oğlum, bax, o yastı damı olan həyətdə qalırım, haçan yadına düşsəm, bir nənənə baş çəkərsən.

Qatar tərpendi. Qarı artıq perrondaydı. Oğlan özünü pəncərəyə atdı:

- Məni gözlə, ay nənə! Mütləq yanına gələcəyəm!!

Qarı sevinc hissini çoxdan yadırgamışdı deyən, qəfildən ürəyini titrədən bu hissini nədən ibarət olduğunu uzun müddət anıdırma bilmədi. Düşündü ki, axı mənə nə olub bu gün??..

O gündən qarının boz kölgəsi dəmiryolu stansiyasının həndəvərindən əskik olmadı. Şəhərdən kəndə, kənddən şəhərə şütüyən qatarlar özüllə qarının ümidini aparıb gətirirdilər... Qarının yer üzündə o ümiddən savayı bir kimsəsi yox idi. "Məni gözlə, ay nənə! Mütləq yanına gələcəyəm!" Hər gün evdən bu sözlərin havasına çıxırdı, içindəki qarımış sükutu hər səhər ümid dolu bir səs pozurdu. "Mütləq gələcəyəm!"

Qarı soruşanlara "Oğlumu gözleyirəm!" deyirdi. İndi onu tənhalığına, sonsuzluğuna bir kimse inandıra bilməzdi.

Qarının üzü yaza doğruydu...

Simuzər NÜSRƏTBƏYLİ

BALTİK SAHİLİNDƏ

Baltik dənizi,
 Sanki zümrüd qaşından
 rəng almış onun bənizi.
 Dalıb zümrüd sulara
 Can verib duyğulara
 Axıram xəyəllərə.
 Qolları qollara,
 yolları yollara,
 bağlayıb gedən.
 Su nəğməli,
 Qu nəğməli
 dalğalar dəli.
 Hərdən də büllur kimi
 Cilvələnir nur kimi;
 yanır, parlayır.
 Mənim sə üreyimdə
 qərib-qərib mavi sular
 Gözlərimi çalxalayır,
 Əllərimi yanağımda saxlayır;
 Başımın altın tacı,
 Mən bir dərindən əlacı,
 Göz bəbəyim Xəzərim.
 Üreyimdə canlanır,
 Duyğularım duman tək
 Vətənimə yol alır.
 Xəzərim, sirdaşım mənim,
 Demə gözlərimin
 yolları dardı.
 O geniş yollarında
 üreyim vardır.
 Həmişə qəlbinə
 yoldaşdı, yardı,
 Sənin mavi gözlərindən
 axan göz yaşım mənim;
 Baltik sahillərində
 bu zümrüd sular
 qoşulub mənə,
 Mənsə valchəm,
 Gözlərimdə mavi
 sularla bahəm,
 Gör necə də parlayır
 damlaların hər biri,
 Elə bil unudurmaq
 istəyir

*Bir qərib qəlbinin
həs-rət dər-dini!*

12.05.2005
İsveç

KƏDƏR YAĞIŞI

*Bu gün göylərə neçə kərə
özümdən şikayət etlədim.
Sinəmdə sərgilənmiş
dər-dimdən dər-d söylədim.
Göylər başına
kədər yaylığı bağladı;
Ağappaq,
saçaq-saçaq buludlar
yaylıq alt-dan
damcı-damcı yaş tökü-b,
sə-rin-sə-rin ağladı.
Kədər yağışı hər yanı bürüdü,
Göylərin gözləri boşaldı,
Dünyanın ürəyi hələ də dolu qaldı.
Damcılar dolu dər-ya,
Damcı boydadır dünya.
Nə-dən olur bu sirli göylərin
gözləri boşalır, dolur;
Dər-dimi dər-dinin
fikrindənmi demir?!
Həs-rət dər-dindənmi
dinmir?!
İnsanlardan zər-rə-zər-rə aldığım
Fikir dünyasını
Damla-damla tökən
göylərin gözləri daim nurludur.
Bu nurlu göy gözləri
mənim türk dünyamındır -
ilahidən şəfqətli, qürurludur;
Əllərimə sığışır
sirli-soraqlı dünya,
əli çıraqlı dünya.
Ucalardan, ucadan
mə-nə taleyim baxır -
Dünyanın dolu gözləri
gözlərimə qarışır,
axır...*

15.09.2004
Stokholm

Litva ədəbiyyatı

Vintsas Kreve - Mitskeviçyus (Vincas Kreve - Mickevicius) XX əsrin birinci yarısı Litva ədəbiyyatı və mədəniyyətinin nəhəng şəxsiyyətlərindən biridir. V.Kreve yazıçının ədəbi təxəllüsüdür. V.Krevenin ədəbi irsi klassik Litva ədəbiyyatı fondunun çox mühüm bir hissəsini təşkil edir. Bu irsin böyük bir qismi, indiyədək Litvanın orta və ali məktəbləri üçün tərtib olunan tədris proqramlarına daxil edilir və çoxdan sevə-sevə oxunan müntəxəbat səviyyəli əsərlər kimi öyrədilir. Litva ədəbiyyatşünası və tənqidçisi, akademik Vitautas Kubilyusun fikrincə, V.Kreve öz yaradıcılığında "Avropa universallığını və janr müxtəlifliyini ehtiva edən ilk çoxsəslili Litva yazıçısıdır..." V.Kreve həm öz sağlığında, həm də vəfatından sonra bir çox Litva yazıçılarının taleyində, ədəbi axtarışlarında və yaradıcılıq yollarında xüsusi rol oynamışdır. Ümumiyyətlə, onun yaradıcılığının Litva ədəbiyyatının və mədəniyyətinin inkişafına güclü təsiri olmuşdur.

V.Kreve 1882-ci ilin oktyabrın 19-da Litvanın indiki Varena rayonu Merkinə senyuniyasının (Senyuniya Litvada bələdiyyəyə daxil olan inzibati ərazi bölümüdür - M.H.) Subartonis kəndində anadan olmuşdur. 1898-1900-cü illərdə Vilyūs katolik ruhani seminariyasında oxumuşdur. Sonra isə öz üzərində müstəqil çalışmış və 1904-cü ildə Kazan şəhərində 1-ci gimnaziyada ekstern yolu ilə imtahanları verib kamal attestatı almışdır. 1904-1909-cu illərdə Kiyev və Lvov universitetlərinin tarix-filologiya fakültəsində slavyan dilləri və ədəbiyyatı ixtisası üzrə ali təhsil almış, müqayisəli dilçilik üzrə ali kursları bitirmişdir. Bu ali məktəblərdə öz elmi işlərini müdafiə etmiş və Lvov universitetinin fəlsəfə elmləri doktoru, Kiyev universitetinin isə filologiya magistrı dərəcələrinə layiq görülmüşdür.

Bundan sonra, V.Krevenin həyat və yaradıcılığı-

nın, elmi-pedaqoji, mədəni-maarif və ictimai-siyasi fəaliyyətinin on bir ilə yaxın dövrü (1909-1920) sıx şəkildə Azərbaycanla bağlı olmuşdur. V.Krevenin Azərbaycanda yaşayıb yaratdığı illər onun yaradıcılığının ən məhsuldar dövrü hesab olunur. Belə ki, o, Litva ədəbiyyatının "qızıl fonduna" daxil olunmuş ən məşhur əsərlərini - "Şarunas" dram epopeyasını, "Skirgayla" və "Kürəkən" pyeslərini, "Daynava diyarı qocalarının rəvayətləri", "Küləşlə örtülmüş dam altında" və "Şərq hekayətləri" toplularını təşkil edən əsərlərin əksəriyyətini, "Göy və yer oğlu" adlı romanının böyük hissəsini və bir çox digər əsərlərinin ilk variantlarını məhz Bakıda yaratmışdır.

V.Kreve 1909-1920-ci illərdə Bakı realni məktəbində rus dili və ədəbiyyatı müəllimi işləmişdir. 1911-ci ildən başlayaraq isə, eyni zamanda Bakı Marianna qızlar gimnaziyasında da dərs demişdir. 1912-ci ildə realni məktəbdəki əsaslı kitabxananın müdiri təyin olunmuş, 1914-1916-cı illərdə bu məktəbin pedaqoji şurasının katibi seçilmişdir. 1919-cu ildən isə Bakı realni məktəbinin direktoru vəzifəsində işləmişdir. O illərdə həmin məktəbdə Azərbaycan dili və ədəbiyyatı müəllimi işləmiş yazıçı Abdulla Şaiqlə (1881-1959) yaxın dostluq və yaradıcılıq əlaqələrini saxlamışdır. Məktəbin nəzdində fəaliyyət göstərən şagird ədəbi dərnəyinə rəhbərlik etmiş və bu dərnəyin ən istedadlı üzvlərinin, o cümlədən azərbaycanlı şagirdlərin ədəbi yazılarının "İlk cürcətilər" adlı almanaxda müntəzəm olaraq çap olunub yayılmasında bilavasitə iştirak etmişdir. Sonralar Azərbaycanda yazıçı, jurnalist, müəllim, həkim, iqtisadçı, alim, ictimai və mədəni xadimlər kimi tanınmış bir çox azərbaycanlı şagird və tələbələrinin - Tağı Şahbazinin, Abdulla Şahbazovun, Ruhulla Axundovun, Səməndər Axundo-

vun, Abdulla Şıxlınskinin, Həbib Talışınskinin, Qulaməli Həsənovun, Hadı Əliyevin və başqalarının mütərəqqi dünya görüşlərinin formalaşmasında ədəbi-estetik, elmi-nəzəri baxışlarının düzgün istiqamətdə təşəkkül tapmasında böyük rol oynamışdır.

Azərbaycanlı şagird və tələbələrinə milli özünüdərk etmə amillərinin tələq edilməsində, onlarda vətənpərvərlik hisslərinin, milli duyğuların oyadılmasında, Azərbaycan dilinin, qədim tarix və ədəbiyyatının, digər milli-mənəvi dəyərlərinin təbliğ olunmasında, maarif və mədəniyyətin xəlqi ruhda inkişafı üçün, ümumiyyətlə, Azərbaycan və azərbaycançılıqla bağlı sahələrdə çoxlu xeyirxah işlər görmüş, mühüm xidmətlər göstərmişdir. Bunu təsdiq edən yazılı mənbələrin bir qismi Litva Respublikasının elmi-tədqiqat mərkəzlərində, kitabxanalarında, eləcə də arxiv fondlarında indiyədək qorunub saxlanılmışdır.

Azərbaycanda özünə yeni yaxın adamlar tapmış V.Kreve Bakının qaynar mühitinə qaynayıb-qarışmış, şəhərin ictimai-siyasi və mədəni həyatında yaxından iştirak etmişdir. Xeyriyyə cəmiyyətlərinin və həmçinin Bakı xalq universitetinin xətti ilə, burada ədəbiyyat, dil, tarix, fəlsəfə və din mövzularında mühazirələr oxumuş, bir çox çıxışlar etmişdir. Eserlər partiyasının fəaliyyətində iştirak etmiş, 1917-ci ildə Bakı şəhər dumasına deputat seçilmiş və bir müddət bu dumanın katibi olmuşdur. Eyni zamanda eserlər partiyasının orqanı olan "Znamya truda" qəzetini redaktə etmişdir.

Həmin illərdə Bakı litvalılar cəmiyyətinin təsisçilərindən biri olmuş, bu təşkilatın sədri kimi mühüm və vacib işlər görmüşdür.

1918-ci ildə Azərbaycan və Litva öz dövlət müstəqilliklərini bəyan etdikdən sonra V.Kreve fəaliyyətini əsasən Azərbaycan-Litva dövlətlərarası münasibətlərinin təşəkkül tapmasına yönəlmiş, Litva dövlətinin Azərbaycan Respublikasında rəsmi nümayəndəliyinin təsis olunmasında bilavasitə iştirak etmiş və 1919-cu ilin martında Litvanın Azərbaycanda ilk konsulu təyin olunmuşdur. Bu dövlətlərin müstəqilliklərinin beynəlxalq aləmdə tanınması üçün faydalı siyasi işlər görmüşdür.

V.Kreve 1919-cu ildə açılmış Bakı universitetinin ilk müəllimlərindən biri olmuş və burada qədim bulqar dili haqqında mühazirələr oxumuşdur.

O, Azərbaycanda yaşayıb yaradarkən sanskrit di-

lindən bədii tərcümələr etmiş, Hind-Avropa dilləri ailəsinə məxsus olan xalqların təşəkkül tarixi və etnik kökləri ilə bağlı ciddi araşdırmalar aparmış, sanballı elmi əsərlər çap etdirmiş, buddizm, Zərdüş, yəhudi, xristian və İslam dinləri mövzusunda dini-fəlsəfi və ədəbi-bədii əsərlər yazmışdır. Elm sahəsindəki xidmətlərinə görə V.Kreve sonralar Kiyev universitetinin professoru, Riqa universitetinin fəxri doktoru, Roma Akademiyasının müxbir üzvü seçilmişdir.

1920-ci ilin aprelin sonunda Sovet Rusiyasının birbaşa hərbi təcavüzü nəticəsində müstəqil Azərbaycan Respublikası süqut etdikdən sonra V.Kreve Litva "burjuaziya" dövlətinin rəsmi elçisi kimi Bakıda qala bilmədiyindən, həmin ilin mayın axırlarında öz vətəninə qayıtmalı olur. Konsul V.Kreve Azərbaycanı həmişəlik tərk edərək öz şəxsi kitabxanasının böyük hissəsini həmkarı və dostu, yazıçı A.Şaiqə bağışlayır.

Doğma diyarına qayıdan V.Kreve Litva Respublikasının bir sıra dövlət və hökumət idarələrində çalışmış, nüfuzlu ictimai-siyasi təşkilatlara rəhbərlik etmiş, bir çox ədəbi-bədii jurnallar, məcmuə və dərsliklər redaktə edərək çap etdirmiş, şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrinin toplanılması, sistemləşdirilib tədqiq olunması sahəsində böyük işlər görmüşdür. Eyni zamanda, 1922-1939-cu illərdə Kaunas, 1939-1943-cü illərdə isə Vilyus universitetlərində slavyan dilləri və ədəbiyyatı üzrə professor vəzifəsində çalışmış, humanitar elmlər fəkültəsinin dekanı seçilmişdir. Bununla bərabər, elmi təşkilatçılıqla da yaxından məşğul olmuş, Litva Elmlər Akademiyasının yaradılmasında bilavasitə iştirak etmiş və bu akademiyanın ilk prezidenti olmuşdur.

II Dünya müharibəsi illərində V.Kreve və ailəsi (o, 1913-cü ildə Bakı yəhudisi olan, xanım Rebekka Karaklə evlənərək ailə qurmuşdu) bir yandan bolşeviklərin, digər tərəfdən isə faşistlərin təqiblərinə məruz qalmış, ölümlə qurtara biləcək bir çox təhlükəli anlarla üzləşmişdir. Amma həm alman, həm də sovet düşərgələrinə düşməmək üçün birtəhər gizlənərək güclə xilas ola bilmişdir. Nəhayət, o, 1944-cü ildə Qərbə mühacirət etməyə məcbur olur. 1947-ci ildə isə, V.Kreve ailəsi ilə birgə Amerika Birləşmiş Ştatlarına köçmüş və ömrünün sonuna kimi burada - Pensilvaniya universitetində slavyan dilləri və ədəbiyyatı professoru kimi mühazirələr oxumuşdur. V.Kreve 1954-cü ilin iyulun 7-də

ABŞ-ın Pensilvaniya ştatının Springfild (Filadelfiya yaxınlığında) şəhərində vəfat etmişdir.

Lakin nə qədər təzadlı görünsə də, V.Krevenin ölümü ilə onun bu dünyadakı səfəri sona çatmadı, bununla bu böyük insanı və yazıçını son mənzilə aparan əbədiyyət yolu uzaq və qütbət eldə bitmədi.

1992-ci ilin oktyabrında yazıçının nəsihəti yerinə yetirilmiş, V.Krevenin və onun həyat yoldaşının (1966-cı ildə vəfat etmişdir) cənazələrinin qalıqları ABŞ-dan Litvaya gətirilmiş, doğma Subartonis kəndinin məzarlığında yenidən torpağa - bu dəfə qumsallı ata yurdu torpağına tapşırılaq təzədən dəfn olunmuşdur.

Göründüyü kimi, V.Krevenin Azərbaycanla əlaqələri çoxcəhətli və məhsuldar olmuşdur. Onun həyat və yaradıcılığının, eləcə də ictimai-siyasi fəaliyyətinin Bakı dövrü (1909-1920) Azərbaycan-Litva ədəbi və mədəni əlaqələrinin zəngin və parlaq səhifələrini təşkil etməklə bərabər, eyni zamanda müstəqil Azərbaycan-Litva dövlətlərarası münasibətlərinin təşəkkül tapması ilə sıx bağlı olmuşdur və indiyədək xalqlarımızın qarşılıqlı anlaşma ənənələrinin genişlənilib zənginləşməsinə öz səmərəli təsirini göstərməkdə davam edir.

Amma təəssüf ki, V.Krevenin həm Azərbaycan mövzusunda, həm də ki, digər ədəbi əsərləri ilə geniş Azərbaycan oxucusu demək olar ki, tanış deyildir (İndiyədək Azərbaycan dilinə bu Litva yazıçısının yalnız kiçik həcmli "Qartal haqqında mahnı" adlı bir rəvayəti tərcümə olunmuş və 1982-ci ildə çap üzünü görmüş "Litva hekayələri" adlı topluda dərc edilmişdir. Tərcümə edən Vaqif Arzumanlı). Halbuki, zənnimizcə, onun əsərləri çoxdan Azərbaycan dilinə tərcümə edilməli və kitab şəklində çap olunmalı idi. Təkcə bununla kifayətlənməyərək, Bakıda V.Krevenin adı ilə bağlı yerlərdə onun xatirəsinin əbədiləşdirilməsi, yazıçının Azərbaycan mövzusunda əsərlərin tədris proqramlarına salınması, Şərq mövzusunda bəzi yaradıcılıq nümunələrinin milli teatrımızda səhnəyə qoyulması haqqında da düşünmək və bu sahədə gec olsa da, ilk addımlar atmaq yerinə düşərdi.

Hələlik isə, hörmətli oxuculara V.Krevedən tərcümə etdiyimiz "Azərbaycan ölkəsi" adlı hekayəti təqdim edirik. Bu əsər V.Krevenin "Şərq hekayətləri" silsiləsinə daxildir (Bu silsiləyə 5 hekayət aiddir). Yazılma tarixi dəqiq məlum deyildir. Nüfuzlu Litva Kreveşünaslarının fikrincə (A.Zalatoryus və

b.), yazıçı göstərilən əsəri Azərbaycanda yaşayarkən yaratmışdır. "Azərbaycan ölkəsi ilk dəfə 1921-ci ildə Kaunasda, Litva Maarif Nazirliyinin nəşri olan "Skaytimay" ("Oxu") adlı aylıq ədəbi jurnalın 3-cü toplusunda (səh.102-115) povest janrının nümunəsi kimi dərc edilmişdir (Müəllifin özü - V.Krevedən uzun müddət həmin jurnalın redaktoru olmuşdur). Daha sonra isə, "Azərbaycan ölkəsi" V.Krevenin 1930-cu ildə çapdan çıxmış əsərlərinin 10-cu cildində hekayət kimi nəşr olunmuşdur.

"Azərbaycan ölkəsi" V.Krevenin digər əsərlərindən fərqli olaraq, 1930-cu ildən sonra Litvada bir daha çap üzünü görməmişdir. Və yalnız 1954-cü ildə Çikaqo şəhərində "TERRA" nəşriyyatında V.Krevenin "Şərq hekayətləri" adlı kitabında Litva dilində 1000 (min) nüsxə tirajla təkrarən çap olunmuşdur (səh.131-156). Apardığımız axtarışlara baxmayaraq, Litva Respublikasındakı mənbələrdə "Azərbaycan ölkəsi" hekayətinin başqa bir dilə tərcümə edilməsi ilə bağlı heç bir məlumatla təsadüf etmədik və çox güman ki, indiyədək bu əsər digər dillərə tərcümə olunaraq nəşr edilməmişdir. Azərbaycan dilinə də ilk dəfədir ki, orijinaldan tərcümə olunur. Ona görə də ilk dəfə təqdim olunan bu hekayəti oxucuların münasibətini, əsərlə bağlı onların fikirlərini bilmək həm bizim, həm də Litva akademik ictimaiyyəti və ədəbi dairələri üçün V.Krevenin yaradıcılığını tədqiq edən elmi institutlar və onun irsinin qorunub saxlanması, eləcə də təbliğ olunması ilə məşğul olan muzeylər üçün çox mühüm əhəmiyyət kəsb edərdi. Belə ki, sizdən rəy və mülahizələrinizi Vilnüsə, Litva Azərbaycanlıları Cəmiyyətinin aşağıda göstərilmiş ünvanına göndərməyi rica edirik və əvvəlcədən hamınıza təşəkkürümüzü bildiririk.

Hörmətlə,

Litva Azərbaycanlıları Cəmiyyətinin sədri
Mahir HƏMZƏYEV

Vilnüs, oktyabr-noyabr 2005-ci il

Cəmiyyətin ünvanı:

Raugyklos 25, LT-01140

Vilnius, Lithuania Community of Azerbaijanis

Tel: +370610-74094 (mob.)

+3705-216-04-08

Vintsas KREVE
(Vincas Kreve)

(1882-1954)

(Litva)

AZƏRİSTAN ÖLKƏSİ

(“Şərq hekayətləri” silsiləsindən)

nd içirəm atamın məzarına və anamın canına ki, indi eşidəcəyim bu hekayəti, Allaha həqiqətən hörmət edən bir müsəlmanın ağızından hələ bu vaxta qədər heç bir gavur qulağı eşitməyib. İndi sənə danışacağım bu söhbət həqiqətən olmuş hekayətdir. Bilirsən, keçmiş zamanlar bizim üçün yaxşı zamanlar idi. Onda, nə dağlarımız, nə vadilərimiz, nə də ki düzənlerimiz gavur ayağının nə olduğunu bilmirdi, heç kəs hələ urusun kim olduğunu tanımırdı. O zamanlar burada kefi hər vaxt yüz vuran, həmişə sərxoş gəzən, əhlikəf gürcü yaşamırdı, erməni hələ torpağımızı murdarlamamışdı, torpağın verdiyi nemətlərdən isə, yalnız Allaha həqiqətən hörmət edən, Məhəmməd peyğəmbərin Tanrıdan qorxan bəndələri istifadə edirdilər. Onda məhsul bol idi, özü də daha tez yetişirdi, çünki günəş daha şəffaf və daha parlaq, torpaqsa insanlar üçün daha səxavətli idi.

Allah təkdir və Məhəmməd də Onun əsl peyğəmbəridir, qoy hər ikisinin şərəfi əsrlərdən-əslərə yaşasın və onların adına hörmət etməyən hər kəs isə məhv olsun.

İndi burada, adını həqiqətən Allaha hörmət edən müsəlman qoyanlar da daxil olmaqla, yaramaz adamlar yaşayırlar. Onlar vicdanlarını unutmuş və

abır-həyanın nə olduğunu bilmirlər; daha nə Allahdan qorxur, nə də Onun müqəddəs adına hörmət edirlər.

Amma keçmiş zamanlarda Azərbaycan ölkəsinin insanları bu cür deyildilər. Abid idilər, müqəddəs Quranın bütün tələblərini yerinə yetirirdilər və Allah da onlara səxavətlə kömək əlini uzadır, hər cür nemət verir və bolluca bərəkət göndərirdi. Allahın əlinin mərhəməti, susamış torpaqlara həyat verən sərin yağış kimi, hər kimin üstünə düşürdüsə, onun bütün işlərdə əli gətirir, hər istəyinə çatır, nə arzulayırdısa ona nail olurdu.

Azərbaycanın düzənlərində çovdar və arpa zəmiləri dəniz suları tək dalğalanır, sarı dənəli, qızıl saçaqlı buğda sünbülləri günəşin şəfəqlərində parıldayıb çalxalanır, dağ ətəklərində yetişmiş qarğıdalı sahələri xışıldayır, yamaclarda sarı saçlı darı əkinləri pıçıldayır, xırmanlarda düyü təpələri göz oxşayıb ürək sevindirir, bağlarda budaqlar isə barın ağırlığından yerə əyilirdi; insanlar közyanaq almanın, sapsarı uzunboğaz armudun, susuzluq atəşini söndürən şaftalının nə sayını, nə qədərini bilir, nə də ki, hasar çəkərək, bu barlı-məhsullu bağları bir-birindən ayırmaq barədə düşünürdülər. Onda öz bağı olmayanlar özgə bağına gedərdilər, Allahın icazəsi ilə meyvələrdən doyunca yeyərdilər.

O vaxtlar üzüm salxımları da indiki kimi belə balaca deyildi. Yaqut rəngli bardaqlara oxşayan salxımlar üzüm dirəklərindən, uzun şaxlardan, talvarlardan sallanardı, yerə yaxın bitən, torpağa toxunan salxımlar isə nə xarab olurdu, nə də ki çürüyürdü.

O vaxtlar burada hamı şad və xoşbəxt həyat sürürdü, heç kəs kin-küdurətini nə olduğunu bilməzdi. Həqiqətən Allaha hörmət edən insanlar bir-biri ilə qardaş kimi, hörmət və izzətlə, ülfətlə yaşayırdılar, ona görə də onların güzəranı getdikcə daha yaxşılaşır, rifahı və sərvətləri hər gün artırdı. Heç nəyi olmayan yoxsullar varlanır, varlılar isə daha da var-dövlətli olurdular.

Onda torpaq da insan əməyini az tələb edirdi, adamlar işləməkdən yox, istidən və bürküdən tərləyirdilər. Çünki torpaq özü Allahın şərəfinə insanların güzəranını yaxşılaşdırmaq üçün məhsul gətirir, günəş bu məhsulu yetişdirir, buludlar isə solub qurumasın deyərək onu sulayırdı. Onda bağlar ildə üç dəfə çiçək açır, üç dəfə bar gətirirdi; insanlar ildə üç dəfə əksin əkir, üç dəfə də taxıl biçib anbarlara doldururdular.

Bunu Allah belə istəyirdi. Onun müqəddəs hökmü və buyruğu yer üzündə xəlvə olunan, dünyaya göz açıb-böyüyən hər nə varsa - istər ölkə, istər insan, istərsə də quş olsun - onların hamısının taleyini təyin edir, həyatını tənzimləyir. Qoy, Onun müqəddəs adı həmişə şərəfli və xeyir-duası olsun, Onun hörmətini saxlamayan və Məhəmməd peyğəmbərin adını dilinə gətirməkdən qorxan hər kəs də qoy bunu bilsin.

Onda Azərbaycan indiki kimi əzab-əziyyət ölkəsi deyildi, xoşbəxtlik diyarı idi, çaylarında su yerinə bal - süd axırdı. O vaxtlar burada nə iztirab çəkənlər, nə də baş əyib bel bükənlər var idi, azar-bezar insanlardan yan keçərdi, bəlalər ölkəyə toxunmazdı, çünki ölkədə xudapərvər, həqiqətən Allaha hörmət edən insanlar yaşayırdılar. Onda nə gəvurun, nə erməninin, nə urusun, nə də ki digər bir çirkin varlığın, üz-gözündən kin yağan bir kəsin səsi hələ burada nə səslənir, nə də ki əbədi Tanrının qulağını qıcıqlandırır Onu əsəbiləşdirir, gözlərini acıqlandırır. Hər kəs ki, burada doğulur və böyüyürdü ağrının və xəstəliyin nə olduğunu bilmirdi, sağlam və rahat yaşayırdı. Həyatının son günləri yaxınlaşanda isə, dünyaya təzə göz açanlara yer olsun deyərək heç bir qorxusuz-hürkümsüz əbədi yuxuya gedərək bu dünyada öz yerini boşaldıb, rahatca həmişəlik uyuyurdu; çünki bilirdi ki, onun əbədi ruhu Eden qapısına - cənnətin girəcəyinə uçaq; bu

qapıdan içəridə isə, həqiqətən Allaha hörmət edən hər kəsi, onun üçün çox-çox əsrlər bundan qabaq hazırlanmış böyük şənlik, hətta Tanrının yer üzündəki kölgəsi olan, hamının ehtiram etdiyi möhtərəm İstanbul xəlifəsinin belə görmədiyi şənlik-şadlıq gözləyir. O şənliyi isə Allahın peyğəmbəri Məhəmməd, həqiqətən Allaha hörmət edən, üzünü qibləyə tutub hər gün səhər, günorta və axşam namazını qılan zaman "Allah təkdir və Məhəmməd də Onun əsl peytəmbəridir!" deyərək ibadət edən ağızduvalı hər bir dindara söz verib.

İllər beləcə sakit və rahat ötüb keçir, torpaq getdikcə daha çox məhsul verirdi, insanlar isə bu bol məhsulu daha hara yığacaqlarını belə bilmirdilər. Əvvəllər insanlar qayğısız ömür sürürdülərsə, indi işləmədən, heç bir zəhmət çəkmədən yaşamağa başlamışdılar; daha hər il əkmir və hər il də məhsul yığırdılar. Uzun illər yaşamaq üçün bəs edəcək hər cür ehtiyatları olduğuna görə insanlar işləmək istəmirdilər və tənbelləşmişdilər.

İndi gəvurlər özgə ölkələrdən Azərbaycana qızıl, gümüş və digər qiymətli şeylər gətirməyə başlamışdılar, belə şeyləri bu vaxta qədər heç kəs görməmişdi və onların nə olduğunu da belə bilmirdilər.

Bütün bunları - Azərbaycan ölkəsi insanların belə xoşbəxt həyatını - Allahın rəqibi və insanların düşməni olan kinli və qüvvətli Divlər də görürdülər. Görürdülər və uzun zaman fikirləşirdilər ki, hansı yolla insanları şirnikdirib yoldan çıxarsınlar ki, onlar daha Allahdan qorxmasınlar, vicdanları olduğunu unutsunlar və qardaşın qardaşını görməyə gözü olmasın. Amma həqiqətən Allaha hörmət edən hər gün səhər, günorta və axşam namazını qılan, müqəddəs Quranın bütün göstərişlərini yerinə yetirən bəndələri şirnikdirib başdan çıxarmaq heç də asan deyildi.

Divlər uzun zaman baş sındırır, çox götür-qoy edirdilər, amma fikirləşib bir yol tapa bilmirdilər. Lakin bir məqamda Şeytan adlı bir varlıq peyda olur. Dünyada onun olmadığı yer qalmamışdı, çox görmüş və çoxbilmiş idi. Həmin Şeytan insanların qəlbinə girərək onları doğru yoldan azdırmaq və insanlıq simalarını dəyişmək fikrinə düşür.

Amma hər bir işin görülməsi üçün Allahın qəti hökmü və istəyi yoxdursa, nə bir insan, nə bir müqəddəs ruh, nə də ki kinli bir div hər nə fikirləşib həyata keçirmək istəsə də, onu heç cür edə bilməz, ona gücü çatmaz.

Amma Şeytanın Azərbaycan ölkəsinin insanlarına verdiyi olmazın əzab-əziyyətləri, ağır məhkumiyətləri və onun indiyədək burada davam edən kə-

ləkli əməllərini görünür, Allah özü istəyib, hökmü bu cür olub. Qoy Onun adına əsrlərdən-əslərə etiqad olunsun!

Şeytan Azərbaycan ölkəsinə özgə və uzaq bir ölkənin böyük bir taciri sifətində gəlir, özü ilə cürbəcür parçalar, müxtəlif mebel, qızıldan, gümüşdən və başqa daş-qaşdan hazırlanmış çoxlu ev avadanlığı gətirir. Bütün bunlar o qədər yaraşlıq və gözoxşayan idi ki, Azərbaycan ölkəsinin oğulları hələ bu vaxta qədər belə əla, bu cür qəşəng şeylər görməmişdilər.

Bu cahcələlə tamaşa etmək üçün insanlar kəndlərdən və şəhərlərdən axışib gəlməyə başladılar. Onlar gördükləri gözəllikdən heyrlənir və belə əşyaları olmadıqları üçün paxıllıq hissi keçirməyə başlayırlar.

Onda Şeytan üzünü yığılan camaata tutub deyir:

- Sizin ölkəniz xoşbəxtlik ölkəsidir. Hamınız da indi xoşbəxt yaşayırsınız, əgər istəsəniz daha da xoşbəxt ola bilərsiniz. Çoxunuzun başqa ölkələrdə bitməyən, amma sizin torpaqda yetişən məhsulu vardır. O ölkələrdə isə, mənim sizə gətirdiyim bu cür yaraşlıq və lazımlı şeylər var. Onları nə cür hazırlamağı və necə işlətməyi isə siz bilmirsiniz. Amma o şeylər həyatı gözəlləşdirən və yaşayış üçün lazımlı, faydalı şeylərdir. Hər kəsin ki, o cür şeyləri olacaq və onlardan istifadə etməyi bacaracaq, o, firəvanlıq içində həyat sürəcək. O vaxtsa hamı ona qibtə edəcək və ona daha ehtiramla yanaşacaqlar. Həmin adam isə, ona bu cür münasibəti görərək özünü daha xoşbəxt hiss edəcək.

Tacir Şeytan belə dilxoşluq ağızdolusu danışdıqca, yığılanlar ona mehriban-mehriban qulaq asırdılar. Onların arasından özünü daha əxlaqlı sayan, əslində isə şəhvət və ehtiras düşkünü olan, ürəyi yamanlığa daha çox meyl edən bir əyyaş köks ötürərək dillənir:

- Düz danışırısan, sözlərində zərrə qədər də yalan yoxdur. Amma de görüm, dediyin şeylərin gözəlliyi bizi necə fərəhləndirə bilər? Axı biz nə həmin şeyləri hazırlaya bilirik, nə də ki qadınlarımız o cür parçaları toxumağı bacarırlar!

Onda Tacir Şeytan dedi:

- Hər kəsin nə qədər varıdır və nə qədər daşıya bilirsə, qoy torpağının məhsulunu mənə gətirsin, əvəzində bu gözəl şeyləri alsın. Kim nə qədər istəyirsə, qoy seçsin, hər bir şeyi qiymətinə baxıb məhsula dəyişəcəyəm ki, arvad-uşağınız qoy geyinib-bəzənsinlər və sevininlər. Kim mənə daha çox torpağının məhsulunu gətirəcəksə, o, daha çox və daha gözəl şeylər alacaq; az gətirən də az alacaq.

Şeytan bu sözləri deyib özü ilə gətirdiyi bütün şeyləri onlara tamaşa etmək üçün yığılmış camaata göstərdi. Şeytan çox danışığı, şirnikdirici təklifləri ilə camaatın böyük bir qisminin ürəyini ələ almış və onların qəlbinə girə bilmişdi. Camaat nə qədər varları idisə torpaqlarının məhsulunu büsbütün Şeytana daşımağa, əvəzində isə onların özlərini məhv etmək üçün düşünülmüş, adamları ölüm gir-dabına sürükləyən, insanları fəlakətə yuvarlamaq məqsədi ilə getirilmiş şeyləri almağa başladılar.

Həmin adamlar özgə ölkələrdə toxunmuş paltarları geyinib, zinət əşyaları ilə bəzənib, parıldayan və işıltı verən nə varsa əyinlərinin üstündən asıb əşiyə çıxdılar, küçələrdə və küçə qıraqları ilə həm geniş yollarda, həm də bir-birilə kəşişən ensiz cığırılarda lovğa-lovğa gəzib, təkəbbürlə özlərini göstərməyə başladılar. Onları gören və bunun çox yaraşlıq olduğunu fikirləşən hər kəs isə paxıllıq çəkməyə başlayırdı.

Özgə ölkələrdən getirilmiş mebel və ev avadanlığını alanlar gördülər ki, bu əşyalar yalnız yaraşlıq deyil, eyni zamanda həm də münasibdir, rahatdır və onlar bundan sevinərək öyünməyə başlayırdılar. Kimin ki, hələlik belə şeyləri yox idi, paxıllıq edir və onları almaq ehtirasına düşürdü. Beləliklə, insanlarda onları yoldan çıxaran şirnikləşdirmə əmələ gəldi, başyaran tamah hissi doğuldu və onlar nəfslərinin qulu olmağa başladılar.

İndi hamı sabahki gün barədə düşünmədən, nə qədər məhsulları vardısı, hamısını getirib Şeytana verirdilər. Kimin ki, məhsulu az idi, başqasınınkini götürürdü, qüvvətli olan qüvvətsizin əlindən zorla alırdı, zəif özündən daha zəifini incidirdi, lap gücsüzü isə xəlvətçə özgə malını oğurlayır və öz malı kimi getirib Şeytana verirdi. Tamah, həsəd və şirnik insanlar arasında artıq öz dağıdıcı işini görürdü.

Azərbaycan ölkəsinin insanları artıq indi zorakılığın, təhqirin və ədalətsizliyin nə olduğunu bilirdilər və artıq onların çoxu Allahın gözü görə-görə, bir-birinə qarşı yamanlıq edir, ədavətli işlərlə məşğul olurdular.

Adamlar arasında səpdiyi mərdiməzarlıq toxumlarının cücərib boy atdığını gören Şeytan isə sevinirdi. Amma bu onu belə qane etmirdi və o, həqiqətən Tanrıya hörmət edən insanları Allah yolundan tamam üz döndərib, daha pozğun yollara salmağı qərara almışdı.

Növbəti dəfə o, Azərbaycan ölkəsinə Məkkə və Mədinəni, Kərbəlanı, Məhşədi ziyarət etmiş, eləcə də digər müqəddəs, etiqad olunan dini ocaqlarda ol-

muş, ali təhsilli bir molla sifətində qayıdır. O yerlərdə maraqlı hər nə vardısı, onun xəbəri vardı və bunlar barədə çox inandırıcı bir dildə danışdı, həqiqətən həmin yerlərdə olmuş, amma onun kimi zərif və incə danışa bilməyən adi zəvvarlar isə bu baxımdan onunla rəqabət apara bilməzdilər. Həqiqətən Allaha hörmət edən və kiçik yaşlarından o yerləri ziyarət etməyə can atan insanlar, o ibadət-gahlar və müqəddəs ocaqlar haqqında heç olmazsa, söhbətlərə qulaq asmaq üçün Şeytanın yanına gəlirdilər.

Getdikcə onun söhbətlərinə qulaq asmağa gələnlərin sayı çoxalır və adamlar molla Şeytana qulaq asa-asa, həmin ziyarətgahları, dini ocaqları, müqəddəs məbədgahları öz gözləri ilə görə bilmədiklərinə görə dərinə köks ötürərək təəssüflənirdilər. Zaman keçdikcə, molla Şeytanın şöhrəti də artırdı. İnsanlar ona getdikcə daha çox hörmət edir, söhbətlərinə daha maraqla qulaq asırdılar. Kimin qapısını bədbəxtlik döyürdü və ya hər kimə pis, acı bir hadisə üz verirdisə, kömək üçün molla Şeytanın yanına gəlir və həmişə ondan məsləhətlər alırdı. Həyat yollarında yorulan da, var-yoxunu itirən də onun yanına təsəlli tapmağa gəlir, molla Şeytanın təskinlik verən sözlərini eşidib yüngülləşir və ümidlə geri qayıdırdı. Canı ağrıyan da, beli bükülən də onun yanına dua oxutdurmağa və şəfa tapmağa gəlirdi. Hələlik həyatının son günlərini saymayan, amma xəstələnmiş hər kəs onun verdiyi dərman bitkiləri ilə müalicə olunub sağalırdı.

Hamı fikirləşirdi ki, molla Şeytan müqəddəs adamdır və onun hər sözünə qulaq asırdılar.

Bunu gören Şeytan bir gün camaata müraciət edərək deyir:

- Sizin ölkə xoşbəxt ölkədir. Həyat da burada şən keçir. Daha xoşbəxt yaşamaq üçün isə Allahın buyurmadığı, amma adamların özlərinin uydurduqları hər cür qadağa ilə gərək özünü qısmayasınız. Əxlaqın öyrətdiyi kimi yaşamaq lazımdır, zülmətin məsləhətlərinə məhəl qoymayın, məhdudiyətdən mərifət nuruna tərəf gedin!

Bu sözləri dedikdən sonra o, uzaq ölkələrdə təbiyəli xalqların əxlaqını rəhbər tutub, necə ədəb-ərkanla yaşadıklarından danışmağa başlayır. Artıq insanlar tənbelləşmişdilər, aralarında savadlı bir nəfər yox idi ki, müqəddəs Qurani oxumuş olsun, Allahın hökmündən xəbəri olsun və Tanrının əsl göstərişlərini bilsin ki, şirnik-şirnik danışan bu firil-dağ ağzıgöyçəyin paxırını açsın, söhbətlərinin yalan olduğunu üzə çıxarmağı bacarsın. Ona görə də onun söhbətlərinə qulaq asanlardan heç kəs ca-

vabında bir kəlmə də olsun deyə bilmir, hamı ağızlarına su almış kimi susub, matdım-matdım baxaraq onu dinləyirdilər.

Molla Şeytan uzun müddət adamları azdırıb yoldan çıxardan beləcə şirnikdirici söhbətlər edir, insanlara həyatda necə yaşamağı öyrədirdi. Halbuki, o cür həyatı Allahı tanımayan, Onun peyğəmbəri Məhəmmədə hörmət etməyən, çöllərdə vəhşi heyvanlar kimi gün keçirən, yaxşını pisdən ayıra bilməyən, Tanrının hökmü və müqəddəs Quranın kəlamları ilə nəyin qadağan olduğunu qanmayan gavurlar yaşayırlar.

Heyvan sürüsü kimi ömür sürmək, Allahın buyruqlarını yerinə yetirərək və özünü şirnikdən məhdudlaşdıraraq nəfsi boğmaqla yaşamaqdan daha asan olduğuna görə molla Şeytanın sözlərinə inananların, onun öyrətdiyi kimi yaşamağa başlayanların sayı getdikcə artırdı. Adamlar artıq namaz qılmır, Novruz bayramı qabağı evdə, həyətdə abadlıq və təmizlik işləri aparmır, səliqə-sahman yaratmır, günahlarından təmizlənmirdilər. Adamı kefləndirib şənini qaldıran, amma aqlını başından alıb, özünü isə heyvana döndərən məstedici içkilər içməyə başlamışdılar. Pozğun və əyyaş həyat keçirmək, özünü tamahdan təcrid edib, Tanrının göstərişlərinə riayət etməklə yaşamaqdan daha asan olduğuna görə doğru yol gedənlər də, əxlaqsızlıq yolunun yolçularına baxaraq həqiqətən Allaha hörmət edənlərin yaşamalması olduqları həyat tərzini, yaşayış ahəngini tərgitməyə başladılar.

Beləliklə, zaman keçdikcə, insanlar Allahı və Onun əsl peyğəmbəri Məhəmmədi yaddan çıxartdılar, müqəddəs Quranın öyrətdiyi kimi yaşamağı, şəriət qaydalarına riayət etməklə həyat sürməyi unudular.

Daha məscidlərin uca minarələrindən müəzzinlər azan oxuyaraq həqiqətən Allaha hörmət edənləri Tanrıya etiqad etməyə səsləndirdilər, insanlar daha səhər, günorta və axşam namazını da qılmırdılar.

O vaxtlar Azərbaycan ölkəsinin adamları Allahın iltifatına layiq olmayan və insanlarda məmnuniyyət hissələrini öldürən pozğun gavurlar kimi yaşayırdılar.

Onda Allah özünü onlardan çevirib öz hökmü ilə Azərbaycan ölkəsinə həmsəhərlərin ixtiyarına verir. Həmsəhərlər şimal küləklərinin qovub gətirdikləri qara buludlar kimi ölkənin başını büsbütün aldılar, adamların mal-qarasını apardılar, var-dövlətini talan etdilər, evlərini uçurdular, mülklərini yağmaladılar, gözədeyimli hər nə vardısı yerlə-yeksan etdi-

lər, xəstələri və zəifləri qılınclardan keçirərək qırğın törətdilər, cavanları və güclüləri isə, qapazaltı edib öz ölkəsinə apardılar ki, ömürlərinin sonuna qədər onlar üçün qul kimi işləsinlər.

Yalnız dağlara qaçmağa macal tapanlar, mağaralarda, daş yuvalarda - sıldırım qayaların aralarında gizlənə bilənlər öz canlarını vəhşicəsinə qırılmaqdan güclə xilas edə bildilər. Bir vaxt çiçəklənən, gözəl və zəngin Azərbaycan ölkəsini sanki heç vaxt bir canlınin belə yaşamadığı və heç nəyin bitmədiyi qara səhraya döndərmişdilər.

Həmşərilər tufan kimi gəldilər, fırtına tək bütün ölkəni darmadağın etdilər və qasırğa, urağan kimi də ölkəni viran qoyub yox olaraq öz vətənlərinə qayıtdılar.

Adamlar, ancaq axırıncı həmşəri Azərbaycan ölkəsini tərk etdikdən sonra dağlardan enirlər, gizlədikləri sığınacaqlardan çıxıb yurdlarına qayıdılar. Yurd yerləri isə xarabalığa çevrilmiş və hələ də tüstülənən küllüyə oxşayırdı, elə bir kəs yox idi ki, deyə bilsin ki, Allah onu, ev-eşiyini və hər nəyi varıydı qoruyub saxlayıb. Zülm camaatı zara gətirmişdi. Qardaş-bacısını itirənlər, arvad-uşağı öldürülənlər, əri həlak olanlar ah-fəğan içində acı göz yaşları tökürdülər.

İnsanlar ağı deyərək ağlayıb sakitləşdikdən sonra yenidən işə başladılar, bir qismi taxıl sahələrinə xış çəkməyə çıxdılar, bir qismi də əlinə bel, kətmən və oraq alıb dirriklərə, tarlalara, bağlara torpağı əkib-becərməyə tələsdilər ki, tezliklə məhsul yağa bilsinlər, belə ki, keçmiş güzərandan indi bir əsərləmət qalmamışdı.

Torpaq hələ də bol məhsul gətirdiyi üçün Azərbaycan ölkəsinin insanları tez bir zamanda əvvəlkindən də artıq varlandılar, belə ki, xilas olub yurdlarına qayıdanların torpaq sahələri, həlak olmuş, öldürülmüş adamların torpağı hesabına daha da genişlənməmişdi, ona görə də hər kəsin məhsulu çoxalmışdı.

Həqiqətən Allaha hörmət edənləri əbədi himayəçisi, qəyyumu olan Həqq-Təala Azərbaycan ölkəsi sakinlərinin fəlakətini, çəkdikləri müsibətləri və ağır dərdləri, taleyin onlara gətirdiyi iztirabları görürdü və insanlara rəhmi gəldiyi üçün məlakələrə göstəriş vermişdi ki, onların adını qəbahətli, günahtar iş görmüşlərin siyahısından silsinlər.

Amma bir müddət sonra Azərbaycan insanları tək-rərən pozulurlar. Bunu gören Tanrı öz ürəyində qəzəb və sərtliyə yer verir, xoşbəxtlik yollarını Azərbaycan ölkəsindən uzaqlaşdırır, adamları isə uzun müddətə gürcülərin hökmranlığına verir.

Gürcülər Azərbaycana gəlib ölkəni əsarət altına aldılar, insanları özələrinə qul etdilər, ağır vergilər qoydular, boyunlarına cürbəcür gömrük və bac boyunduruğunu keçirdilər, müqavimət göstərənləri isə qılıncladılar, ən gözəl qadın və qızlarını da özələrinin dağlıq ölkəsinə apardılar.

Burada qalan gürcülər əsl hökmdarlar kimi yaşayırdı, istila olunmuş Azərbaycan ölkəsinin insanları isə onların köləsi kimi həyat keçirirdilər.

Şənlik sevən gürcünün kefi yüz vuranda xoşxasiyyətli olurdu və ürəyi də gün altında qızan qır kimi yumşalırdı. Odur ki, bu zaman o, ətrafında kədərli üzləri, ümitsiz baxışları görməyi xoşlamırdı. Ona görə də əhlikəf gürcülər Azərbaycanın oğulları ilə tez bir zamanda dostlaşır və hökmdardan qardaşa çevrilirlər. Elə o vaxtlar Azərbaycan ölkəsinin insanları üzüm salxımlarından məstedici şərab çəkməyi öyrəndilər, dodaqlardan gülüşün, ürəklərdən şənliyin əskik olmaması üçün, ayaqlar isə rəqs etməyə tələsinlər deyə, hər gün səhər-axşam həmin şərabdən içməyə başladılar.

Azərbaycan ölkəsinin adamları iyirənc əməlləri, çirkin işləri ilə Allahın gözündən əvvəlkindən də aşağı düşdülər və Onun çox möhkəm qəzəbinə tuş gəldilər. Onda Tanrı Ona nökrəlik edən qara məlakələrin ən qorxuncunu yanına çağırırdı və dedi:

- Əzrayıl, Azərbaycan ölkəsinin adamları gündəngünə daha çox günaha batırlar, onların belə qəbahətli işlərini görməkdən səbrim daha tükənib. Bütün ölkəni və onun sakinlərini verirəm sənə ixtiyarına. Onlar üçün elə bir fəlakət fikirləş, elə bir yoxsul və iztirablı həyat yarat ki, indiyədək o cür müsibəti görməmiş olsunlar.

- Əbədi hökmdar, Sənə istəyin tam yerinə yetiriləcək! - deyib Əzrayıl hər dəfə alını Allahın taxtının ayaqaltılığına vuraraq, üç dəfə yerə qədər baş əyərək təzim edir, arxasını İlahiyə çevirib çıxmağa cürət etmədiyi üçün dal-dalı geri çıxaraq Onun hüzurundan yox olur.

Əzrayıl uzun müddət fikirləşir, çox götür-qoy edir ki, Azərbaycan ölkəsinin oğulları üçün hansı bir bədbəxtliyi gətirsin. Nəhayət, belə bir fəlakəti düşünüb tapır:

- Azərbaycan ölkəsinə xalis Şeytan oğlunu, yer üzünün əsl murdar və alçaq varlığını, ürəyiqurdu və kin-küdurətlə dolu, dırmıxa oxşayan əli ilə hər şeyi qamarlayıb yağın ermənini göndərir. Azərbaycan ölkəsinə erməni öz arşını, öz tərəzisi və qapanı, öz əyarı və çəki daşları - bir sözlə, öz meyarları ilə gəlir və bunların hamısı onun əlində saxta idi. Hər kəs

üçün nə ölçürdüsə, onu amansızcasına aldadırdı, kim üçün nə çəkirdisə, ona daha dəhşətli ziyan vururdu. Azərbaycan ölkəsində ermənilər o qədər törəyib artdılar ki, daha neçə baş olduqları bilinmirdi, sayı-hesabları məlum deyildi, özləri də hamılıqla indi olduğu kimi, o vaxtlar da mal satıb, mal almaq istəyənləri aldada-aldada dəllallıqla məşğul idilər. Əkəndə yox, biçəndə yox, yeyəndə isə tikənin böyüyünü istəyirdilər, yalnız yad əməyinin hesabına yaşayır, haram çörəklə dolanırlar, başqalarının əzab-əziyyətini yeyir, üstündən öz gəsinin göz yaşlarını içirdilər.

Azərbaycan ölkəsində ermənilər, guya, dost kimi məskunlaşdılar. Ancaq ikiüzlü olmaları, xainliklərini, yalan və hiylə dolu əl altından iş görüb, xəyanətkarlıqla kürəyə xəncər sanca bilmələrini ürəklərində gizlin saxlayırdılar. Nə vaxt ki, ermənilər qeyri ermənilərlə duz-çörək kəsir, kirvəlik edirdilər, başqalarına guya, mehriban gözlə, nəvazişlə baxıb, ağızlarından xoş sözlər çıxarırdılar, o vaxt onlar, artıq həmin adamlara - onların lənətə gəlmiş cinsinə mənsub olmayanların hamısına - hər hansı bir pislik, yamanlıq etmək barədə düşünürdülər.

Lakin Azərbaycanın bədbəxt oğulları erməni hiyləsini çox gec başa düşdülər. Onda ki, hələ ermənilərlə dostlaşmağa və onlarla ticarət etməyə başladılar. Qısa müddətdən sonra ermənilərlə alverə girişmiş varlıqlar müflisləşdilər, ortabablar lüt-üryan qaldılar, arıq və cılız canlarından başqa heç nəyi olmayan cırıq dilənçi gününə düşdülər. Bütün sərvət və dəyərli hər nə vardısı ermənilərin əlinə keçdi, Azərbaycan oğullarının isə hiddətli erməniləri yedirtmək üçün əzab-əziyyət və alın təri ilə becərdikləri torpaqdan savayı heç nəyi qalmamışdı.

O zamanlar Azərbaycanda yaşamaq çətin idi, həyat iztirablı idi. Lakin buna baxmayaraq, hələ heç kəs Tanrıdan mərhəmət diləmədi, Ona üz çevirib imdad istəmədi. İnsanların Tanrıya belə üz tutmamasını, onların bu cür inadçılığını gören Allah çox müttəəssir olur və bu, Ona möhkəm toxunur. Odur ki, əlini Azərbaycan ölkəsinin üzərinə uzadaraq deyir:

- Qoy Azərbaycan torpağı daha məhsul gətirməsin, bağlar çiçəklənib bar verməsin, meyvələr pozulmuş adamları sevindirib gözünü oxşamasın! Çünki onlar məni unudublar, daha Quranımı oxumurlar, namaz qılmırlar və yalnız, gavurlarla dostluq etməklə məşğuldurlar!

Həmin il bütün yaz-yay günəş göydən od ələdi, bir damcı da olsun yağış yağmadı. Su quyularında, göl və çaylarda sular tükəndi, otlaqlar qurudu, taxıl sahələri cücərməmiş, bağlar isə çiçəklənməmiş

saralıb-soldu. Hətta zirvəsində həmişə buludların gecələməyi xoşladığı uca dağların yaşıl yüksəklikləri də yanıb saraldı və bütün ölkə biyabanlığa çevrildi. Mal-qara aclıqdan tələf olur, insanlar atəşin susuzluqdan yanıb qovrulurdular. O ili əkinlər, çəmənlər və bağlar bar vermədi. İnsanlar ötən ilin məhsulundan qalmış və ermənilərin hələ ki, almaq istəmədikləri nəyi varyıdısı, onunla bir təhər başlarını dolandırdılar.

Növbəti ilin yazı yetişdi, sonra yay gəldi və ötən ilkindən də betər cəhənnəm istisi oldu. tum-toxumları qalmadığından heç kəs heç nə əkmədi, taxıl sahələri bomboş qalmışdı. Nəse əkmək mümkün olmuşdusa, o da yanıb məhv oldu, tum-toxum əbəş yerə işləndi. Qurumuş otlaqların kədərli və tutqun üzündə, ölgün sarımtıl çöhrəsində həyat əlaməti yox idi; heç bir yerdə nəinki qaramal naxırları, hətta bir heyvan da olsun belə görsənmirdi. Hər yerdə acınacaqlı və miskin bir mənzərə vardı.

Azərbaycan ölkəsində canlı olan, bircə mənfur ermənilər sevinirdilər. Belə ki, Allahın Azərbaycan ölkəsinə hələ qəzəbi tutmamış vaxtlarda, hələ münbit torpağın bar gətirdiyi dövrdə onlar hər cür məhsuldan bolluca, özlərinə lazım olandan da artıq miqdarda alıb yığmışdılar.

- Hə, bax, indi bazarımız gur olacaq, kalanlaşacaq, sərvətimiz axacaq, hər yerimizdən var-dövlət töküləcək! - deyən ermənilər sevinir və acgözlüklə ovuqlarını bir-birinə sürtürdülər. Sevinən ermənilər arvadlarına və uşaqlarına deyirdilər ki, qoy onlar da sevinəsinlər. Hamılıqla, ailələri də daxil etməklə, son nəfərə kimi, ən əziz bayramlarında, şadlıq məclislərində və yaxud ən böyük toy şənliklərində geyindikləri, ən yaraşığı paltarlarını geyinib, ən gözəl zinət əşyaları ilə bəzənirdilər.

İndi ermənilər əvvəllər nə almışdırsa satmağa başlamışdılar. Azərbaycan ölkəsinin oğulları nə vaxt-satdıqlarını, indi onlardan on, iyirmi və yüz dəfə baha qiymətə alırdılar. Hər şeyləri tükəndikdən sonra isə, onlar arvad və uşaqlarını gətirib, ermənilərə qulluqçu kimi verməyə başladılar ki, acından ölməmək üçün əvəzində yemək ala bilsinlər. Qılıncın açma bilmədiyi qapıları aclıq açdı.

Onda ermənilər adamlara qarşı gəlir, onları hər yerdən sıxışdırıb çıxarırlar, arvad və uşaqlarla birgə öz qullarına çevirir, ev-əşiklərini və torpaqlarını isə əlindən alıb, mənimsəyirdilər. Elə o vaxtdan Azərbaycanın oğulları ermənilərə nifrət etməyə başladılar, necə ki, bu günə kimi onlara eynilə o cür nifrət etməkdə davam edirlər, görməyə gözləri yoxdur!

Üçüncü il də quraq gəldi və əvvəlki illərə baxan-

da daha ağır və amansız, daha fəlakətli il oldu. İndi artıq hamı acından ölürdü, çünki nə ərzaq satan bir kəs vardı, nə də ki, adamların onu almağa bir şeyi qalmışdı. Daha ermənilər də heç nə satmırdılar, nələri vardısa özləri yeyib-içir, qarınlərını doldurur, yeyib-içə bilmədiklərini isə başqalarından gizlədirdilər.

Azəristan ölkəsində yaşayan bütün varlıqlar üçün ölüm və yox olmaq günü yetişdi.

Yalnız ölüm anında insanlar özünü İlahiyə çevirib yalvarmağa başladılar, imdad istədilər və onda Allahın - qoy Onun xeyir-duası adı və iltifatı əsrlərdən-əslərə yaşasın! - onlara rəhmi gəldi...

Çünki Onun hökmü və istəyi belə idi.

II

Azəristan ölkəsinin ucqarında bir biyabanlıq vardı və insanlar onu Muğan adlandırmışdılar. Orada nə göllər vardı, nə də ki, çaylar axırdı, yağış da heç vaxt yağmırdı. Torpaq sanki, qızdırma içində titrəyən xəstənin dodaqları tək, şiddətli istidən çatlaq çatlaq idi. Orada heç nə bitmir və heç bir canlı yaşamırdı. Yüzlərlə mil uzanan bu biyabanlığın ucubacağı bilinmirdi.

İnsanların yaşadıkları yerdən uzaqda - həmin biyabanlıqda bir vahə vardı. Orada yerin dərinliyindən bulaqlar qaynayıb çıxırdı, sularsa çuxurlara axıb dərələrə tökülərək göl əmələ gətirmişdi. Bulaqların qıraqlarında və gölün ətrafında sərın kölgəli palmalar, qollu-budaqlı tut, bal kını əncir, sarıköynək heyva və başqa faydalı meyvə ağacları bitirdi. Ağır üzüm salxımları meynələrin sarmaşdığı uzun şaxları yerə əyirdi.

Dumduru, şəffaf yaşla dolmuş gözə oxşayan gölün suyu bol idi və su torpağın altından özünə yol taparaq, kiçik şırnaqlarla onu dəlib keçir, tökülərək arxlarda birləşir və axaraq qızmar günəşin qurutduğu, susuzluqdan yanan uzaqlıqdakı torpaqlarda yoxa çıxırdı.

O vahədə müxtəlif taxıl məhsulları da yetişirdi. İnsanlar onlardan özləri üçün həm ruzi kimi istifadə edir, həm də mal-qarasını yemləyirdilər.

Qədim zamanlarda həmin vahədə Allahdan qorxan bir şeyx yaşayırdı. Hamı onu Allahyarxan - yəni Allahın dostu - deyə çağırırdılar. Nə vaxt ki, insanlar Tanrını unutmuşdular və pozğun gavurlar kimi davranırdılar, o vaxtlar o, bir gün olsa da namazını ötürməzdı, həmişə Allahın göstərdiyi kimi Tanrıya ehtiram və etiqad edərđi. Orucunu da heç vaxt pozmazdı - axşam qürbdə sonuncu şüa sönməyə-

nə qədər, gecə, Allah göyün ənginliklərində insan gözü ilə güclə görünən sonuncu ən kiçik belə ulduzu yandırmayana kimi, bu ağziouclu şeyx ağzına bir tikə yemək qoymazdı.

O, indiyədək heç vaxt dilini şərabda islatmamış, nə Allahın qadağan etdiyi bu içkiyə, nə də ki, adamı sərxoş edən, ağılnı başından alıb, özünü isə heyvana döndərən başqa bir içkiyə dodağını toxundurmuşdu.

Allahdan qorxan bu adam müqəddəs Quranın qadağan etdiyi heç bir işi görmürdü. Ona görə də Qadir Allah onu sevir, ev-eşiyinə xeyir-dua verir və var-dövlətini öz dərğahında saxlayırdı. Onun xırmanları və anbarları taxıl ilə dolu idi, zirzəmilərində min cür naxışlı, növbənöv qab-qacaq yığılmışdı, sandıqlarında cürbəcür əla süfrələr, rəngarəng dəstərxanalar, ipək örtüklər, qumaş, nadir zərxaralar, güllü-çiçəkli çit bükülüləri, müxtəlif tirmələr və digər toxunma parçalar qalanmışdı. Belə yaraşlıq parçaların olması ilə, ancaq həqiqətən Allaha hörmət edən adamın evi fəxr edə bilirdi, gavur arvadları o cür parçaları toxuya bilmirlər və heç vaxt da toxuya bilməyəcəklər. Onun saysız-hesabsız qoyun və keçi sürüləri dağlara yayılmışdı; iriyelinli, bolsüdlü inək naxırları dağ yamaclarındaki arxalarda sağılırdı, iti gedən, yeyinayaqlı at ilxılarını isə ilxıçılar, mehtərlər dördnala çaparaq, dağlar arasındakı vadilərdə və dərələrdə otarırdılar. Amma Allahyarxan var-dövləti ilə yox, ədalətli və dindar olması ilə daha çox məşhur idi.

Bədbəxtlik üz vermiş, əziyyət çəkənlərin bir çoxu, çətin şəraitdə yaşayanlar, kimisi kömək üçün, kimisi ürək-dirək, kimisi də ağıllı məsləhət üçün ona ağız açırdılar. Ona üz tutan hər kəs ümidlə qayıdırdı. Onun evinin qapısı, həmişə öz arşını və ya öz tərəzisi ilə gəzən ermənidən savayı, hamının özünə açıq idi, təkçə erməni üçün oraya gedən yol bağlı idi.

İndi vərəm xəstəliyi yayan aclıq insanları sıxışdıraraq onları göydə Allaha, yerdə isə Onun müqəddəs Quranına üz tutmağa məcbur edən bir zamanda, adamların yadına düşür ki, vahədə məhv olmaqda olan ölkəni xilas edə biləcək Allahyarxan adlı çox müdrik və Allahdan qorxan ağzıdualı bir şeyx yaşayır.

Adamların bir qismi danışmağa başladılar ki, bəs, biz ona görə lüt və acıq ki, Allaha həqiqətən hörmət edən bir bəndəni də indiyədək qapısından əliboş qaytarmamış Allahyarxanın hələ olduğunu tamamilə unutmuşuq.

- Doğrudan da, unutmuşuq! - deyə adamların di-

gər qismi də təkrarladı. Aqlımız azıb, Allah beynimizdə hərc-mərclik yaradıb. Allahyarxanın xırman və anbarları isə axtardığımız taxıl və digər məhsullarla doludur.

- Gedib ondan istəyirik, qoy bizi son nəfəse kimi aclıqdan ölməkdən xilas etsin.

- Qoy bizə həqiqətən Allaha hörmət edən bəndələrin getməli olduğu əsl Tanrı yolunu göstərsin.

- Qoy bizə Allahdan üzr istəməyi - günahlarımızı necə yuya biləcəyimizi öyrətsin ki, daha Tanrı bizi cəzalandırmasın, yağış yağdırsın, taxıl əkinlərinə və bağlara bar gətirsin, biz də keçmişdə ata-babalarımız necə yaşayıblarsa, yenidən o cür yaşaya bilək.

Ac-yalavac insanlar bu cür danışa-danışa üzünü Allahyarxanın evinə tutub yola çıxdılar, onun həyətinə gəlib şeyxə belə dedilər:

- Ay Allahyarxan! Allahın dostu olduğun tək, insanların da dostu ol! Qoyma biz aclıqdan ölək.

- Xırman və anbarlarını aç, bizə yeməkdən və sudan borc ver ki, çörəkli günlərimiz gələne qədər yaşaya bilək. Onda sənə borcumuzu ikiqat ödəyərək.

- Üçqat, dördqat, doqquz dəfə artıq qaytararıq! - deyə hamı əllərini ona tərəf uzadıb qışqırırdı.

Allahyarxan isə ağ saqqalını sığallayaraq, onların qarşısında dinməzəcə durmuşdu.

- Bizi aclıqdan qurtar! - deyə yığılanlar qışqırmaqda davam edirdilər.

Onda Allahyarxan dillənir:

- Aydınır ki, aclıqdan sizi qurtarmaq lazımdır. İndi anladım ki, niyə Allah-Təala bilə-bilə mənə özümün və külfətimin yeyib qurtara bilmədiyimizdən çox-çox artıq taxıl və başqa məhsul verib.

- Qoy geniş və xeyirxah ürəyini gören Qadir Tanrı xeyir-duasını səndən əsirgəməsin, həmişə Allah əmanəti olasan, ay Allahyarxan!

Allahyarxansa deyir:

- Amma çörəkli vaxtlarınız, yaxşı günləriniz gələne kimi sizə taxıl borc verə bilmərəm.

- Niyə ay Allahyarxan? Yoxsa fikirləşirsən ki, səni aldadarıq, borcunu qaytarmarıq? - deyə yığılanlar bir ağızdan soruşurlar.

Allahyarxan cavabında:

- Azad insan yalnız özü üçün işləməlidir, başqası üçün çöllərdə tər tökməməlidir. İstəmirəm ki, aclıqdan qurtulub yaxşı günlərə çıxana qədər təkəcə özünüz üçün yox, həm də mənim üçün çöllərdə qul kimi işləyəsiz, mən də bu minvalla, axıtdığınız alın tərindən istifadə edəm.

Hamı dinməzəcə durmuşdu, bilmirdilər ki, nə desinlər.

Bu zaman onların arasından bir nəfər dillənir:

- Biz səndən satın alardıq və pulunu da yerindəcə verərdik, ancaq heç nəyimiz qalmayıb. Belə ki, hələ keçən il aclıqdan ölməməkdən ötrü, nəyimiz vardı, hamısını ermənilərə vermişik.

- Bizi xilas et! Əgər istərsənsə, çöl işləri başlananda hamılıqla gəlib sənənin əksin sahələrində işləyərək və bu yolla da etdiyən yaxşılığın əvəzini verərik.

Yoox, - deyə şeyx etiraz etdi, - belə olan halda öz əkin sahələriniz becərilməmiş qalacaq və torpaq da verməli olduğu məhsulu verməyəcək. O zaman aclıq bir daha istehza ilə üzünüzə gülüb, sizi ələ salanda məni söyəcəksiniz.

- Ay Allahyarxan, o qədər yemək-içməyin ola-ola, bizi doğrudanmı qapından əliboş qaytaracaqsan?

- Allahyarxan, məgər istəyirsən ki, o qədər varın ola-ola hamımız ailələrimizlə birgə son nəfərə kimi aclıqdan ölək?

- Yoox, - deyə Allahyarxan uzun və ağ saqqalını sığallayaraq dilləndi - sizə yaxşılıq etmək istəyirəm, kömək də edəcəyəm, ancaq mənə bir məsləhət verin görüm, necə edim ki, nəticəsi həm siz, həm də mənim üçün pis olmasın?

- Axı sən nə borc vermək istəyirsən, nə də ki, borcun əvəzində işləməyimizə razı olursan, almağa isə nə pulumuz var, nə də başqa bir malımız. Onda öz var-dövlətdən, taxılından və başqa məhsulundan bizə nə bağışlaya bilərsənsə bağışla, yaxşılığını unutmırıq, - deyə bir nəfər dilləndi.

- Allah və Onun peyğəmbərləri şahiddirlər ki, səni unutmırıq! - deyə qalanları da ucadan dilləndilər.

- Müqəddəs Məhəmmədin saqqalına and olsun ki, xoş günlərə çatanda səni üçqat səxavətlə və cəvərdliklə təltif edərək, əvəzini layiqincə qaytararıq.

- Siz deyən kimi edə bilmərəm, - deyə Allahyarxan cavab verdi. - İnsan digər bir insanın əməyindən müftə istifadə etməməlidir. Qorxuram ki, bir dəfə belə etsəniz, sabah təkrarən bir də istəyirsiniz. Onda isə öyrəşərsiniz, adətərdə olarsınız və tənbelləşərsiniz, beyninizdə başqa adama qarşı zor işlətmək, onu məcbur etmək istəyi kök atar. Özgə əməyindən istifadə etməyə adət etmək insan üçün çox böyük bədbəxtlikdir.

Bu sözlərdən sonra adamlar çox məyus halda ondan soruşdular:

- Axı onda de görək, hamımız külfətlərimizlə bir yerdə aclıqdan ölməmək üçün nə etməliyik ki, bizə anbarlarından yemək-içmək verəsən?

Allahyarxan əllərinə göyə tutaraq dedi:

- Allaha dua edin, yalvarın ki, sizin və mənim ağ-lımı işıqlandırsın, bu çətin vəziyyətdən bizə çıxış yolunu göstərsin.

Adamlar daha da qəmginləşdilər, başlarını aşağı salıb fikirləşməyə başladılar ki, Allahyarxan xəsis və qəddar bir adama çevrilib, ürəyi isə mamır basmış daşa dönüb; nə bizə, nə də uşaqlarımıza yazı-ğı gəlmir, heç kəsə kömək əlini uzatmaq istəmir.

Allahyarxan da başını aşağı salmışdı, saqqalını sığallaya-sığallaya dərin fikirlərə getmişdi.

Adamlar isə hələ də durmuş gözləyirdilər ki, şeyx onlara daha nə deyəcək. Özlərinin və ailələrinin həyat-ölüm məsələsinin Allahyarxandan asılı oldu-ğunu başa düşən adamların bir qismi hələ də ümi-dini üzmemişdilər, digər qismi isə, gözləyirdilər ki, o, bu saat ağızını açacaq və ən ağır sözlərlə onları məzəmmət edəcək, ən acı kəlmələrlə tənbehləyəcək.

Allahyarxan dərin düşüncələrdən ayılaq başını qaldırdı və dedi:

- Evimin yanında gur bir bulaq var. Suyu o qədər çoxdur ki, aşib-daşaraq otağı basıb, orada göl əmələ gətirib. Kim ki, taxıl və meyvə almaq istəyir, qoy arx qazıb suya yol açsın ki, axıb biyabanlığa getsin. Hər qazılan iki arşın uzunluğunda arx üçün o adama bir girvənkə taxıl verəcəyəm ki, özünə yemək hazırlaya bilsin.

Adamlar bu sözləri eşidib çox sevindilər, əllərinə ling və bel götürüb arx qazmağa getdilər. Onlar səhərdən axşama qədər işləyərək saysız-hesabsız arxlar qazır, biyabanlığa bolluca su axıdirdilər. Axşam düşəndə isə hər kəs gördüyü işin əvəzində taxır alır, özünün və ailəsinin aclığını öldürməyə yeməyi olduğu üçün, Allahyarxana şükür edə-edə şən halda evinə qayıdırdı.

Bir gün, iki gün, üç gün bu cür işləyirlər... Və insanlar yaxşı güzəranə, xoş vaxtlara qovuşana qədər beləcə günlər bir-birini əvəz edir, xeyli zaman ötüb keçir...

III

Beləliklə, hər gün yeni dəstələr gəlir, arxlar qazır, axşam düşəndə isə muzdlarını alıb evlərinə qayıdır, qazandıqlarını yeyib qurtarmayana kimi işə qayıtmırdılar. Artıq çoxlu arxlar qazılmış, biyabanlığa çox sular axıdılmışdı. Ancaq gölün suyu heç cür azalmırdı, arxlar qazılmamışdı qabaq necə vardısa eləcə də dururdu. Yerin qatlarından isə indi bir yox, on iki bulaq vurub çıxırdı...

Sərin mehli bir axşam idi, gündüzün cəhənnəm qızmarından sonra adamın bədəninə rahatlıq yayan və gücünü bərpa edən bir xoş şimal nəsimi əsirdi. Allahyarxan çuxasını əyninə geyinir və əsasını əlinə götürüb biyabanlığın düzenlərinə çıxır ki, baxsın görsün tufeyli insanların muzdlu əməyi sayəsində burada nə işlər görülüb, sular hara axıb gedir və niyə göldəki su azca da olsa azalmır...

Allahyarxan düzenliyə çatıb qazılmış arxlara su axan yerləri görür və torpağı tanıyır: - qabaqlar qızmar istidən çadar-çadar olan torpaq indi təzəcə göyərmiş çəmənliyə dönmüşdü, boş çöllər axarlı-baxarlı yerlərə çevrilmişdi. İnsanların aldıqları buğdanı, çovdarı evə apararkən orda-burda yerə saldıqları dənələr isə çığırların qırağında qalın cücərtilər verərək yaşıllaşmışdı. Vahənin yaxınlığında bitən ağacların kökləri uzaqlara gedib çıxmış, köklər cücərti vermiş, cücərtilər isə torpağı dələrək pöhrelənmiş və yaşıl yarpaqlardan don geyinmişdilər...

Şeyx indi başa düşür ki, bu sahələri Allah ona xeyirxah ürəyinə görə verib və eyni zamanda biyabanlığın məhsul verməyən dəmyə düzenlərini insanlar üçün fayda verən, min bərəkətli və bəhrəli gülüstana döndərməyin yolunu da göstərmiş. Elə bu vaxt başa düşür ki, niyə torpağın dərinliyindən bir yox, on iki bulaq vurub çıxır və göldəki su azalmır. Bu cür fikirlərdən sonra əllərini göyə uzadıb dua oxuyur, Allaha şükr edib salavat çevirir ki, Onun hamı tərəfindən qəbul etməli olunan müqəddəs hökmü, istəyi məhz belə olub.

Allahyarxan insanlara biyabanlığın hər tərəfinə kiçik su çəkməyi, torpağı bel və kətmənlə yumşaltmağı tapşırır, həmin yerlərə buğda, arpa və yulaf səpdirir, arxların qırağında tut, hulu, əncir və digər faydalı meyvə ağaclarını əkdilir. Biyabanlığın dəmyə düzenləri yamyaşıl cücərir və dörd ay keçəndən sonra Allahyarxan anbarlarına o qədər taxıl yığır ki, həndəvərdə və bütün ətraf dairədə yaşayan və onun köməyi olmasaydı hələ də aclıq içində əziyyət çəkəcək adamların hamısını doyuzdurmaq üçün bəs edərdi.

Bunu gören insanlar boz düzenlərə gedir, mümkün olan yerlərə arx qazıb su gətirir, oradaca evəşik salıb yaşamağa başlayırdılar. Arxların kənarlarında həm evlərə yaraşlıq verən və ətrafı da gözəlləşdirən, həm də insanlara fayda gətirən meyvə ağacları əkdilər. İnsanlar torpağa tər tökür, torpaqsa onlara zər töküdü. Beləliklə, Muğan torpağında yaşıl taxıl əkinləri cücərir, ağaclar qar kimi çiçəklənir, əvvəllər biyabanlıq olan boz düzenlik gözoxşayan tərəvətli bir çəmənliyə dönür, bol sə-

vətli, min nemətli və Eden bağlarını xatırladan yamyaşıl vadiyə çevrilir.

Acılığın sıxışdırdığı insanlar üzlerini yenidən Allaha tutmuşdular, haqqın dərğahına çevirmişdilər və bunu gören Tanrı daha onları cəzalandırmırdı. Qadır Allah şimal küləyinə dağlara əsməyi və oradan su ilə dolu buludları qovub gətirməyi hökm edir, buludlara isə Azəristan ölkəsinin quraqlıqdan inildəyən-inildəyə ölen torpaqlarına yağış tökməyə göstəriş verir.

Həyatverici yağışdan sonra torpaq canlandı, yenidən rahat nəfəs almağa və əvvəllər olduğu kimi insanlara məhsul gətirməyə başladı, bağlar isə təzədən yaşıl don geyindilər...

İnsanlar da yenidən ülfətlə, toy-büsatla yaşamağa başladılar, erməni isə daha heç kəs özünə yaxın buraxmırdı. Allaha hörmət edən hər kəs erməni ilə qarşılaşanda, hətta uzaqdan belə onu görəndə o tərəfə tüpürürdü.

İnsanlar uzun müddət Allaha səxavətlə göndərdiyi bərəkətə görə ehtiram və etiqad, ağır gündə onlara yaxşılıq etmiş şeyx Allahyarxana isə təşəkkür edə-edə xoşbəxt yaşayırdılar.

Günlərin bir günü Allahyarxan bu dünyadan köçdü, ölkədə kiçikdən böyüyə, cavandan qocaya kimi hamı dərdə-qəmə batıb başlarına kül tökdülər, əyinlərini başdan-ayağadək cırıq-cırıq etdilər, doqquz gün kül ələnmiş evlərində oturub eşiyə çıxmıdan, böyük və xeyirxah, covmərd bir ağsaqqalın ölümünə yas saxladılar...

Sonra isə bu şərəfli və müdrik insanın yer üzündəki həyatının sona çatmasından, məxluqlara həmişə savab işlər görmüş bir aqilin itkisindən təəsüflənən adamlar daha qırx gün matəm içində oldular, qırx gün nə saçlarını vurdurdular, nə saqqallarını qıxdılar, nə də dırnaqlarını kəsdilər...

Həyat isə davam edirdi. Zaman keçib illər dəyişdikcə, insanlar vaxtilə niyə əziyyətə düşdüklerini, Allahyarxanın onları əzazil acılığın əlindən necə xilas etdiyini yenə də unudurlar, qoca şeyx onlara nə demişdisə, nə öyrətmişdisə yaddan çıxarırlar, onun savab işlərini, hətta adını belə xatirələrində saxlamırlar...

Yavaş-yavaş Azəristan oğulları yenidən pozuldular, gürcülərlə, ermənilərlə və başqa gavurlarla dostluq etməyə başladılar. Onlara yenidən öz torpaqlarının barını satırdılar, öz alın təri ilə yetişdirdikləri məhsulu, Allahı tanımayan və müqəddəs Məhəmməd peyğəmbərin adına hörmət etməyənlərin əlləri ilə özge ölkələrdə düzəldilmiş və gavurların Azəristana gətirdikləri şeylərə dəyişirdilər. O

şeylərin hamısı Allahın gözündə iyrenc idi və hər kim onlara toxunurdusa, bu, hər şeyi gören Tanrını qəzəbləndirirdi... Adamlar özge ölkələrdən gətirilmiş parçaları alır, amma özlərinin arvad və qızlarının toxuduqları, mahuddan tikilmiş paltarları isə geyinmirdilər... Ancaq gavurların geyindikləri paltarlardan geyinir, indiyədək ata-babaların yaşadıkları binalara bənzəməyən, Allahsızların evlərinə oxşayan evlər tikirdilər... İndi yalnız saqqallarını qırxırdılar, daha başlarını ülgüclətmirdilər. Vay müsbət, necə də ürəkbulandıran bir şəkllə, iyrenc görkəmə düşmüşdülər, daha heç kəs Allaha həqiqətən hörmət edənin üzünü gavurun sifətindən ayıra bilmirdi!

Onda Allah yenidən qəzəblənərək Azəristan oğullarından küsdü və onları yer üzündəki gavurların ən acıqlısı və qudurğanı, ən qəddarı və amansızı, bütün gavurların gavuru olan, yırtıcı və qanıçən urus gavurunun əsarətinə verdi.

Urusların sayı göydəki ulduzların, dəniz sahilindəki qum dənələrinin sayı qədər idi. Onlar çəyirtkə sürüsü kimi ölkənin canına daraşdılar, elə bir yer qoymadılar ki, ayaqları dəyməmiş olsun. Hər yere quldur basqınları edir, nəyi qarət etmək mümkündürsə qarət edir, nəyi soymaq olurdusa soyur, nə yanırıdusa yandırır dilim-dilim alovlara qərş edir, torpağa dağ çəkir, buğum-buğum tüstülənən yurd yerlərini, obaları büsbütün talayır, elləri viran qoyub xarabalığa çevirir, gizlənməyə macal tapmayan adamları isə quduzcasına əzişdirib şil-küt və şikəst edir, cəlladcasına işgəncə verir, leşi leş üstə qalayırıdılar...

Muğan vadisinin təqib olunan sakinləri pərən-pərən salınıb qovulandan sonra ayna tək parlayan göllər lil və qumla dolur, şırıltılı bulaqların durna gözü bağlanır, arxlar və çöllər quruyur, ağaclar isə saralıb-solurlar. Beləliklə, Muğan ölkəsi əvvəllər olduğu kimi, yenə də boz və dəmyə dərəyə, düzənliyə, heç nə bitməyən boş biyabanlığa çevrilir.

O vaxtdan indiyədək Azəristanın oğulları iztirablar və ufultular içində ah-aman edə-edə köləlik edirlər, onları yağılardan pəncəsindən xilas edən isə yoxdur...

Litva dilindən tərcümə edən:
Mahir HƏMZƏYEV

Vilnüs,
iyun-avqust 2005-ci il

***

Payız yağışı
yağdı ömrümə
ürkək-ürkək
arayıram səni
yad baxışlarda
Özümü itirdim
səni tapmaq üçün.

***

Günlərim
arzum kimi
çəkisiz,
boyasız.

***

Sən yaz göylərində
dolan buludsan
Mən günəş altda
Solan bənövşə
Mən səni
yuxularımda sevdim.
Sən məni aşkarda.

XƏYAL

Həyatda da, mənimləsən,
Yuxuda da.
Sən mənə qəm gətirirsən
yuxuların çoxunda da.

Şəfəq SAHİBLİ

Sənsiz mənə həyat yoxdu, -
Nə haldı bu?
Sən həmişə mənimləsən
Xəyaldı bu.

***

Ölüm özünü asıb
Mən içimdə
neçə kərə boğulmuşam.
Sonra yenə bu dünyaya,
Mən təzədən doğulmuşam.
Bax, beləcə
Günlərim keçir
Min rəngdə, min biçimdə
Ölüm özünü asıb.
Mənim içimdə.

***

Qəlbimdə açılmayan
sirli-sehirlilə
sevgim
Sənə bənövşə ömrü
Bəxş etdim.

AVSTRİYA ƏDƏBİYYATI

Avstriya ədəbiyyatının ilk nümunələri XI-XII əsrlərdə latın dilində monastirlərdə yaranmışdır. Müasir Avstriya ədəbiyyatı 1891-ci ildən başlayır, o vaxt naşir, dramaturq, tənqidçi və filosof H.Bar (1863-1934) "Naturalizmin aradan qaldırılması" əsərində belə bir fikir irəli sürdü ki, Avstriya ədəbiyyatında yeni dövr - impressionizm və neoromantizm erası başlayır; H.Bar həm də modernist yazarların "Yeni Vyana" qrupuna başçılıq eləyirdi, bu yazıçıların yaradıcılığında əsas xarakterik cəhət pessimizm, ölüm kultu, xəstəhəl erotikadır, tanınmış nümayəndələri isə şairlər M.Kraus və R.M.Rilkedir. Birinci dünya müharibəsindən əvvəl H.Traxlin, F.Verfelin və F.Kafkanın yaradıcılığıyla təmsil olunan ekspressionizm inkişaf etməyə başladı; Kafkanın "Proses" və "Qəsr" romanları dünya ədəbiyyatında dekadent ədəbiyyatı adlanan bir ədəbiyyatın yaranmasına səbəb oldu. XX əsrin iyirminci illərində psixanalitik novellaların mahir ustası - freydzimin təsiri altında - S.Sveyqin yaradıcılığı xüsusi qeyd olunmalıdır. İkinci dünya müharibəsindən sonrakı dövrdə Avstriya yazıçılarının əksəriyyəti hələ də Kafka yaradıcılığının təsiri altında yazırdılar. Əllinci illərin ortalarında elə təsəvvür yaranmışdı ki, Ayxinqer, Baxman, Ayzenrauxun və başqalarının adıyla Avstriya ədəbiyyatının əsas istiqamətləri artıq müəyyənləşibdi, lakin elə bu vaxt Jorj Zaykonun, Xaymito von Doderenin romanları meydana gəldi və məlum oldu ki, otuzuncu illər boyu ədəbiyyatın nəfəsi hələ də duyulmaqdadı, Muzil və Brox ənənələri davam eləyir.

Avstriya ədəbiyyatı növbəti triumfunu 2004-cü ildə qeyd elədi, həmin il Avstriya yazıçısı Elfride Yelinek ədəbiyyat sahəsində Nobel mükafatına layiq görüldü. Azərbaycan oxucusuna əsla tanış olmayan bu yazıçının tezliklə iki hekayəsi və bir pyesi dilimizə tərcümə olundu, bir sözlə, az da olsa hər halda oxucular yazıçını tanıya bildi. Bu dəfə isə Avstriya yazıçılarından biri olan İnceborq Baxmanı oxuculara tanımaq istəyirik. İnceborq Baxman 1926-cı ildə Avstriyanın Klagenfurt şəhərində anadan olub. Yaradıcılığa şeirlə başlayıb, müharibədən sonrakı dövrdə almandilli poeziyanın yaradıcılarından biri hesab olunur. İ.Baxmanın lirikası fəlsəfi baxımdan zəngin olduğu kimi, həqiqətlə gözəl

liyin nisbəti nöqtəyi-nəzərindən olduqca maraqlıdır. İ.Baxmanı bir yazıçı kimi gənclik dövründən başlayaraq ömrünün sonunadək düşündürən əsas məsələ həqiqət, söz və onunla ifadə olunan hadisənin mahiyyəti arasındakı münasibət olubdu.

Mən ancaq yazanda yaşayıram deyirdi İ.Baxman, yazanda da çox vaxt ölümdən yazırdı - "Vyana qrupu"ndakı ölüm kultunu yadınıza salın. Ölüm mövzusu İ.Baxmanın yaradıcılığında xüsusi yer tutur, şeirlərinin birini belə başlayır: "Hər şey ölübdü. Ölüdü hər şey". "Qətlərin böyük arenası" hesab elədiyi Avstriya cəmiyyətinin həyatından bəhs eləyən və "Ölümün növləri" adlı romanlar silsiləsi yaratmaq istəyirdi, amma niyyəti baş tutmadı və bu qəbildən olan yalnız bir əsər - "Moruq" romanı yazılıb tamamlandı.

İ.Baxmanın hekayələri müasir almandilli ədəbiyyatın incilərindən hesab olunur, almanca buna "das Meisterwerk", yəni ki şedevr deyirlər. Baxmanın hekayələrində insan öz eksistensiyasının (müvcudluğunun) kəsişmə nöqtələrində təsvir olunur; həyat, həqiqət, sevgi və ölüm yolunda seçim qarşısında qalmış insan. Horst Bienek yazırdı: "İ.Baxmanın obrazları adidir, amma bununla belə, mifik təsir gücünə malikdilər; evdar qadın və Medeya, hakim və Edip, tələbə və Hamlet".

İnceborq Baxmanı yaradıcılığının çiçəkləndiyi dövrdə qəfil bir ölüm haqladı; deyəsən, ölüm elə bu cür də gəlir. E.Yelinekin "Qız və ölüm" (Şneevitxen) dramında öz qurbanıyla ovçu qiyafəsində söhbət eləyən Ölüm özü də bunu etiraf eləyir: "Mən pusquda durub daim insanı güdürəm, işlərinin yaxşı getdiyi və məni heç gözləmədiyi, arzulamadığı bir məqamda başının üstünü alıram". İ.Baxman 1973-cü ildə Romadakı mənzilində baş verən yanığın zamanı aldığı dəhşətli yanıqlardan vəfat elədi.

İ.Baxmanın əsərləri Azərbaycan dilinə tərcümə olunmayıb, mənim tərcüməmdə oxuculara təqdim olunan "Onun sözü", "Kölgələr güllər kölgələr" şeirləri və "Ölüm gələcək" hekayəsi bu yolda atılan ilk addımdır.

Ramiz ABBASLI

İnqəborq BAXMAN

ONUN SÖZÜ

Rəfiqəm, şairə Nelli Saxsın şərəfinə

*Onun sözləri, qalxın, ardımca!
biz artıq uzaqdayıq,
çox uzağa getmişik, bir az da getməyin
axırı yoxdur.
İşıq da gəlmir.*

*Hər necə olsa da
söz sözü çəkir
cümlə cümləni.
Bu dünya beləcə
qəmiş olubdu
sözünü bu cürə
demək istəyir.
O isə dinmir.*

*Ardımca haydı, sözlər,
dünyanın hələ ki, sonu da deyil,
sözə sevgi də var, söz sərrafi da,
ziddiyyətə cavab insan nitqidi.*

*Nə olar, gəlin, bir müddət
hissiyatdan danışmayaq
qoy ürəyin əzələsi
bir ayrı cürə məşq eləsin.*

*Dedim, yaxşı, qoy olsun.
Qulağa pıçıldayıb
heç nə demədim,
ölüm ayağında
ağla nə gələr,
ardımca, yorğun, sərt
bir az da acı,
təsəlliverməz,
təsəllisiz
heç nə ilə seçilməyən,
bir nəmi - nişanı da yox -*

*Ancaq tək elə bu deyil:
toz basmış şəkil,*

boş üslub hay-küyü və ölü sözlər.

*Deyilməmiş sözdü
Onun sözü!*

KÖLGƏLƏR GÜLLƏR KÖLGƏLƏR

*Qərrib səmanın altında
kölgələr güllər
kölgələr
yad bir yerdə
kölgələrin və güllərin arasında
özgə sularında
mənim kölgələrim.*

ÖLÜM GƏLƏCƏK

hekayə

İzimiz nənələrimiz Anna və Elizabet neçə ildi ölüblər, babalarımız Frans və Leopold da ölüblər və əmioğlularla dayioğlular, xalaqızılarla bibiqızılar hamısı bu barədə bilir. Böyük bir ailəlik biz, ölümlərə də, doğuluşlara da ad qoymuşuq, hətta Ştətdəki həkimimiz doktor Klibin vəfatı və Hauzendə doktor Barenthalın qətli də bura aiddir. Çox-çox qəbristanlıqlarda bizim ölümlərimiz uyuyur, müqəddəslər günü və anım günü bayramlarımızı çoxusu unudubdu, amma xalaqızı Lize və dayıqızı Alvine hələ də unutmayıb. Bizim kənddəki mülklərimizdə, şəhərdəki mənzillərimizdə şəkil albomları var, orda ölümlərin

də şəkli var, hətta onların körpəlik vaxtı çəkilmiş şəkilləri var, budur, dayıoğlu Ernst və biobioğlu Mottl, birinin iyirmi yaşı var, o birinin otuz iki, özü də evlənməyib, bax bu yaşda ölüblər onlar, döyüş meydanında, ya da tikanlı məftilin qarşısında çılpaq, ya bəlkə gəzinti vaxtı təsadüfi bir güllədən ölüblər, dəqiq bilmirik, xəbərimiz yoxdu. Matəmlərimiz də müxtəlifdi, bəzi ölümləri artıq unutmuruşuq, məsələn, Mutzi xala heç olmasa bir gün anılmalıdı, nəslin başqa budağından olan Mariya xala neçə illərdi vəfat eləyibdi, amma ailə onu unudub, ya da ki onun üçün əhəmiyyətli deyil bu, hərçənd ki, ölənlərin və yeni doğulanların hesabı dəqiq aparılır. Bu cür unutmaları Vera, Anqela və ən çox da Evqeni bürüzə verir, ailədən ayrı yaşayır onlar və yalnız Milad bayramında qohum-əqrəbadan kiməsə açıqca göndərir, tez-tez səfərə çıxır, xarici ölkələrdə olurlar, yeni ailə qurublar və biz də ancaq eşitdiyimiz söz-söhbətdən bilirik ki, bu gen dünyada onlar da yaşayır.

Bizim ailənin gözəgörünən yeganə qanunlarından biri də odur ki, ölümlərin, toy mərasimlərindəki çiçəklərin və şüşə qab-qacağın xatirinə, bəzi günlər kiminsə anadan olması, xaç suyuna salınması, analar bayramı münasibətilə poçtların işində gərginlik yaradır. Bizim ailə ölümü və xəstəliyi zəbt eləyir, onlar da anlaşılmaz olduğu üçün həmişəlik onunla qalmağı sevirlər.

Bizim ailə ciddiliyindən üstələyibdi ölümü, hansını ki, bir özünəəminlik məqamında baş verən fitnəkarlığa görə cəzalandırılmışdı, elektrik yemdoğrayanının remenindən tutaraq şikəst olub ölmüş Rikkinin dördyaşlı uşağıyla üstələmişdi ölümü. Bizim ailə hamımızın cəmi deyil, nəslin bir budağı, ya da tərkib hissəsi deyil, nəhəng bir göbələkdə, bir yaddaşdı ki, bütün tarixləri udub öz xüsusi tarixini yaradır, onun lap aşağıdakı nemişliyində, şişkin yaddaşında hər birimiz qərar tutub anonim olaraq və öz anonimliyində qalaraq qidalanmaqdadı.

Ölüm öz başadüşülən formasında gələndə nəse bir xəbər gətirir bizə və eyni zamanda ailə üzvlərindən kiminsə üstündən keçir. Əgər poçt qutusunda bir ağ zərf varsa və məktubun

altında matəm əlaməti olan qara haşiyə görünürsə sonda adi bir xəbər olacaq: "P.S. Xəbərin varmı ki, on gün əvvəl Karl dayı mədə xərçəngindən vəfat eləyib, yazıq çox zülm çəkdi, yaxşı ki, heç olmasa öldü canı qurtardı", bundan sonra ailə öz qanuni vəzifəsinin icrasına başlayır, bir-iki xətlə Karl dayının həyat mənzərəsini bizim gözlərimiz qarşısında canlandırır: bir müddət Almaniyada fəhləlik eləyib, sonra Resi xalaya evlənilib, qulağını qurtalayır, axşamlar restoranda kart oynayırdı, arabir möhkəm içirdi, babamız öləndə yasa gəlməyib, gah bağa, gah da tərəvəzə görə Hans dayıyla həmişə mübahisə eləyirdi, yaxşı səsi var idi və həmin o Karl dayı ölübdü, indi çiçəklərin altındadı, otuz ildə adi likörlə anılırdı, indi isə bir dəqiqəlik sükutla, iki işin arasında hardansa gəlmiş iki lazımsız məktub.

Bizim ölçüsüz və çərçivəsiz ailəmiz həyatda öz ölçüsünü müəyyən eləyir, kimisini çox uzağa aparıb, heçliyə gətirib, bir başqası ailə üzvlərinin hamısı üçün başqaxıncı olub, o birisi ağır yükü, gizli rəylər və gizli xəbərlər bir-birinə ötürülür. Ölüm gələcək və bunun sonu olmayacaq. Adamların yaddaşı kifayət eləmirsə, burda ailənin yaddaşı var, dar və məhduddu, amma daha uzun və vəfalıdı, balaca bir ölüm dilxoşluğu, əlli ildən sonra keçmiş ölümlər üçün çiçəyi də unudur, qayğını da. Ailə müəyyən mənada adlara da nəzarət eləyir, ona görə də ancaq müəyyən adlara icazə verilir, qalanlarına isə verilmir. Buna uyğun olaraq ailə üzvləri Trude, Peter, Frans, Jozefine, Tereza, daha tez-tez təkrarlanan Elizabet və Stefanie adlarını daşımalıdılar, ad, fəhm və atalarının adını rəsmi idarələrdə və vacib mərasimlərdə deyə bilirlər. Adi vaxtlarda isə onların adı Lisi, Lisa, Şteffi, Fini, Resi, Anni, Rosi, Ennidir. Yalnız bircə dəfə ailə adları təhlükəylə üzleşdi, onda Peter dayı Mari adlı bir qızla nişanlandı, 1925-ci ildə olub bu hadisə və bir də xalaoğlu Ernst ölümündən əvvəl öz axırıncı məzuniyyəti vaxtı Karin adlı bir qızla evlənmək istəyi barədə göndərdiyi xəbərlə ailəni qorxuya salmışdı. 1957-ci ildə həmin o Karin öz mərhum nişanlısının qohumlarına baş çəkməyə gələndə orda istirahət eləyən Reylandlı bir

almana vurulmuşdu və daha yaxşı ad çıxartdığı yerlərə qayıdıb getdi.

Heç kim görməsə də, bizim ailədə ən azı iki qatil, iki oğru və üç qəhbə var, tarixə və siyasət aləsinə də töhfəmizi vermişik, heç bir razılığa gəlmədən hər siyasi partiyada bir, bəzən də çox nümayəndəmiz var. Bütün ideyalar bizim ailədə çox yüksək səviyyədə olmasa da, populyar üslubda dəyişikliyə uğrayır, ideyaları burda ayaq altına atıb tapdayır, əyir, nəşə əlavə eləyirlər və günlərin bir günü öz monarxist və anarxistlərimiz, kommunist və sosialistlərimiz peyda oldu. Sonra elə bir vaxt gəldi ki, ailənin öz nasistləri və antisemitləri, yolunuazmışları, soyğunçu və qatilləri, eyni vaxtda, necə ki məmləkətdə ən aşağı partiya nömrəsi olan Sepp dayı müharibədə öz partiyadaşlarıyla birlikdə bir arada oduna görə Konslagerdə öldü, heç kim də bilmir niyə qurban getdi.

Amma bizim ailə öz sehrbazlığını bürüzə verir və kürt toyuq yumurtaların üstündə yatıb cücə çıxartdığı kimi, bu da öz doğub-törətdiyi və bəsləyib-böyütdüyü ideyalar haqda heç nə bilmir. Bu ailə başını itirmiş böyük bir bədəndi ki, zamanın axınına düşüb sürünür, onun əzaları çapılıb-doğranıbdı və yerində təzələri bitib. Başsız bir əjdahadı bu, nazir səlahiyyətlərinə malikdi, dinlər, əxlaq kodeksləri və qanun məcəlləsində müəyyən dərəcədə müqəddəsdi, ona görə də eyni şeyi daim təkrar eləyir, bir qədər eyibsiz və allahsevər kimi görünür, amma bunlar hamısı çılpaqdı, çünki o özü qollara ayrılıb, ona görə ki, Qail meşəsində iki cüt qoşalaşmış, yaxud Trunkda Edi dayıyla Fini xalının bir uşağı da dünyaya gəlib. Bütün bunlar bizim ailəyə hüquqi əsas verir ki, Yer kürəsinin ona məxsus olduğu iddiasını irəli sürsün və buna qarşı çıxmağa heç kəsin cəsarəti çatmaz. Bizim müqəddəs və qeyri-müqəddəs ailəmiz avam və günahsız olduğuna görə ayrılıqda götürülmüş bir şey deyil, əksinə, nəşə bir toplumdu, tənənəli bir ədayla ayağa qalxıb bizim adımızı daşıyır. Bəli, biz ona məxsusuq, o bizdən yaxşıdı, nəinki ruhən, həm də bir qədər maddiliyiylə yaxşıdı.

Lizi xalanı qocalar evinə aparmaq lazımdı. Xalaqızı Rosinin ekiz uşağı olub, ikisi də qız-

dı, birinin adını Erna, o birininkini Alvina qoyublar. İnsan həmişə Tanrıya minnətdar olmalıdır. Sepp dayı bu il üçüncü dəfə xəstəxanaya düşür. Kimsə xəstəxanaya getməli olursa, hər birimizcə ailə hamısı ah-uf eləyir. Ailə həqiqətən də xəstəlik üzərində bərqərar olubdu. Xəstəliklər elə də böyük ah-ufa, ağlaşmaya səbəb olmayıbsa hesab eləmək olar ki, hamı səbirsizliklə gözləyir görsün xəstələnəcək növbəsi indi kimindi. Rosi xəstələnib deyər Erna xala təcili surətdə K-ya getməli ki, uşaqlardan muğayat olsun. Sonra ordan hamıya yazacaq ki, Liza xala onu əvəz eləyəcək və böyük xalaqızı Fani uşaqları öz yanına aparıb Rossi sağalanacan onlara baxacaq. Fanni xəstələnəndə isə Maiza xaladan başqa heç kim gedib onu yoluxmur, eh, yazılmış qanunlar da var! Hər bir ailədə bir neçə qadın olur ki, bütün uşaqlara baxır, xəstələrə qayğı göstərir, lazım olan köməyi eləyirlər, bu işdə az iştirak etməli olanlar isə başqa işləri görməlidilər. Məsələn, xalaqızılar Maiza və Vine ailədəki qadağalar, əxlaqsızlıqlar barədəki dedi-qoduların kifayət qədər yüksək səviyyədə olmasının qeydinə qalırlar. Bütün ailə bu iki xalaqızının indisi və keçmişindən daim qəzəblənir. Maiza ərindən boşanıbdı və düşüb keşişin dalınca, kəndin yarısıyla yatıb-durub, Liza xalanın sözüylə "indi heç kimlə gəzmir" və o vaxtdan bəri italyalı fəhlələrlə, bir də vadidən keçən səyyahlarla oturub-durur. Vine çox cavandı, amma üçüncü dəfədi ki, bir evli kişiylə aranı qarışdırır. Vinenin hər cür lənətə layiq həyatıyla bağlı dedi-qoduları boğur ailə, həqiqətin ancaq bir hissəsinin üzə çıxmasına imkan verir, digər tərəfdən, öz daxilində çox amansızdı, ittiham eləyir, ən xırda detalları da gözədən qaçırmır. Hər bir üzvünü ittiham eləyib cəzalandırır ailə, tamaşaçılar, ittihamçı və müdafiə eləyən də var, hər bir konkret halda bunlar dəyişir, bəzən müdafiəçi tamaşaçı, ittihamçı müdafiəçi olur. Maizanı ittiham eləyən Vineyə qarşı loyallıq münasibətdədi, ancaq qocalar hamıya qarşı sərttilər və yalnız ölümlərin dəyişib hamıya nümunə olmasına etiraz eləmirlər. Bizim babalarımız başqalaşdıblar, nənələrimizə gəlcincə, onların ulu əcdadları tamamilə susub-

lar və artıq qanad da çıxarıblar, onlar qaranın üzərinə uzaqdan düşən işıqdı.

İllər keçdikcə görürsən hərdən ailə üzvlərindən bəziləri o birilərə görə xəcalət çəkir. Edi dayı arvadının qarşısında xəcalətlidi, Erna xala öz ailəsinə görə, bizim əmioğlu Edi isə Edi dayıya görə xəcalət çəkir, onlar yadların qarşısında, ərazi dairə rəisinin, məhkəmənin, istirahətə gələnlərin qarşısında xəcalət çəkirlər və hər birinin də bunun üçün kifayət qədər argumenti var. Edi dayı xəcalət çəkir ki, Nana xala bostandan oğurluq eləyib, bu da onun qohumudur, Fredinin Kommunist olması da bir xəcalətdi, yay tətilinə gələnlərlə hasarın qarşısında "çox təmiz bir hökumət" barədə, təqaüdlər və əməkhaqqı barədə danışır və eyni zamanda nəzərə alır ki, Sepp dayı təqaüdlə dolanır və hər dəfə Seppin mövcudluğunu xatırlayanda Fredi xəcalətdən qızırır, Sepp faşist almaniyasının xüsusi hərbi birləşmələri tərkibində Yuqoslaviyada olubdu və bir Allah bilir hansı "əməliyyatlarda iştirak eləyib", əməliyyatlardan tez-tez söz düşür və Seppi dil qəfəsə qoymadan zabitlərdən və yəhudilərdən danışır deyir ki, hərbi məğlubiyyətdə günahkar onlardı, hər axşam yatmadan əvvəl uşaqlarına deyir: Avstriya bizim ana vətənimiz, Almaniya ata yurdumuzdu, uşaqlarını yasaq olunmuş bir cəmiyyətə göndərir, onlar da orda atalarının sonradan öyrəndiyini yenə öyrənirlər, təzədən mahnı oxumaq, bayraq yelləmək, tonqal qalamaq, Resi xala başını yelləyir, çünki bu barədə onun da xəbəri var və elə bu səbəbdən bütün ailə bilir, üstünə də susmaq möhürü vurulub: bunun axırı yaxşı olmayacaq. Heç olmasa hərdən o, uşaqlarını küçədə qoymalıdı. Uşaqlar. Uşaqlar. Bu hələ işin harasıdı. Erna xala deyir, söhbət davam eləyir, İrəq hələ də inanır ki, Hitler ölməyib sağdı, bu gün qəzetlər cəfəngiyyət yazır, başdan-ayağa yalan və iftira. Peter deyir, Hansi deyir ki, siyasətə qarışmaq istəmir, İrəq deyir ki, Rusiyaya gəlincə rusları tanıyır, Qafqazda olub, bizim ailədən beş nəfər Rusiyada olub, onlar rusları tanıyırlar, iki nəfər Fransada olub, onlar da fransızlara bələddilər, iki nəfər Norveçdə və Yunanıstanda olub, onlar da Norveç və Yunanıstan ba-

rədə hər şeyi bilirlər. Bunların heç birində tanıdıqları ölkəyə həqiqi bir inam yoxdu, son nəticədə isə bizim Rusiyada, Yunanıstanda, Polşada, Fransada dəfn olunmuş ölürlərimiz var, amma onlar barədə heç nə öyrənə bilmirik, bir dəfə Kurtla Seppi İtaliyada olublar, böyük Aprilia qəbristanlığına gediblər və Hansın məzarına çiçək dəstələri qoyublar, danışirlər ki, qəbristana yaxşı baxırlar, səliqə-səhmana söz ola bilməz, çox böyük qəbristandı, adam inana bilmir nə boydadı, özü də yaxşı saxlayırlar.

Böyük və əzəmətli olanlar barədə bizim ailənin öz xüsusi fikri var, böyük zamanlar və bütün güclülər də bura aiddi.

Dilini bilməsəniz belə, bizim ailəni danışığından tanımaq olar, o qocadır, vəhşidir, dayanıqlıdır, şüarlar düzəldir və bu dil bütün dillər kimi bəzən də görürsən artıq nə vaxtdan bəridi ki, heç nəyə uyğun gəlmir, əsasən də o yerdə ki, orda poeziya yaranır.

Bizim ailənin dilidi bu:

Fredinin dərisi beş qəpiyə dəyməz.

Hansın nəfəsi yalanla gedib-gəlir.

Biz özümüzü ağıllı adamlar hesab eləyirik və mən bir qədər Məryəmlə İosifə görə narahatam, çünki o kişi o qadını rəqsdən bir fahişə kimi götürmüşdü, Hur elə Hur olaraq qalır, Allah hər kəsi əməlinə görə mükafatlandırır, ehtiyac Şeytana milçək yedirdir. Bizim ailə mənasız sözlər deyir, təkrar eləyir, nə qədər ki, hava işıqdı danışır, danışır, mətbəxdə, zirzəmidə, bağla, əkin yerində danışır və əsla başa düşmür ki, həddən çox danışır, bütün dünyanı batırıb bulayıb artıq. Erna xala yenə hasarın qarşısında qonşu arvadla dayanıb, Sepp dayı restoranda Edi dayının yanında şnaps içir və onlar samandan, isti kompresdən, havadan, donuz kəsməkdən, camaatdan, arendadan, yoldaşlıqdan danışirlər. Bizim ailə çalışır ki, dünyada müzakirə olunmamış heç bir məsələ qalmasın, hər şey barədə öz fikri var artıq, öz yoluyla gedir, ancaq bir müddət - yeddi il ərzində - onun bəzi fikirlərinə qadağa qoyulubdu, sonra yenidən dünyadakı bütün yanlış fikirlərə yiyələnibdi, əgər bunu eləməyibse, yaradır, bütün vəhşilik və zorakılıqları uydurur, bizdə buna belə deyirlər: ya asılmalıdı, ya polise xəbər

verilməli idi, ya da ki, yaxşı heç nəyə layiq deyil, bizim ailənin hələ ürəyiyumşaqlığı da var, dünyada baş verən pisləklərə görə ağlayıb göz yaş tökəcək, hansısa yıxılan inəyə, Mariya xalaya, Maizanın bədbəxtliyinə görə ağlayır, çox böyük məmnuniyyətlə də özünü ağlayır, öz başına gələnlərə, az qala başqalarının başına gələnlərə görə də ağlayır, belə bir ilahi vergi var bunda: xəbəriniz var ki, Talleri qarında üç deşik yuxarı vadidən tapıblar. Bizim ailə bəd xəbərlərdən istifadə eləyir, heç bir şəhər o cür bombalanmayıb, ölənlərin sayı da o qədər çox deyil, yüz ölənlə varsa min eləyəcək, çünki ilhama gəlirdi bu, özünü yığışdırıb bədbəxtlik içində qurtdalanır və heç də ədalətsiz iş görmək üçün yox, öz bədbəxtliyini, çəkdiyi dərsləri, əzabları bir az da şişirtmək üçün.

Bizim ailədə hər kəs kiməsə oxşamalıdı və bu, bir qanundu, uşaqlar hələ körpəyənkən deyirlər: kimə oxşayır bunlar, Nonaya, yoxsa ki, İtaliyanın Aprilia qəbristanlığında dəfn olunmuş Hans dayıya, ya da bəlkə, Anna xalaya. Uşağın Nonaya oxşadığı sübut olunsa, çox şərəfli bir iş olardı bu, nənələrimizdən biridi, onun barəsində danışmaq özü də bir dəhşətdi, bizim ailənin böyük sirri hesab olunur bu. Orda burda söz gəzir ki, çox sərt adam olub, nəvələrinə bir çürük qoz nədi, onu da qiymirmiş, necə tənha olub, ağıllıymış, necə kitablar oxuyurmuş, Habsburqlu Rudolf, Kayzer Maksimillan, prins Evqeni barədə tarixdən hər şeyi bilirmiş, məşğul olduğu saatlarda öz yataq otağında səlis diksiyayla və bərkəndən mütaliə edirmiş, o məqamda heç kim yaxınlaşıb ona nəse deməyə cürət eləməzmiş, lap sonda ağılına gəlib ki, hamı ona xəyanət eləmək istəyir, sui-qəsd hazırlanmaqdadı, o vaxt Erna xala həmişə ağlayırmış, çünki özü də, başqaları da fikirdəymiş ki, Nonanı zəhərləmək istəyir o, Peter dayı bir dəfə də olsun evə ayaq basmayıb, çünki öz anasının qatili kimi adının hallanmasını istəməmiş.

Mənsub olduğum ailənin qatiline xəyanət eləsəydim, oğrusunu desəydim mənim də qədir-qiymətim olardı. Özgə ailələri cinayətdə ittiham eləyib nöqsanlarını göstərmək nə qədər asan olsa da, öz ailənin irinli yaraları barədə

danışmaq mümkün deyil, mən bu xəyanəti heç vaxt eləyə bilmirəm, hətta baxmayaraq ki, öz ailəmə də özgələrinki kimi yanaşmaq ixtiyarı verilib mənə. Öz ailəmə baxmaq üçün iri bir gözüm, onu dinləmək üçün iri bir qulağım var, nə qədər ona yaxın olsam da inadla susmağım var.

Biz susuruq. Yer üzünün hər yerinə yayılıb bizim ailə, bəşəriyyət digər canlıların arasına daraşib yayıldığı kimi, insanlar da bizim ailədən xilas ola bilmir.

Mən və Biz. Hərdən də daha çox Bizi nəzərdə tutmurammı? Biz qadınlar və Biz kişilər, Biz ruhlar, Biz lənətgəlməşlər, Biz gəmi kapitanları, Biz korlar, Biz kor kapitanlar, Biz biləndərlər, Öz göz yaşlarımızda, eqoizmimizlə, arzularımızla, ümidlərimiz və çarəsizliyimizlə Biz.

Bölünməz Biz və hissələrə bölünmüş Biz, amma yenə Biz.

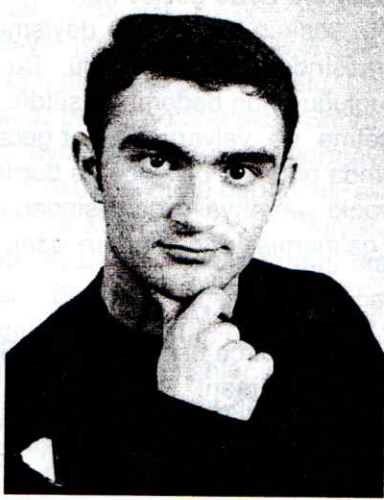
Deməzdim ki, Biz ölümə qarşı gedirik və Biz ölülər müşayiət eləyir, Biz yıxılıriq, mənasızdı mı Biz?

Çox məqamlardayırıq Biz. Özümün təkbaşına təsəvvür eləmək iqtidarında olmadığım ideya və fikirdəyik. Göz yaşlarımızdayırıq, hansı ki, tək elə mənə görə tökülmiş ola bilməz.

Biz Özümüzə yeni il arzulayırıq. Biz Özümüzə arzulayırıq ki, Rossi yaxşı olsun, Erna xalaya sakit bir ölüm arzulayırıq. Edi dayıdan qorxuruq. Tez-tez Nana barədə düşünürük.

Nana qapının arasından sivişib inəklərə qoşulub, onları suvarmağa aparıb. Nana deyirdi: oh, Allah; oh, Allah. Hər cümləsini belə başlayırdı. Nana dəli olmuşdu, yataqdan dura bilmirdi. Dəlivanada qorxurdu ki, acından ölər, ona çörək verməmişdilər və qonşunun bostanından boranı oğurlamışdı. Nanadan belə az, onun barəsində hər şey, kim idi o, o da bizim ölümümüzümü?

Cəza vermir o. Heç nədən öteri cəzalandırır bizi. Seçilmiş, gərəkli zəhər tuluğu, bu bizim, kimisi dağılıb səpələnmək, kimisi də böyük olmaq istəyir. Həmişə biz. Hər zaman sevimli olmaq istəyirəm.

Cavid ZEYNALLI

KİŞİ VƏ QADIN

hekayə

Yay axşamlarının ürək sıxan bürküsünə dözməyib həyətdə oturan arvadların hay-küyü böcəklərin səsinə qarışmışdı. Üfunət qoxuyan zibil yeşiklərinin yanında süm-sünən itləri qovub daşa basan uşaqların çığırbağırtısı bu hay-küyü bir az da artırırdı. Bu axşam müzakirə mövzusu qonşuluğa təzə köçən kirayenişin qadın idi.

- Oğraşın qızı lap ağını çıxarıbeey az, bu boyda həyətin gözü qabağında yüz oyundan çıxır - köhnə kubik daşının üstündəki balaca döşəkçədə oturan kök arvad ətli buxağını əsdire-əsdire hirsle yerində yırgalandı.

- Az, sən bir bundakı sifətə eee, ölüb yerə girmir, adama qırmızı-qırmızı salam da verir, guya bu qancığın salamına-zadına qalan var, abırsız köpəkoğlunun qızı, abırsız! Kişiləri köynək kimi dəyişir - sözləri bir-birinin dalına düzdükcə gözləri az qala hədəqəsindən çıxan ikinci arvad ağız-burnunu əyə-əyə kök arvada züyük tutdu.

-Görəsən, yanındakı indi hansı oğraşdı?

- Budey, görmürsən orda dayanan maşını, günorta öz gözümle görmüşəm bu maşından düşdüklərini - kök arvad başının işarəsiylə tut ağacı-

nın altındakı qara "BMV"- ni göstərdi.

... Uşaqların binanın arxasından gələn hay-küyü it zingiltilərində qarışıb tükürpədicisi bir səs dalğasına çevrildi. Deyəsən, arvadlardan kiminsə daşlanan itlərə yazığı gəldi, uşaqların qarasında deyilməyə başladı. "Mama serial başladı", - deyə yuxarı mərtəbələrin hansındansa eşidilən şirin qız səsi küçə itlərini incidən uşaqları da, kirayenişin qadını asıb-kəsən arvadları da çöl-bayır-dan ev-eşiye səslədi. Arvadlar tiftiyi çıxmış döşəkçələrini sınıq-salxaq, paslı skamyaların, qaralmış kubik daşlarının üstündən götürüb yavaş-yavaş blokun ağzına tərəf yönəldilər.

- Harda bir azıb-təzmiş var, gerek gəlib bizi tap! Sabah bu ləçəri burdan iti qovan kimi qovmaq lazımdır - arvadlardan biri həyətdəkilərin hamısının əvəzindən sabahkı günün hökmünü verdi.

***

...Gəzdiyi qadının kirayələdiyi otaq birinci mərtəbədə olduğundan pəncərəyə yaxın oturub siqaret tüstülədən kişi qonşu arvadların bütün

dedi-qodusunu eşitmişdi. Qadının yanına ilk dəfə gəlməsindən artıq iki həftə keçirdi. Amma bu sözləri eşitməsi birinci dəfəydi. Mətbəxdə çay hazırlayan qadının, deyəsən, heç nədən xəbəri yoxuydu. Bəlkə hər şeyi eşitsə də, qonşuların söz-söhbətini qulağına almırdı. Arvadların hədə-qorxusu hər gün təkrar olunduğundan onun gözündə adiləşmişdi.

Qadın mətbəxdəydi, qab-qacaqdan qopan cingiltili səslərin müşayiətiylə "Qaragilə"ni zümzümə edirdi:

*Nə sənə qız qəhətədi,
Nə mənə oğlan Qaragilə*

Mahnının sözlərini dəyişib öz istədiyi kimi oxuduğuna görə qadına gülməyi tutdu. Əvvəl istədi onun ifasının şirinliyini, səsinin tembrini yüksək qiymətləndirib komplimentlər desin. Sonra fikirləşdi ki, bəlkə mənə eşitdirir bunu, yəni demək istəyir ki, özündən çox da razı olma, mənə kişi-zad qəhət deyil. Mətbəxdən qadının səsi gəldi:

- Çay içirsən, kofe?

Əslində heç nə istəmirdi. Arağı pivəyə, pivəni çaxıra qatmışdı. Üstəlik də qadının naşılıqla hazırladığı xörək ürəyini bulandırmışdı.

- Nə qərara gəldin - qadın ondan səs çıxmadığını görüb ucadan dilləndi.

- Nə istəyirsən gətir - həvəssiz cavab verdi.

...Tünd kofeni birtəhər içdi. Qadının mərhəmət uman ehtiraslı baxışlarından onun xoş sözlər eşitmək niyyətini yaxşı duyurdu. Amma divanda onunla dizbədiz oturub gözlərini üzünə dikmiş qadının qeyri-adi gözəlliyindən uzun-uzadı dastan açmağa qəti həvəsi yoxuydu. Gözucu divardan asılan saata baxdı. On ikiyə on beş dəqiqə işləyirdi. Evə getməyin vaxtıydı. Arvadının tez-tez pəncərədən aşağı zillənən nigaran baxışları gözləri önünə gəlirdi.

Qəti bir hərəkətlə ayağa durması qadının nəzərindən qaçmadı.

- Hara? - onun qabağına keçib getməsinə mane olmaq istədi.

- Necə yeni hara, evimə-eşiyimə?

- Getmə, gecdir! - qadın kişinin boynunu qucaqlayıb başını onun sinəsinə söykədi.

- Yox, getməliyəm. Evdə gözləyirlər.

Qadın kişinin səsinin birdən-birə dəyişməsindən, ciddiləşməsindən qorxuya düşdü. Bu səsdəki buz soyuqluğu onun bədənini üşütdü.

- Nə olar, getmə də, yalvarıram. Hər gecə evdəkilərin yanında olursan, bir gecə də burda qal - qadının bayaqkı şən əhval-ruhiyyəsindən əsərləmət belə qalmamış, dodaqlarının qanı qaçmışdı.

- Dedim ki, getməliyəm. Mane olma!

- Bircə gecəlik, tək bircə gecəlik getmə. Sonra istəsən, biryolluq gedərsən!

Qadının yalvarışlarına məhəl qoymayıb əli ilə onu özündən kənar elədi, ciddi tərzdə, şüarlı bir səsle:

- Yox - dedi - Qala bilmərəm.

... Qapıdan çıxanda qadın:

- Sabah da olmasa, biri gün görüşək - dedi. Daha ağılamırdı. Bu sözləri də zəruri bir ehtiyac yox, sadəcə istək kimi dedi. Deyəsən, vəziyyətlə barışmağa məcbur olmuşdu.

... Uşaqların daşladığı itlər həyətdəki sakitlikdən ürəkənib zibil yeşiklərinin yanında sümsünürdülər. Addım səslərini eşidən kimi qaranlıqda parıldayan gözləri ilə onu süzdülər. Sonra gələn adamdan özləri üçün təhlükə olmadığını duyub dişlərinin altında xırçıldatdıqları sür-sümüyü daha da həvəslə çeynəməyə başladılar.

Siqaret yandırdı. Bir-iki qullab vurub tüstünü acgözlüklə ciyərlərinə çəkdi və maşına tərəf yönəldi. Yuxarı mərtəbələrə pəncərələrdən düşən işıqların zəif şüaları altında kölgəsi az qala qarşdakı binaya gedib çatırdı. Diksindi, elə bildi ki, kimse onu qarabaqara izləyir. Dodaqaltı özünün qarasıncə söyməyə başladı. Öz qorxaqlığından özünün də zəhləsi gedirdi.

... "BMV"-nin qapısını açıb mexaniki bir vərdislə maşına oturmaq istəyirdi ki, yuxarı mərtəbələrə hansındansa kinli, həyasız arvad səsi eşidildi:

- Az, az, Səriyyə, Səriyyə, sən dədəyin goru balkona çıx, deyəsən, ləçərin oynası gedir!

Sonra Səriyyəydimi, yoxsa onu səsləyən qadın idi, kimse gecənin sakitliyində bütün həyəti başına alan xırıltılı səslə mahnı oxumağa başladı:

- Asta yeri, kəmə düşər belindən!...

Dalınca kimse əlini əlinə vurub bərkdən şaq-qanaq çəkdi.

Əvvəl istədi ki, səs gələn səmtə üzünü tutub dişinin dibindən çıxanı desin. Onsuz da söz yiyəsi öz payını götürəcəkdə. Sonra fikirləşdi ki, arvad tayfasıyla ağız-ağıza verməyin mənası yoxdur. Onsuz da himə bənddilər, əlləri göydə qalıb ki, bircə kəlmə cavab eşitsinlər. Gözlərini yumub, ağızlarını açacaq, abırını etəyinə bükəcəkdilər. "Bir də ki, - fikirləşdi - nə deyib özümə haqq qazandıracam. Deyəcəm ki ... əşşi qoy cəhənnəm olub getsinlər. Nə qədər üzüsuluyam, çıxım evimə-eşiyimə gedim.

***

... Arvadı par-par parıldayan ağır dəmir qapını onun üzünə çox yorğun açdı. Gözlərindən yuxu tökülürdü. Üzündə süst bir ifadə varıydı.

- Axşamın xeyir!

- Niyə gec gəldin? - arvadı yalandan da olsa, səsine şirinlik qatmağa çalışdı, hətta yüngül gülümsədi də.

Yolda uzun müddət götür-qoy edib fikirləşdiyi yalanı inandırıcı olsun deyə asta-asta, aramla, özünə əmin şəkildə dedi. Bununla artıq neçənci dəfəydi ki, evə bu vaxt gəlirdi. Hər dəfə də bir yalan uydururdu. Yalanları müxtəlif mövzulu, müxtəlif məzmunlu olurdu. Öz uydurmalarına özünün də gülməyi gəlirdi, elə bil pişik başı bəzəyirdi.

...Arvadı çay gətirdi. Kişi onu elə diqqətlə süzdü ki, elə bil birinci dəfə görürdü.

Arvadının rəngi elə bil ki, bir az qaralmışdı. Gözlərindən sual yağırı. Üzü qurumuş çay yatağı kimi qupquruydu. Hətta fincanları stolun üstünə qoyanda əlləri bir balaca əsdi də.

...Ortalığa çökmüş sükutu malalamaq üçün ayağa durub otaqda var-gəl etməyə başladı, siqaret yandırır acgözlüklə sümürdü. Balkona çıxıb səkkizinci mərtəbədə uğultulu, işıqlı gecəsinə baxdı. Sərin külək tərli bədənini buz kimi soyutmuşdu.

Yenə də bayaqkı arvadlar yadına düşdü. Onların görüşdü qadın barədəki qeybətleri, qadının yanından çıxanda onun özünün ünvanına dedik-

ləri sözlər qulaqlarından çəkilmirdi. Bir az əvvəl bir yataqda olduğu qadının əzablı üzünü bu səslərin fonunda elə bil ki, daha aydın görür, onun səsini, gözlərini, dodaqlarını, gülüşlərini xatırlayırdı.

... Yalnız indi hiss etdi ki, soyumuş bədəni necə titrəyir. İkinci siqareti yandıranda hətta əllərinin titrədiyini də gördü... Arvadına yazığı gəlirdi, amma özü-öz gözünə daha yazıq görünürdü.

...Tələbəliyi yadına düşdü. Gur, ipək kimi saçları çiyinlərinə tökülən bir qız, nazik, şivərək bir oğlan gəldi gözləri önünə. Dərindən sonrakı gəzintilər, gecə yarısı telefon danışqları, yağış altında islanmaları, başqa nələri, nələri xatırladı.

...Arxadan səs gəldi:

- Evdən niyə soyumusan? Neçə gündür nə olub sənə? - arvadı belini qucaqlayıb üzünü küreyinə söykədi.

- Heç nə, bu nə sözdür? - guya təəccübləndi arvadının bu gözlənilməz sualından.

- Yalan deyirsən, sənə nəse olub.

Siqaretdən bir qullab vurdu. İstehza ilə gülümsədi.

- Qeribə adamsan vallah, adamı heç yerdən şərleyirsən. Sözə bax ha, evdən soyumusan! - istehza ilə gülməyə başladı.

- Elə bilirsən ki, axmağam, heç nə bilmirəm? Kimdir o qadın? Hər gün zəng edib baş-beynimi aparır.

İldırım vurmuş kimi yerində qurudu. Qorxa-qorxa arvadının üzünə baxdı, amma özünü o yerə qoymadı.

- Dəlisən, nəsen? Nə qadın, nə zəng? - Kobud-kobud arvadının üzünə qabardı.

- Hə! Qadın, zəng. Hər gecə sən gəlməmiş zəng edib "ərin mənim yanımdadır" deyir. Sən də hər gün gəlib bir yalan uydurursan.

Arvadı içini çəkə-çəkə ağlayırdı.

- O qadın məndən əzizdir sənə hə? Day, niyə durmusan, get yaşa onunla. - arvadı boğula-boğula dedi bu sözləri.

Sonra balkonun qapısını çırpıb əsəbi addımlarla otağa keçdi. İçəridən hönkürtü eşidildi.

"Deməli hər şeyi bilirmiş" - üreyində fikirləşdi.

- "Onu axmaq yerinə qoyurdum. Axmağın yekəsi özümümüşəm. Hər gün üzünə pis-pis irişib ağ yalanlar uydurmuşam. Nə yaxşı ki, üzümə qa-

barmayıb, hay-həşir salmayıb, hər şeyi billə-bilə susub, səbr edib. Məni utandıрмаq istəyib".

...Daha arvadının səsi eşidilmirdi, bəlkə də ağlamaqdan yorulub yuxuya getmişdi. İstədi gedib görsün arvadı yatıb, yoxsa oyaqdır, amma üzü gəlmədi, utandı onun gözüne görünməkdən.

Yenidən siqaret yandırdı. Sanki tüstünü içinə çəkib titrəyən bədənini isitmək istəyirdi. Dalbadal çəkdiyi siqaret ağzını zəhər kimi edib ürəyini bulandırırdı.

Fikir-xəyal onu ailə qurduqları ilk illərə apardı. Toylarından sonra çəkdiyi əzab-əziyyət, məişət qayğıları, gün-güzəran çətinliklərini xatırladı. İndi qoz ağacından hazırlanmış ikinəfərlik bahalı çarpayıda təkbaşına, göz yaşları içində yuxuya gedən bu qadın nə qədər çətinlik çəksə də, bir dəfə belə bunu ərinin üzünə vurmamışdı. Hər şeydən əli üzülən anlarda da bilirdi ki, güvənəcəyi bir qadın var dünyada. İndi o, varlanmış, mal-mülk düzəlmiş, beş kişinin biri olmuşdu. Arvadı isə heç dəyişməmişdi. "Mən - fikirləşdi - bəlkə də... ardını götürmək istəmədi... Qupquru dodaqlarından elə bil kimsənin eşitməməsi üçün pıçıltı keçdi: bir qadınca da yoxam...

... Arvadı elə pallı-paltarlıca yuxuya getmişdi. Ağlamaqdan gözlərinin altı şişmiş, rəngi qaralmışdı. Ehtiyatla ona yaxınlaşdı, gözlərinin üstünə dağınıq halda tükülən saçlarını əli ilə geri hamarladı, əyilib üzündən öpmək istəsə də, ürək eləmədi. Elə bil ki, bu qadın arvadı yox, yad birisiydi.

...Telefonun səsine diksindi. "Kimdir bu vaxt?" fikirləşib gözücu saata baxdı: on ikiyə on dəqiqə qalırdı. Barmaqlarının ucunda telefona yaxınlaşdı.

- Allo...

- Papa...

Qızı idi. İki gün idi ki, nənəsigildə qalırdı.

- Yatmışdın, papa?

- Yox, nə olub ki?

- Elə bildim yatmısınız. Mama hardadı?

- Yatıb.

- Niyə belə tez yatıb ki?

- Bilmirəm. Sən niyə yatırırsan?

- Yuxum gəlmir. Səsin niyə belə gəlir papa?

Bir şey olub?

- Heç, yuxudan durmuşam, yəqin ondandı.

Sən də get yat!

Qızın alındığı telefonda hiss olundu, deyəsən incimışdi. Səsini bir qədər qaldırdı:

- Bəs deyirsən yatmamışdım?

Bilmədi qızın sualına nə cavab versin.

- Sabah evə gəl. Yaxşı?

- Yaxşı. Nənə də gələcək. Hoşca kal.

Qız "hoşca kal"ı televizordan öyrənmişdi. Türk kanallarının dəlisiydi. Hər dəndə də türkçə danışdı.

...Təzədən arvadının yanına qayıtdı. Əvvəl istədi onun yanında elə pallı-paltarlıca yığılıb yatсын. Amma onu öpməyə ürək eləmədiyi kimi buna da cəsəreti çatmadı.

Balıncı götürüb yerə - xalçanın üstünə atdı, nazik yorğanı döşək əvəzi altına sərdi, köynəyini çıxarıb səliqəsiz halda stulun başına keçirdi. İşığı söndürüb uzanmaq istəyirdi ki, telefon zəng çaldı. Amma bu dəfə mobil telefonu... Əsəbiləşdi. "Hansı gicbəşərdi bu vaxt" dodağının altında mızıldanıb deyindi. Telefonun səsi adamın sinirlərinə işləyirdi.

- Allo...

- Çatmışan evə? - həmin qadın idi. Sualı da lap yersiziydi.

- ...

- Nigaran qaldım. Axşam yuxumu qarışdırmışdım, dedim birdən başına bir iş gələr. Yata bilmirəm. Xahiş edirəm, dur gəl bura! Onsuz da arvadın yatmış olar indi. Səhər tezdən oyadacam qayıdarsan evinə. Gəlirsən? Danış də, nə olub sənə axı, niyə səsin çıxmır. Allo, allo!..

Telefonu söndürdü. Gəlib nazik yorğanın üstünə sərələndi. Başının altı alçaq olduğundan balıncın yerini dəyişdi - divara söykəyib rahatlanmağa çalışdı...

***

... Restoranda oturub pivə içirdi. Birdən hardansa qadın peyda olur, onun dizlərini qucaqlayıb yalvarmağa başlayırdı. O, pivənin gətirdiyi sərxoşluqdan ardı-arası kəsilmədən gülür, gülürdü... Qadının gözləri böyüyür, bir anın içində üzü dəyişir, qorxunc, dəhşətli bir ifadə alırdı. Sonra qadın üzünü musiqiçilərə tutub nəşə sifa-

riş verir, əllərini onun çiyinə qoyur, başını sinəsinə söykəyir, boynunu ehtiraslı öpüşlərə qərq edirdi. Qadının qaynar dodaqlarının istisi bütün vücuduna yayılır, gözlərini yumur, yalnız ikisinə məxsus bir alemin dərinliklərinə qərq olurdu. Birdən bu hay-küyün, isti damlalar kimi üz-gözünə səpilən öpüşlərin, hərərətli sarılmaların içində qəfildən boğazına elə bil ki, kimsə iynə batırdı. Kəskin ağrıdan gözlərini açdı, qadın əvəzinə qarşısında quyruğu üstünə qalxmış bir ilan gördü. İlan sual işarəsinə oxşayan başını yuxarı qaldırmış, buz kimi soyuq, domba, hərəkətsiz gözlərini düz onun gözlərinin içinə zilləmişdi!.. Artıq hər şey bitmişdi! Cıncırını çəkməyə də qorxurdu, kiçik bir hərəktin belə nə ilə nəticələncəyini bilirdi. Yerdənmi, göydənmi gəldiyi bilinməyən, qulaqbatıran bir səs eşidildi, ürəklənib gücü cəldikcə qışqırdı və öz səsinə dik atıldı. Qorxu, həyəcan hələ çəkilib getməmiş bütün gördüklərinin yuxu olduğunu başa düşməkdən doğan bir sevinc bürüdü onu və təcridən-dırnağa qədər tərində olduğunu yalnız indi hiss etdi...

...Yerinin içində oturub qorxudan böyüyən gözləri ilə key-key yan-yörəsinə baxdı. Hələ də nə baş verdiyini dərk etməyib səsin ikinci-üçüncü dəfə də təkrar olunacağını qorxa-qorxa gözlədi.

Ayağa durub işığı yandırdı.

İşıqdan acışan gözlərini qıyıb otağı nəzərdən keçirdi. Arvadının yatdığı taxt boşuydu. "O gedib?". Ağılına gələn bu fikirdən ürəyi sıxıldı. Elə bil ki, hər gün yatıb-durduğu, girib-çıxdığı, hər əşyasına bələd olduğu evində yox, yad bir planetdəydi, özü də tək-tənha... Saata baxdı. Birə on dəqiqə qalırdı. İnanmadı gecənin bu vaxtı arvadının getməsinə. Mətbəxə keçdi, sonra balkona çıxdı, o biri otaqlara baxdı... O yoxuydu!..

"Gedib, gedib, gedib!" - stulun üstünə atdığı şalvar-köynəyini tələsik geyinə-geyinə fikirləşirdi. "Məni yuxudan qapının səsi oyadıb".

Bloka çıxıb liftin düyməsini əlləri əsə-əsə, hirsle 2-3 dəfə basdı. Aşağı mərtəbələrin hansında yatan lift yuxusuna haram qatılmış adamlar kimi ağır-ağır üzünü yuxarı qalxmağa başladı.

Liftdən çıxıb dörd bir tərəfində maşınlar dayanan həyətin hansı tərəfinə gedəcəyini bilmirdi. Əvvəl sağa - binanın arxasındakı ensiz, dar kü-

çəyə çıxmaq istədi, sonra fikrini dəyişib geri qayıtdı. Binanın həyətidəki maşınlara qaravulçuluq edən qoca kişinin balaca taxta daxmasına yaxınlaşıb açıq qapıdan içeri boylandı.

- Hidayət dayı! - tövşüyə-tövşüyə, həyəcanla çağırırdı.

Oturduğu yerdəcə mürgü vuran qaravulçu diksinib cəld ayağa qalxdı.

- Beş-on dəqiqə əvvəl bizim blokdan çıxan bir adam görməmişən? - tələsik soruşdu.

- Hələ hindicə o mağazinə tərəf bir zənən xeylağı ağlaya-ağlaya gedürdü. İstədim soruşam...

Qulaq asmadı qoca qaravulçuya. Binanın baş tərəfindəki "Super Market"ə tərəf qaçmağa başladı.

Yolun o biri tərəfindəki avtobus dayanacağında narahatlıqla var-gəl edən adamı tanıdı. Arvadı idi. Marşrut gözləyirdi. Yanında 3 nəfər kişi gördü. Kişilərdən ikisi sərxoş olan üçüncünün qollarından tutub aparmaq istəyirdilər. Sərxoş arvadına sataşırırdı. Sözləri açıq-aydın eşitdi:

- Yox e, bu gecə saat 2-də nə gəzir bu yolda.

- Bəsdir, camaatla işin yoxdur. Gedək. - Sərxoşun qollarından tutanlar dedilər.

- Yox, getməyəcəm. Mən bilməliyəm bu kimdir. Bax e, gözəldir, lap ceyran kimidir. Məndən yaxşı...

Enli qoşayolu qaça-qaça, bir nəfəsə keçdi. Sərxoşun yaxasından yapışib sərt bir hərəkətlə özünə tərəf çəkdi.

Arxadan arvadının narahat səsinə eşitdi:

- Lazım deyil, işin yoxdur.

Sərxoşun qollarından yapışan iki nəfər onun sinəsindən itələyib hədə-qorxu gəldilər.

- Ə, fahişənin üstündə mənən... Sərxoşun üz-gözünü əyə-əyə dediyi bu sözlərdən ürəkbulanıran ara qoxusu gəlirdi.

Bütün gücünü yumruğuna toplayıb onun sağ sifətindən tutuzdurdu. Sərxoş müvazinətini saxlaya bilməyib səntirlədi və birdən-birə dəryazlanmış ot kimi böyrü üstə yerə yığıldı. Yəqin ki, zərbənin gözlənilməzliyi yoldaşlarına onu tutub saxlamağa imkan vermədi.

Dalbada sifətindən yumruq, qarnından dəyən tək zərbələrindən özünü itirsə də, yıxılmamağa çalışırdı. Ağı gözlənilməz bir çevikliklə işləyir, adi vaxtlarda olduğundan qat-qat güclü olduğunu

hitss edirdi. Elə bil ona hardansa güc gəlmişdi. Atdığı yumruqlardan biri iki rəqibindən birinin qarnından dəydi və o, ağrıdan qarnını qucaqlayıb yarım-bükülü vəziyyətdə inildədi. Qalırdı bir nəfər... Amma o, harasa yoxa çıxmışdı.

Arvadının arxadan qışqırtısını eşitdi:

- Vurdu!

Çiyindən dəyən bıçaq zərbəsi onsuz da yorğun olan bədəninin taqətini çəkdi. Kürəyində küt ağrı hiss etdi, isti bir şey belə ilə üzü aşağı axmağa başladı, dizi üstə yerə çökdü.

Qorxudan böyüyən gözləri ilə bir-birinə, sonra da qanlı bıçağa baxan üç nəfər pərən-pərən olub hərəsi bir tərəfə götürüldülər.

Arvadı ağlaya-ağlaya onu qaldırmaq istəyir, amma gücü çatmırdı. Ayağa durmağa taqəti yox idi. İsti, bir az da qatı bir şey ağır-ağır kürəyindən üzü aşağı axır, gücü getdikcə tükənirdi.

...Dayanacaqda dayanan marşrutdan düşən 2 nəfər cavan oğlan tələsik onu yerdən qaldırdılar. Çətinliklə marşrutun oturacağına oturdub yıxılmaması üçün əlləri ilə bərk-bərk tutdular.

Marşrut yerindən tərənəndə arvadı dodaqları əsə-əsə, hiçqırıyla:

- Yalvarıram, bərk sürün, - dedi.

***

- Aç gözlərini, aç.

Arvadının tanış, doğma səsini eşitdi. Sonra onun əllərinin istisini üz-gözündə, ilıq nəfəsini boyun-boğazında hiss etdi.

Gözlərini açdı. Arvadının xeyli solğun, qayğılı sifətini, dağınıq, səliqəsiz saçlarını gördü.

Sonra qızını, anasını, qaynanasını, ağ xalatl, qıvrım saçlı tibb bacısını gördü. Tibb bacısının gözləri gülürdü. Qızı nənəsinin qucağına sığınib içini çəkə-çəkə ağlayırdı. Anasının, qaynanasının yorğun, narahat baxışlarını öz üstündə hiss edəndə nədənsə dəfələrlə axşamkı hadisəni xatırladı, gözləri önünə getirdi. Onların baxışlarındakı qəribə, oxuya bilmədiyi ifadələrdən utandı.

Tibb bacısı - cavan, qıvrımsaç, suyuşirin qız mehribanlıqla halını soruşdu:

- Nəce hiss edirsiniz özünüzü?

Gözlərinin qapaqlarını halsız-halsız endirib

qaldırdı. Yəni ki, yaxşıyam.

... Arvadı ilə palatada tək idilər. Özünü yaxşı hiss edirdi. Arvadı əlindəki yaylıqla tərini sildi. Telefonun səsi eşidildi. Ürəyinə gəldi ki, birdən həmin qadın olar. Sonra inanmadı onun zəng vurmasına.

- Allo - zəif, xırıltılı səsle cavab verdi.

- Qurban olum, kömək elə mənə - fikirləşməkdə yanılmamışdı. Həmin qadının səsi idi. - Ölmüşəm gəl yerdən götür. Eşidirsən, binamızın arvadları polis gətiriblər üstümə. Məni evdən çıxarırlar. Hər şeyimi pəncərədən bayıra atıblar həyasızlar. Gəl mənə kömək et, qurban olum. Ümidim sənədir. Gəlirsən?

Cavab vermədi qadına. Telefonu söndürüb arvadının üzünə baxdı... Arvadı bu baxışlardan utandı, nədisə ayağa durub güncdə qoyulmuş tumbanın üstündəki televizoru yandırdı. Kanalları çevirməyə başladı.

...Qıza oxşayan, üzünü makiyac elədiyi aydın görünən bir məxluq kişi və qadın səsinin qarışığından ibarət əcaib səsle məşur aktirsadan soruşdu:

- Heç ürəyinizdə qalan bir yox, ikisi?

- Olub, özü də iki rol Hüseyin Javidin "İblis"ində İblis və Şekspirin "Hamlet"ində Hamlet...

O biri kanalı çevirdi:

Boris Moiseyev gur işıq seli içərisində, güllü bir musiqinin müşayiəti ilə əlində tutduğu tül kimi nazik yaylığı başı üstündə yelləderək səhnənin önünə tərəf qaçdı. Tez kanalı çevirdi...

Fantastik bir film göstərildilər. Adlar, sücət ona tanış gəlirdi. Amma nə qədər fikirləşsə də, yadına sala bilmədi. Kişi və qadın ələ-ələ tutub onları təqib edən əcdəhadan qaçır, qaranlıq bir labirintdən keçirdilər. Kişi qabaqda gedirdi...

Kanalı çevirmədi... Bir də hara çevirəydi ki? O biri kanallarda onsuz da bir şey yox idi...

Avqust 2005.

Baki.

***

Səni gördüyüm gün gözlərimə
Həkk olunmuşdu rəsmim.
Sonra ayrılıq...
O qədər ağladım ki,
Yuyulub getdi əksin.

14.06.2003

***

Sonu gəlmir.
Bu gecə uzanır payız yağışı kimi.
Əllərim divarlara yapışır.
Onlardan imdad istəyir sanki.
Mən çökəncə qollarım sürünüb yaralı
İlan tək yanına düşür.
Acıdan qıvrılıram və astaca pıçıldayıram,
Dediklərimi yalnız Tanrı eşidir.

***

Hər gün bir-biriylə döyüşən iki səs
Bədən ruhun məhkum olduğu qəfəs
Ölüm ruhun azadlıq təntənəsi
Bu qurtuluş, ən böyük yürüş,
Ən böyük Zəfər.

10.06.2004

***

Axşam yayın bürkülü havası
Əsəbi tarıma çəkilən adamların
qəsdinə durub elə bil ki,
Bu gecə sonu gəlməyən
Ümitsizliyim məngənəsi.
Axan ulduzların sevinc
gətirməyən şöləsi.
Sıxıldıqca sıxılan can!
Alabəzək gecə kəpənəklərinin
sərxoş rəqsi.

Sədaqət ƏLİQIZI

Ətrafa yayılan saxta qəhqəhələr.
Fələyə yanıq verirmiş təki.
Və bir də, zülmətdən baş qaldırıb
Tanrıya boylanmağa
çalışan
bir göy ümid.

19.08.2004

BAX GECƏ SABAH OLDU

Bax gecə sabah oldu
Hələ çözə bilmədiyim sual.
Fikirlərimdə fırtına
ürəyimdə süslük.
Ah mənim qərarsızlığım.
O, səhər üfün qızartısı,
Gözlərimə çökmüşdü artıq
Şeylərimi yıxdım son kəs
o qapıdan çıxdım.
İllər oldu köçdüm
ayrılalı səndən
hələ köçüb qurtara
bilmirəm ürəyimdən.

***

Günəş sönük
Kölgə çöküb bu şəhərin üzərinə
Ətraf dolu insanlarla.
Axın-axın küçələrlə gedir hara?
Yeriyirəm adamların arasıyla
özgə kimi.
Gözlərimdə solğun ümid.
İllər yormuş yolçu sanki
Sinəmdəki ürək halsız.
Mən gördükcə adamları simasız,
Anlayıram azalırıq damla-damla
Kiçilik qarış-qarış
Torpaq tək
Özümüzü axtarıram bizə oxşar
adamlardan qaça-qaça, mən baxdıqca
nəzərlərim külək kimi
yarıb keçir insanları,
axtarıram sifətləri,
ot içində düşüb itmiş iynə kimi.

Əli ASLANOĞLU

BİR ÖMÜRDƏN FRAQMENTLƏR

(Esse)

0-cı fraqment

(*ömrüdən əvvəl*)

Ölüm xofunun olmadığı aləm...

Qaranlıq, zülmət...Dadsız, tamsız, acısız, şirinsiz, istisiz, soyuqsuz dünya. Heç kəsin heç kəsdən asılı olmadığı, heç kimin heç kimə borcu olmadığı bir mövqe. Kiminsə kimi incidə bilmədiyə məkən və bu məkanda yoxluq. Ölçüsüz zaman substansiyası və yenə də yoxluq.

I fraqment:

Doğuldu...

Doğulan kimi də düşdü dördölçülü məkən-zaman koordinat sisteminin O-na. Ölçülü, biçili dünyaya. Elə bu mövqedə qala bilsəydi dərd yarı idi. Ancaq qala bilmədi. Zaman qabağa, məkən kənarlara dartdı onu. Dirəşirdi, getmək istəmirdi. Amma itələdilər onu. Ömür adlı çətin bir yolun sonuna tərəf.

Doğulmağa həvəsi yox idi. Nəyinə lazımdı bu onun?

Doğuzdurdular... Zorla, məcburi. Anasını...doğuzdurdular, çığırdı-çığırdı.

Doğulanda ilk eşitdiyə səs anasının harayı idi...

O, özü də ağlayır, haray çəkirdi, hər yeri ağrıyır-dı.

Dünyaya gəlmək nə çətin imiş!

Adamların üzü gülürdü. Nədənə ətrafdakıların əhvalında bir şənlik və sevinc vardı. O isə ağlayır, hey qışqırmaq istəyirdi. Üəə!...üəə!

Doğulmaq yaxşıydı, yoxsa doğulmamaq?

Ağlı olsa idi, sözsüz ki, bu sualın üzərində düşünerdi. Ancaq onu ağılsız doğmuşdular (daha doğrusu doğuzdurmuşdular). Gücü bircə şeyə çatdırı-ağlamaq, var səsi ilə bağırmaq. Heç vaxt fərqi nə varmamışdı ki, niyə orta səslə yox, məhz bütün var səsi ilə bağırır:

Üə...ə! Üə...ə! Üə...ə!

Bəzən səsi quzu səsi kimi çıxırdı. Sanki mələyirdi.

Həyat mələtdi onu, elə doğulan kimi!

Hələ irəlində neçə-neçə mələr qaldığı günlər olacaqdı...

II fraqment

Tez-tez ağrıyır-aldığı zərbələrdən, kənar təsirlərdən. Canı inciyir-yıxılanda, əlini yandıranda, tikan batanda, ac olanda, qarnı ağrıyanda...saymaqla qurtaran deyil dərd bu naməlum və yad aləmdə. Onunsa heç nəyi yoxdu. Nə lazımı ağlı, nə gücü, nə bacarığı.

Bircə çıxış yolu var: ağlamaq, qışqırmaq haray çək-

mək.

Üə...ə! Üə...ə! Üə...ə!

Gündə neçə dəfə istifadə edir bu imkandan. Ancaq bnu da məhdudlaşdırırlar. Yüürüyə qoyub yelədirlər, beşikdə silkələyirlər, başı gicəlsin, hər şeyi unutsun deyə. Az-maz ağıl cəm olanda hesab edirdi ki, ətrafdakıların hamısı ona borcludur, onun istəklərini yerinə yetirməlidirlər. Adamlar da, əşyalar da. Baxmayaraq ki, adamlar əşyanı fərqləndirmək hələ də çətindir.

Bəli, o, ətrafdakıları özünə borclu sayırdı. Nə qədər ki, ağıl az idi belə də saydı.

Doğulmaq, yoxsa doğulmamaq?

Sual gındəmdə idi. Ancaq buna cavab tapmağa ağıl gerekdi. Ağıl isə hələ də yoxdu...

III fraqment

Bir qəder ağıllanıb. Adamları tanıyır, onlarla münasibəti var.

Ağıl meydana çıxana kimi özü ilə problem gətirdi. İndi ona anlatdılar ki, borc nədir. Məlum olur ki, onun özü başdan-ayağa borc içində imiş-valideynlərə, böyüklərə, kiçiklərə, qayda-qanunların tələbinə, bir sözlə, hamıya və hər şeyə. Təəcüblənir. Qərribədir, ağılsız hər kəsi özünə borclu hesab edir, ağıllı isə hamıya borcludur. Niyə? Belə də məntiq olar?-"Qanan qanmaza borcludur". Qanmazın hörmətinə bax ha!... "Kaş heç qanmayaydım"-deyə uşaq ağıl ilə fikirləşdi.

Bəlkə heç doğulmayaydım? Bu qədər borc nəyimə gerekdi axı?

IV fraqment

Çiyindən çanta asırlar. İçində bir kitab, dəftər və qələm var.

Məktəb deyilən bir yerə aparırlar. Orada sifəti gah mülayim, gah da sərt görünən bir qadın (ona "müəllimə" deyirdilər) divardan asılmış qara taxtaya ağ təbaşir ilə bir şəkil çəkib. Adam şəklinə oxşayır, ancaq başı yoxdu, yalnız ayaqları var və özü də deyəsən qaçır. Qərribədi, bəs niyə başsız qaçır? Başını götürüb qaçmalı idi axı deyilənə görə.

Müəllimə əlindəki çubuğun ucunu şəklın üstünə qoyub soruşur:

- Bu nədi?

...Barmağını ağzına soxur.

- Çıxart əlini ağzından!-səs olduqca sərt və

zəhmlidir. İstədi ağlasın, amma özünü saxladı. Başını aşağı salır.

- Bu, A-dı. "A"herfi, çubuğun ucunu şəklın başına döyür. (Bəlkə də elə buna görə onun başı yox idi)

Çətinliklər artır. Elə borclar da, müəllimə, dərse, məktəbə, daha kimlərə və nələrə.

V fraqment

Ətindən ət kəsdilər. Çığırdı-çığırdı.

- Müsəlman olmalısan-dedilər.

Başına illərlə ağıl qoydular danlaya-danlaya.

- Ağıllı olmalısan-dedilər.

Çərçivəyə saldılar, qayda-qanun çərçivəsinə.

- Nizam-intizamlı olmalısan-dedilər.

Daha neyləmədilər ona. Borc isə getdikcə artırdı; dövlətə, cəmiyyətə, ətraf mühitə, həyata, hər şeyə, hər kəsə...

İndi o mücərrəd sual daha real gəlirdi ona;

Doğulmaq sərfəliymiş, yoxsa doğulmamaq?

Adamlar nədənsə doğum gününü qeyd edirdilər. Həmin gün sevinir, şadlanırdılar. Sevincin səbəbini soruşanda hər kəs güldürdü ona. Axırda biri cavab da verdi:

- Çünki, mən doğulmasam, mənim yerimə başqası doğula bilərdi!

- Nə olsun ki, heç dəxli var? Adamda paxılığa bax ha!

Ancaq özü hələ də şübhəli idi.

Doğulmaq, ya doğulmamaq? Hansı?

VI fraqment

Yaxasından yapışib tələb edirdilər:

- Borcunu qaytarmalısan.

- Nə borc? Mən haçan sizdən borc almışam axı? Yadına gəlmir.

- Yadına gəlməz də...ə. Yadın vardı ki, borc alanda?

- Dəli idim?

- Yox. Amma ağıllı da deyildin. Ona görə də yadından çıxıb.

Borc yiyəsi çox idi, lap çox. Dövlət, vətən, ailə, cəmiyyət, özündən böyüklər və özündən kiçiklər hamısı, ətrafdakılar və hətta ətrafda olmayanlar da.

Bu qədər borcu verib qurtarmaq olardımı?

Ağılına bir fikir gəldi və dərhal onu dilinə gətirdi:

- Axı ağılım olmayanda dilim də olmayıb. İstəməyə-istəməyə heç borc almaq olar?

- İstəməsən də vermişik və sən də almısan.
- Öz xoşunuzla verdiyinizi niyə üstümə borc yazmısınız? Bu ədalətli deyil axı.

Onun izahına heç kim fikir vermir. Hamı birdən ağız-ağıza verib bağırır:

- Qaytar bizə borcunu! Allaha arada gör!

Yadına düşdü ki, hələ Tanrıya da nə qədər borcu var.

Başı gicəlləndi, gözləri qaraldı. Beynində yalnız bir sual dolaşdı:

Doğulmaq, yoxsa doğulmamaq? Olmaq, ya olmamaq?

Cavab tapa bilmirdi. Doğulmazdan əvvəlki vəziyyəti yadında olsaydı, bəlkə də bir qərara gələrdi.

VII fraqment

(epiloq əvəzinə)

Sakitcə uzanmışdı. Rahat idi. Heç bir yeri ağrı-mırdı, ağrıya da bilməzdi.

Nədənsə onu içində gic bir gülmək tutmuşdu. Səsi çıxmısa da için-için gülür, uğunub gedirdi. Əslində nəyə və niyə güldüyünün heç fərqi də deyildi.

Adamlar isə ağlayırdılar. Niyə və nəyə ağlayırsınız görəsən?

Yadına köhnə bir fraqment düşdü.

...İşsiz idi. Çoxdandı iş axtarırdı. Axırdı münasib iş yeri olan bir kantor tapmışdı. Müdir onu qəbul edəndə stolun üstündəki kağızlardan birini qaldıraraq soruşdu:

- Bunun rəngi nədi?

- Ağ.

- Necə?

- Ağdı də, düm ağ.

- Yox bilmədin. Ağlına başına yığ, əməlli-başlı fikirləş.

- Deyirsiz qaradı?

- Demirik, minnət qoyma.

- Bəlkə də qaradı, nə deyim vallah, lap çaşmışam.

Müdirin üzü güldü:

- Hə, gəliрсən mətləb üstə.-Sonra boynunu qaşı-yıb:

- Doğrusu heç özüm də qəti deyə bilmərəm ki, bu nə rəngdədi.

- Bəs onda nə olsun?

- O olsun ki, gözün mənim ağızımda olsun, mən də bizdən böyüklərin çənəsinin yanını kəsdirib öyrənərəm. Ondan sonra necə məsləhət olsa, elə də

deyərik, qaradı-qara, ağdı-ağ.

- Hım!.. nə deyim vallah.

- Heç nə, get əmrin surətini götür işə başla.

O vaxt öz-özünə çox sual vermişdi ki, əgər ağın ağılığını, qaranın qaralığını qana bilmirəmsə, bəs onda illərlə mənim başıma yeritdikləri ağıl əvəzinə nə imiş görəsən?

İndi həmin o əhvalata gülürdü. O vaxt gülməmişdi. Təəccüblənmiş, sonra da əsəbiləşmişdi.

Ətrafdakılar hələ də ağlayırdılar.

Bəlkə borclarını axıra kimi ala bilmədiklərinə görə gözlərinin qorasını sıxırdılar? Axı borclarını halal etdilər onlar. Xahişsiz, minnətsiz. Necə ki, mən istəməyə-istəməyə vermişdilər, eləcə də xahiş etməyə-ətməyə özləri bağışladılar verdiklərini. Qəribə adamlardı.

Sonra hamı dağılışıb getdi.

O da getdi... Adamların çiyində. Rahat, ağrısız-acısız, borcsuz, minnətsiz.

Qəribədi. O doğulanda özü ağlayır, adamlar isə güldüdü. İndi isə o gülür, adamlar ağlayırlar.

Doğulmaq, yoxsa doğulmamaq?...

Heyif ki, illərlə beynini deşən bir suala cavab tapa bilməmiş gedirdi.

Cild-cild kitablar yazmışdı. Neçə-neçə gəliz sualları cavablandırmamışdı, təkcə bu şeytan sualından başqa.

İndi bu suala da cavab verərdi. Bəli, verərdi. Səsi çıxsaydı, başını qaldıraraq bağırardı:

- Əlbəttə, do.....!

Və sonra şaqqanaq çəkib gülər və son sualını da verərdi:

- Niyə ağlayırsınız, ey dünyadan bixəbər avamlar?

Ancaq ehtiyatlandı. Qorxdı ki, bu dünyanın işini bilmək olmaz, birdən doğrudan da səsi çıxar. Adamlar diskinib tabutu yerə salar və hərə bir tərəfə qaçar. O da qalar yolun ortasında, bəs sonrası nə olar? Sonra da onu götürüb geri qaytara bilərdilər.

Bu fikir onu dəhşətə gətirdi.

- Yox, susmaq məsləhətdi,-düşündü.-Canımı güclə qurtarıb rahatlıq tapmışam.

Susdu... Ölüm sükutu ilə susdu...

Hansı kitabdasax oxuduğu bir cümlə yadına düşdü: Bu dünyaya bir gələn sevinir, bir də qaçıb ondan canını qurtaran...

ran həya pərdəsi olub. Ata evin kişisi, ailənin böyüyü, başçısıdır. Atanın yolunu götürmək gələcək ailədə evin başçısının yolunu gözləməyin təməli sayılıb. Təəssüf ki, bu cür adətlərə bölgələrimizin bir qisminə çox az şəkildə təsadüf olunur. Düzdür, vaxt dəyişir, vaxtın axarında çox şeylər dəyişir. Avropadan gələn ağ gəlinliyin mənası təmizliyə, paklığa işarədir. Amma problem tək bunda deyil. sadalanası bəzi məqamlar da var. Ənənəyə görə, evindən qızını köçürən ata, qardaş qudanın toyuna getməz, bu toyda qol qaldıraraq oynamazdı. Belə bir addım ata və qardaş üçün nalayiq bir hərəkət sayılır və o kəslər el içində hörmətdən, nüfuzdan düşürülür. İndiki toylarımızda nəinki qız atası, qardaş toya gedir, hətta toyun axırına qədər şidiriği vururlar.

Keçək ikinci əsas şəxsin iştirakına - yəni qız anasına. Adətlərin, daha dəqiq desək, ağsaqqal, ağbırçək sözünün güclü nüfuzu olduğu dövrlərdə, elə lap yaxın keçmişcən, yəni sovetlərin son mərhələsinə - yəni dənqurməyədək ananın toyda iştirakı da məhdud və konservativ tərzdə olub. Yəni boya-başa çatmış qızının nəhayətdə yeni ailə qurması məsələsi ana tərəfindən ataya çox ədəblə, bir az asta, üstüörtülü bildirilirdi. Ananın belə pərdəli davranışı atanın nüfuzundan xəbər verər və qız ailə qarşısındakı övlad sorumluluğunu dərinədən dərk edirdi. Qadının ərinə diqqət, ədəbli münasibəti - ailədə mühafizəkarlıq qızın düşəcəyi gələcək evdə "bərəkəllah" alması ailələr arasındakı qarşılıqlı münasibətin təməli daşdır. Yaxşı ananın, ismətli qadının tərbiyəsi bilavasitə başqa ailəyə yola saldığı övladın tərbiyəsi ilə ölçülür və belə bir ənənəvi tərbiyə xalqımızın düşüncəsində əsrlərcə yaşayıb, kök atıb. Müasirləşmək, zamanla ayaqlaşmaq, zənginlik içərisində rahatlıqla yaşamaq - bütün bunlar çox yaxşıdır. Amma dediyimiz bu şərtlər bizim mənəvi əxlaqımıza yadlıq, özgəlik gətirməməlidir. Müsbət nə varsa qəbul olunmalı, bizim milli mənəvi yaddaşımızda yaşayan əxlaqi sifətlərimiz gündəlik həyatımızdan çıxarılmamalıdır. Unutmaq lazım deyil ki, şərqin isti insanların əhvalına təsir edən Qərb soyuq dəyməsi bizi özümüzə uzaqlaşdırır. Hətta bəziləri soykökündən qürur deyil, utanç hissi duyur (Əlbəttə, belələri az deyil). Bu çox acınacaqlı bir faktdır. Bu da sirt deyil ki, abır-həya gözlənilmədiyindən toydan az keçmiş ailələr arasında münasibətlər kəskinləşir. Evlənmələr münasibətləri düzgün axara sala bilmir, nəticədə boşanma, qudaların aqressiv münaqişələri, arvadın evdə hegemonluq iddiası, kişinin zəif iradəsi və yaxud əksinə, qadının adam yerinə qoyulmaması və s. kimi münasibətlər lüğətini

sadalamaq olar.

Düşünürəm ki, anaya, ataya münasibət, hörmət və minnətdarlıq hissi çox yüksək duyğulardır. Və bu duyğunu ucalıqdan salmaq lazım deyil. daha bir məqam. Siz heç toylarda oxunan mahnıların mətninə fikir vermisinizmi? Elə mahnı mətnləri var ki, köhnə kişilər buna görə hətta adam öldürürdü. Deməli, müğənni tamadanın bəlağətli nitqindən sonra analar üçün mahnı oxuyur. "Ay mənim göyçək anam, mənənim ağbırçək anam". Biabırçılıqdır. Anaya göyçək deməzlər. Məsələn, Qarabağda birinin anası, bacısı nə bilim daha kimi bu ifadəylə çağırılmış olsa, onda yazıq onu deyənə halına. Adamı həməən öldürürdilər. "Göyçək" sözü söyüş ifadəsi kimi işlənib, özü də çox uzaq keçmişdə deyil, indinin özündə də bir çox bölgələrdə bu mənada işləkliyi saxlayır. Üstəlik bu azmış kimi, qız anası, bəy adamı toyun ortasından çıxır, bu havaya məmnuniyyətlə oynayırlar (Qulaqbatıran, zövqsüz musiqidən danışmağa belə dəyməz). Gəlin, öz hərəkətlərimizə yaxşı fikir verək. Gənc nəsil adlandırdığımız gələcəkdən axı biz nə gözləyirik?! Bu günün anası, bu günün babası gələcəyə nə verir ki, ondan da nə istəyə. Məqsədim əxlaq dərsi vermək deyil, amma əxlaqımızda baş verən bu aşınmalar gələcəyimiz üçün böyük bir sual işarəsi deyilmi?

Nədən axı toydan danışdıq? Şübhəsiz, bunun da bir gerçək tərəfi var. Ağır elin ağır yüklü mərasimlərdən biri toy, digəri yasdır. İnsanları sevinc, kədər birləşdirib bir araya gətirdiyi kimi, toplumun məqsədinin, məramının ortasında dayanan bu kimi el adət-ənənəsinin nəsildən-nəslə ötürülmə vacibliyi məsələsi də var. Ona görə də adətimize xilaf çıxmayaq, ağır gündə də, xoş gündə də bizi birləşdirən məsələlərin kökündə dayanan köklü kişilərin (burada qadın, kişi anlamında deyil) qoyub getdiyi adətlərimizə və bununla bərabər milli əxlaqi dəyərlərimizə sahib duruq.

Mövzunu bir az da genişləndirmək olardı, lakin burada sözü müxtəsər edirəm. Necə deyirlər, "Xalqımın toy kimi bir adəti vardır". Bu nəcib adəti korlayan bir çox pisliyi aradan götürüb onu yaşatmaq gərək. Hər anın öz hökmü var - deyirlər. "Bu gün bir toy idi, yola verdik getdi" - deməyin. Toyun da, şadlığın da öz hikməti var. Bu hikmətdən dərs alıb, olanlara nəyəsə xatir baxmayaq. Olanların bizə və kimliyimizə dəxli varmı? Bunun fərqi varıb gözdən qaçırarmalı.

Tərənə BAKIRQIZI

eldən-obadan

KARVAN KOÇƏR - IZI QALAR...

...Dəvəçi ilə dost olanın darvazası gen gərək.

Ulularımızın əsrlərin sınağından çıxan bu müdrik kəlamı bir vaxt dəvələrin Təbrizdən Dərbəndə köç etdiyi qədim Şirvanın karvan yolu üstə binə-bölgə bağlamış ulu yurd yerlərimizdən Dəvəçi bölgəsinin elə bil adına-boyuna biçilib. Xoş niyyət qonağına, etibarlı-sədəqətli dostuna darvazasını gen açan Dəvəçiyə ötüb keçən karvanlardan söz payı da yadigar qalıb.

Məsəldir, karvan köçər izi qalar, insan köçər sözü...

EL OCAQ BAŞINA YIĞIŞAR...

Qış da beləcə öz qar yorğanını sərdi torpaq üstünə, yer-yurd donunu bu dəfə ağdan biçdi... çöl-bayır soyudu, ürəklər soyumadı...

...Hə, ilin-ayın bu günlərində, vədələrində elə ki, iş-güc qurtarıb çöldən-eşikdən əl-ayaq çəkilər, oğul-uşaq da ocaq başına yığışar, sobanın böyründə özlərini istiyə verən ağsaqqal babaların, ağbırək nənələrin dizlərinin dibini kəsdirərlər.

Nənə də ətəyinə doluşmuş nəvələrinin başlarına əl çəkib sığallar, boylarını oxşar:

*Ay Allah,
Bu balam xandı-xandı,
Bağçada quş qovandı,
Misri qılinc belində,
Vurmağa pəhlivandı...*

Oğul-uşağın xoşlandığını gören nənə alıb bir də deyər:

*Ay Allah,
Bu kimdi, kimdi,
Bağça-bağda qovundu,
Xəncəl-bıçaq belində,
Qızlara pəhlivandı...*

Ağsaqqal baba bir hikmətli söz-söhbətin qəsdilə fikrə gedər, huşunu-yaddaşını cəmləşdirib toplamaq istər ki, di gəl, nəvə-nəticənin hələ ağılkəsənləri, dəcali kürlük edər, deyib dilə tutmaqdan yorulub cana doyan gəlinin hövsələsi daralar, hirsindən-acığından uşağa qarğış etmək istər ki, dünyagörmüş nənə öyüd-nəsihət edib:

- Qarğış ki, var - küt baltadır, qızım, - deyər, - çalarsan-çabarsan, axır bir gün kəsər... Bu da el-obanın bir sınağıdır...

Belədə baba da oğul-uşağı daha çox intizarda saxlamaz, sözünün binəsini qurar. Söylər görək nə söylər...

GÖRƏN VAR

Belə deyirlər ki, ötənlərdə bir şah var imiş və bunun da üç oğlu. Bir gün qoca hökmdar əcal saatının yaxınlaşdığını hiss edib oğlanlarını yanına çağırırdır.

- İstəmirəm ki, mən axirətə köç edəndən sonra taxt-tac uğrunda aranızda nifaq düşsün, - deyir, - fikrim budur ki, elə sağlığında birinizi öz yerimə oturdum...

Oğlanları intizarla atalarının sözlərinin ardını gözləyirlər və şah da onları çox intizarda saxlamayıb:

- Ancaq sınaq üçün bir şərtim var, - deyər üzünü onlara tutur, - sınağım da bundan ibarətdir ki, gərək hərəniz bir oğurluq iş tutasınız, kimin ki, oğurluğunun üstü açılmadı, görüb ələ verən olmadı, deməli qalib odur...

Atalarından belə qərribə bir şərt gözləməyən oğullar qalırlar mat-məəttəl, şah oğulları hara, oğurluq hara?.. Ancaq hökmdar olmaq, hökm etmək də şirin...

Qərəz, şahın böyük oğlu ilə ortancıl oğlu şərtə əməl edib oğurladıqlarını gətirib atalarının qarşısına qoyurlar. Şah da dönə-dönə xəbər alır ki, ayə, oğurluğunuzu gören-bilən oldumu, xəbər tutan olar, el-obada rüsvay olarıq.

Oğlanları da atalarını xətirçəm edirlər ki, əşi, bəs işlərini elə pərgar görüblər ki, nə ins bilir, nə cins...

Günlər keçir, şahın sonbeşik oğlundan xəbər

çixmır. Şah dözə bilməyib onu yanına çağırtdırır.

- Bax, qardaşların şertimi yerinə yetirdilər, oğurluqlarının da üstü açılmayıb. Doğrudan da, dedikləri kimi gören olmayıb...

Sonbeşik oğul lap astadan: - Atacan, - deyir, - neçə dəfə qəsdlənmişəm ki, mən də oğurluq edim. Amma... Hiss etmişəm ki, gören var...

- Kim imiş ki, o? - Şah hövsələsizliklə soruşur.

Sonbeşik oğul qətiyyətlə: - Atacan, - deyər cavab verir, - oğurluq etmək istəyəndə yan-yörəmdə bir kimsəni görmədim sə də, başımın üstündə Tanrımı gördüm. Burasını da başa düşdüm ki, O da mənə görür...

Oğlundan bu sözləri eşidən şah taxtdan qalxıb onu qucaqlayıb bağrına basır.

- Afərin, oğlum, - deyir, - daha dünyadan rahat gedə bilərəm.

Arxayınam ki, məndən sonra xalqı qəlbində Allah xofu olan mərhəmətli və aqil bir hökmdar idarə edəcək...

Bəli, bizim əzizlərimiz, hər birimizin qəlbində Allah xofu olsun. Tanrını başımızın üstündə görək!

Ağsaqqal babaların, ağbirçək nənələrin sözlərini, söhbətlərini əvvəli də, axırı da bir el məsəli, atalar sözü olar.

ATALAR BELƏ SÖYLƏMİŞ...

- Ayranı ver ayransıza,
- Bu dövrən qalmaz sizə.
- İtin yiyəsi var, qurdun Allahı.
- Girdin harama - doldur dirəmə.
- Aş daşanda çömçə qızıla dönər.
- Doğru söz könül yıxar, iş bitirər.
- Ev tikmək atam peşəsi, sökməyə mən hazır.
- Süpürgəyə ər dedilər, özünü dik tutdu.
- Yatan başını qoymağa yer tapar.
- Daşlıqda gül bitməz, cahilə söz yetməz.
- Ac tanrıdan güclü olar.
- Anam alan bucaqda, özüm alan qucaqda.
- Qanan qanmaza borcludur.
- Qaymağı üzdən, balı dibdən yeyərlər.
- Deyən ağılsız olsa da, eşidən ağıllı gərək.
- İnsan özünü həlak da edər, fələk də.
- İşini sabaha qoyma, ağırlaşar.
- Torpaqdan hasil, torpağa vasil.
- Tək əl nəsdır, qoşa əl səsdır.
- Sadəlik gətirər, lovğalıq itirər.

- Pişik yeyəni aslan da qusdura bilməz.
- Paltarını bab elə, gören desin ha belə...
- Gör-götür deyiblər, gəl-götür yox.
- Çantası boş, yiyəsinə xoş...
- Günortanı bərkit, şamı bərkit.
- Yeyən ağız aş gətirər, deyən ağız yaş.
- El tikəni yel sökə bilməz.
- Hərzə sözün mərzə cavabı olar.
- Qurban olum o işə,
- Üstündən bir gün aş...
- Həm fəsəli yemək istəyir, həm də Fətəli olmaq.
- Bir gün yeyib cinə, üç gün döyür sinə...
- Kasib evində gündə "şükür-şükür",
- Dövlətli evində bişir-düşür.
- Yarı ol, Tanrı ol.

Müdrük kişiler bir də belə deyib ki, görün evin dala gedir, dayaq ol, yerində durubsa - sən də dur, fikirləş. Qabağa gedirsə - yığ, artır...

Gülməcə

AĞLINI BAŞINA TOP ELƏ...

Ötən vaxtların söhbətidir. Üzdən iraq, deyir, əyri yola düşən yava bir qadın varmış. Əri səfərdəymiş, qadın da adamıyla sözləşibmiş ki, bayırdan əl-ayaq yığışandan sonra görüşsünlər.

İş belə gətirir ki, qadının əri səfərdən deyilən vaxtdan tez qayıdıb gələsi olur. Qadın da qalır neyləsin, necə etsin, bu xəbəri adamına nə təhər çatdırırsın?!

Beləcə ürəyi çırpına-çırpına başlayır gözləməyə. Bir də qulağı alır ki, eşikdən addım səsi gəlir. Bilir ki, gələn adamıdır. Bəs indi onu necə duyduq salsın. Arvad başlayır yatan körpənin nənəsinə tərpətib guya ona layla çalmağa:

*Ay meşənin çaqqalı,
Gəl balamı hop elə,
Balamın atası evdədir,
Ağlını başına top elə...*

Arvadın işarəsini başa düşən hərif bilir ki, iş nə yerdədir. Ta bayaq tüpürür dabanına...

Aydın TAĞIYEV

SONU GÖRÜNMƏYƏN SƏFƏR

Bəzi insanlar bu dünyada yaşayıb ölmək üçün, digərləri isə ölüb yaşamaqçün doğurlar.

Qaraş İsmayıl ikincilərdəndir. Şəxsən tanımadığımız bu istedadlı qələm adamı, işıqlı şəxsiyyət barədə ölümündən sonra onu tanıyanlara təsəlli olan xüsusi buraxılışdan öyrəndik. Yazıçılar Birliyi Mingəçevir bölməsinin hazırladığı bu buraxılış Qaraş İsmayılın şəxsiyyəti, yaradıcılığı barədə məlumat verir ədəbiyyatsevərlərə.

50 illik yubileyindən cəmi 15 gün sonra faciəli şəkildə həlak olan Qaraş İsmayılın 3 kitabı, 3 qız övladı, bir də dostlarının, doğmalarının çoxlu xatirələri qaldı...

"Yaylıq", "Yaddaş", "Ömrümün gecə qatarı" - bunlar bir yazıçı ömrünün 3 kitabına sığan yaşantılarıdır.

Amidə, Rahiyə, Ceyran - yarımçıq ömrün davamı, Hümbət, İsmayıl, Talib, Şükür, Zəminə, Tahir, Polad, Zümrüd - yoxluğuna inanmayıb, ruhunun varlığıyla təskinlik tapan dostları.

70-ci illərdə ədəbiyyata gələn Qaraş İsmayılın nəsr yaradıcılığını Bakı Slavyan Universitetinin kafedra müdiri, dosent Rüstəm Kamal araşdırır:

"Qaraş İsmayıl çox yaxşı tanıdığı, çox sevdiyi kənddən yazır. Kənddən yazmaq etnik özünüdərk bir yoldur, xalq ruhunu və mənəviyyatını duymanın bir üsuludur.

Qaraş İsmayılın personajları - kənd kişiləri aşırdaşan enerjilərini "sırımağa" imkan tapmırlar. Ya

papiros çəkib fikrə gedirlər, xəyala dalırlar, ya da yeyib-içib keflənirlər, qıraqda arvad axtarırlar. Kənd kişilərinin öz arvadları ilə dialoqu alınmır.

Bu dialoq dilin aşağı üslub qatlarını qabardır, personajların iç dünyalarını işığa çıxardır. Ər-avad dialoqunda absurdluq hökm sürür.

60-cı illər nəsrinin gətirdiyi ilk ovqatı bəzi hekayələrdə ("Aylı gecə", "Səpəndin nağılı") sezmək mümkün olur. Yazıçı şit, bayağı lirizmə uymamış, epik təhkiyənin təmizliyini qoruya bilmişdir".

"Onu hekayə ustası kimi tanıyırdıq. Görəsən jurnalistliyə də yarayardımı? İlk tapşırıqdan sonra gördük ki, Qaraş əsl axtardığımız insandır: sözü özündə, gözü özündə, bacarığı da öz yerində. Elə bu qabiliyyətinə görə "Energetik"ə məsul katibliyə götürülən Qaraş müəllim qəzetin de-fakto redaktoru oldu. Sonra "Mingəçevir işıqları"nın, "Azərbaycan işıqları"nın, ən nəhayət Azər-

baycan Televiziyasının müxbiri kimi yola düzəldi" - bunlar isə "Mingəçevir işıqları" qəzetinin baş redaktoru Fərman Nəbiyevin xatirələridir. Sonda "Onun sonuncu səfəri yaman uzun çəkdi", - deyir Fərman müəllim.

Bəli, uzun səfərdi bu, həm də sonu görünməyən səfər, yaxşı ki, ömrünün davamı olan 3 kitabı, 3 balası və hələ də onunla söhbətləşən dostları var.

HICRAN

İspan ədəbiyyatı

Visente Blasko İBANES

(1867-1928)

Görkəmli ispan novelist yazıçısı Visente Blasko İbanes 1867-ci ildə İspaniyanın Valensiya əyalətində anadan olmuşdur.

Onun həyatı heç də sakit və firavan keçməmişdir. Öz doğma şəhərində elm ocaqlarının birində hüquq fakültəsində təhsil alan Visente birdən-birə təhsilə marağını itirir. Bir illik zəhmətinə heyflənmədən, həm də uğur qazanmadan ikinci kursdan təhsilini yarımçıq qoyur. Bundan sonra macəra axtaran ruhu xəyalpərəst novelisti Madriddə çəkib aparır. Gənc yazıçı təhsilini burada reallaşdıracağına inanırdı. Lakin həmin vaxtlar Madriddə onun həyatı çox ağır keçir. Elə bu çətinliklər içərisində də təbiətçə inqilabçı olan Visente dövlət intriqaclarına baş qoşduğu üçün Madriddən çıxarılarq Parijə sürgün edilir. Sonradan Barselonaya (İspaniya) qayıdan Visente "İspan inqilabının tarixi" adlı məşhur əsərini yaradır. Öz ölkəsində bu tarixi əsərlə özünə böyük oxucu auditoriyası qazanan Visentenin siyasi mövzularda qələmə aldığı məqalələri də mətbuatda görünməyə başladı və müəllifinə böyük uğur gətirdi. Digər tərəfdən isə bu, siyasət adamlarını narahat etməyə başladı. Hətta Kuba müharibəsi zamanı yazıçı bir il dustaq həyatı keçirməli olur. Elə bu bir illik məhbus həyatını qəhrə-

manlıqla başa vurur. Heç də təsadüfi deyil ki, siyasi fəaliyyəti Visentenin Valensiyada deputat seçilməsinə şərait yaradır.

Visente ömrünün bütün dolaylarında özünün yaradıcı fəaliyyətini ara vermədən, həm də uğurla davam etdirir. İspan ədəbiyyatına "Portaqal ağacları arasında", "Toy gecələri", "Düyü və tartan", "Dənizdə", "Valensiya cəsarəti", "Mavrın qisası", "Məhbus qadın" kimi əsərlər bəxş etmiş Visente Blasko İbanesin əsərləri XIX əsrin sonlarında Avropada daha çox oxunaraq müəllifinə böyük şöhrət qazandırmışdır. Onun əsərlərindəki orijinal süjet xətti yazıçının qeyri-adi istedadının meyarı idi. Əgər onun kosmopolit xarakterli yazıları bu günün oxucusunda böyük maraq doğurmasa da, qiyamçı bir dövrü xatırladan əsərlərin təsirli və ustalıqla ötürülməsini inkar edə bilmərik.

Visente B.İ. 1928-ci il yanvarın 28-də Fransanın Menton şəhərində vəfat etmişdir. Yazıçının əsərləri hələ sağlığında Avropada bir çox dillərə tərcümə edilmişdir. Lakin Azərbaycan dilində onun əsərlərinə rast gəlinmir. Aşağıda yazıçının iki hekayəsini oxuculara təqdim edirik.

Visente Blasko İBANES

MAVRIN QİSASI

Üçüncü vəqonda gedənlərin demək olar ki, hamısı Marietanı tanıyırdı. O, matəm libasına bürünmüş gözəl bir qadın idi. Quçağında südəmər körpəsilə, ətrafdakıların baxışlarından və söhbətindən yayınaraq kiçik bir pəncərəyə yaxın oturmuşdu.

Kəndli qadınlardan bəziləri ona maraqla, digərləri nifrətlə baxırdılar. Vəqonda oturanların hamısı onun başına gələnləri nağıl edərək ondan danışırtdılar.

Marieta ilk dəfəydi ki, ərinin vəfatından sonra evdən çıxmağa cəhd etmişdi. O gündən üç ay keçmişdi, hələ də ərinin kiçik qardaşından qorxurdu. O, cəsur, qorxmaz və odlu silaha həris olan iyirmi beş yaşlı qəddar bir oğlan idi. Bütün rayon camaatı onu görəndə dəhşətə gəlirdi. Kübar bir ailənin oğlu ona nifrət bəsləyən adamlardan çəkinərək ucqar kəndlərdə, dağlarda yaşamağa başlamışdı.

Marieta ilk baxışdan həyatından razı və sakit görünürdü. Əhvalı qəmgin olsa da necə də gözəldi, sanki şahzadəydi. Onu görənlər qızın cazibədarlığı qarşısında heyran qalırdılar.

Pepetin ailəsi Marieta ilə nigah bağlamasına nə qədər etiraz etdisə də Pepeti fikrindən döndərə bilmədi. Varlı ola-ola kasıb qızla evlənmək axmaqlıq idi. Bundan başqa hamı bilirdi ki, oğlanın adaxlısı qoca bir cadugər arvadın qızı idi və anasının bütün pis əməllərinin ona keçməsi heç kimdə şübhə oytatmırdı.

Pepetin anası məyusluqdan və dərddən öldü. Qonşuların dediklərinə görə yazıq arvad evində cadugərin qızını görməkdənsə dünyasını dəyişməyi üstün tutdu. Kiçik qardaşı bunun üstündə Pepetlə az qala savaşaçadı. O, zəhərli içkilər hazırlayan, evin bacasından uçub getməzdən əvvəl şənbə günləri gecə yarı bədənini sürtdüyü sirlə yağları hazırlamaq üçün anasına kömək edən qızın qayını olmaq istəmirdi.

Pepet bunların hamısına istehza ilə gülürdü və nəhayət Marieta ilə evləndi. Cadugərin qızı onun bütün üzüm bağlarının, Mayor küçəsindəki böyük evin və anasının Pepet üçün yığıb saxladığı onsaların sahibinə çevrildi.

Qonşuların dediklərinə görə Pepet qızdan ötrü yaman dəli-divanəydi və həm də iddia edirdilər ki, o qancıqların yazığa verdikləri müəmmalı içkilər, ovsunlayıcı dərmanlar onu əbədi olaraq arvadına bənd etmişdi.

Marietanın anası olan həmin o sərt baxışlı, beli bükülü cadugər arvad, onu izləyib daşa basan uşaqların təqibindən küçəni belə keçib gedə bilmirdi. O, kəndin qırağındakı daxmasında yaşayırdı. Cadugərin daxmasının qarşısından gecə vaxtı bir kimsə xaç çəkmədən keçib getməzdi. Marietanı həmin xarabalıqdan çıxaran Pepet çox məmnun idi. Necə də olmasın, rayonun ən gözəl qadını məhz onun olmuşdu.» – Sən bunların yaşamağına bir bax!»- Qonşu qadınlar onların dava etdiklərini xatırlayırdılar. Açıq-aydın bəlli idi ki, belə nigah şər əməlin işiydi.

Pepet, demək olar ki, evdən bayıra çıxmırdı. Üzüm bağlarını yaddan çıxarıb, günümüz işçiləri nəzarətsiz qoyurdu. Arvadından bir anlığa da olsa aralanmaq istəmirdi. Və bütün camaat yarı örtülü qapının arasından, eləcə də həmişə açıq qalan pəncərələrdən təzə evlənməmiş cavanların xoşbəxtlikdən sərxoş halda qol-boyun olaraq gülüb-əyləndiklərini görürdülər.

Axı xristianlar bu cür yaşamırlar! Ah, nə böyük itkidi! Marieta və anası öz içkiləri ilə yazığın mədəsini yandırırtdılar. Və gündən-günə daha da cılızlaşan, rəngi saralan Pepet şam kimi əriyirdi.

Cadugərliyə gülən kəndin həkimi, yeganə əlacı onları bir-birindən ayırmaqda görürdü. Ancaq onlar bir-birinə çox bağlıydılar. Pepet günü – gündən zəifləyir, yazıq görkəmə düşürdü. Marieta isə dolu və qəşəng görünürdü. Bir oğulları oldu və iki aydan sonra Pepet son ana qədər arvadını arzulayaraq öz ehtiraslı əllərini ona doğru uzadaraq qaralan göz kimi səssizcə dünyasını dəyişdi.

Qoca anası camaatdan qorxaraq daxmasına qapandı. Marieta bir neçə həftə küçəyə çıxmırdı. Qonşular onun ah-uf edərək heyfəsiləndiyini eşidirdilər. Nəhayət, bir gün axşamçağı düşmən baxışlarından özünü itirməyərək oğluyla qəbristanlığa getdi.

İlk vaxtlar, öldürmək kişilərin əsl məşğuliyyətidir, sözünü hər yerdə deyən qaynından qorxurdu. Qayını da qardaşının ölümündən hiddətlənərək tabernada deyirdi ki, o qızı da, anasını da tikə-tikə doğrayacaq. Ancaq bir ay idi ki, həmin o quldur qeyb olmuşdu. O, ya dağlarda olardı, ya da işləri onu əyalətin başqa bir tərəfinə çəkib aparardı. Nəhayət, Marieta cürət edib kənddən çıxaraq şey-şüy almaq üçün Valensiyaya getməyi qərara almışdı. Vəqonda əyləşən Marieta yan-yörəsindəki adam-

ların pıçıltılarına mähəl qoymasa da kimdən qeybət etdiklərini başa düşürdü. Ətrafdakıların baxışları ona doğru zillənmişdi. Ancaq Marieta gözlərini qaldıraraq laqeyd ifadə ilə dərindən ah çəkir, baxışlarını yenidən zeytun bağlarına, üzümlüklərə, ağ evlərə sarı yönəltdirdi.

Qatar kiçik bir stansiyada dayandı. Bayaقدan Marietanın qeybətini eliyənlər itələşə-itələşə düşməyə tələsdilər. Onların bəziləri mənzil başına hələ xeyli yolu olan o biri qadınlarla sağollaşaraq yaxınlıqdakı kəndə üz tutdular.

Uşağı qucağında tutmuş Marieta, bir əliylə bazar zənbilini ombasına bərk-bərk sıxaraq xırda addımlarla stansiyadan çıxdı. Ürəyindən keçirdi ki, kaş sözgezdirlənlər yanından tezcə ötüb keçəydi və onu tək buraxaydılar. Kəndin işıqları zəif idi. Hər iki tərəfdən yol boyu küçənin sonuncu evləri uzanıb gedirdi. İrəlində tarlalar görünürdü, onnan da uzaqda qadınlar qonşu kəndə tələsirdilər.

Marieta, cəsəətli qadın, yolda tək olduğunu gördükdə qəflətən narahatlıq hissi keçirdi.

Qapının üstündə quru və toz basmış bir zeytun ağacının budağı yellənirdi. Bu, taberna göstəricisi idi. Budağın altında əlini belinə qoymuş bir kişi dayanmışdı. Marieta baxışlarını ona yönəltdi. Birdən həmin adam Marietanın qayını olar, aman Allah! Bu nə pis qorxudur! Ancaq onun çox uzaqda dayanması qadına azadlıq təskinlik gətirdi, bir qədər arxayınlaşdı və yoluna davam etdi. Gözlərini qaldırmadan keçib getdikdə:

-Axşamın xeyir, Marieta, -səsindən yerindəcə quruxdu.

O idi. Sözlərindən də sərt və amansız baxışlarla onu süzən satqın gülüslü Mavr, ərinin qardaşı...

Marieta yavaşcadan salamı aldı. Görkəmcə cılız və zəif olan Mavrın yanında belə hündür və qüvvətli görünən qadın, hiss etdi ki, qorxudan ayaqları onu saxlamır və qucağındakı uşaq yerə düşməsin deyərək özündə birtəhər qüvvət tapıb körpəni sinəsinə sıxdı.

Qayının gözlərində hiyləgər bir gülüş sezilirdi. Qorxuya heç bir səbəb yox idi. Məgər qohum deyildilər? Yəqin Marietanı gördüyünə sevinirdi. İstəyirdi kəndəcən onu ötürsün və yolda işdən-gücdən danışsınlar. Marieta onun ardınca müti qul kimi getməyə başladı. Aralarında qərribə bir fərq vardı. Qadın hündürboy, qamətli, qüvvətli, qayını isə cılız, zəlif və rəzil idi. Amma Marieta onun nəyə qadir olduğunu yaxşı bilirdi. O yerlərin necə-necə nər, igid oğulları bu murdarın qurbanı olmuşdular.

Kəndin qurtaracağında bir qadın zümmə etmə edəcədi qapısının ağzını süpürürdü.

-Senyora, senyora, - deyərək, Mavr qışqırdı.

Xeyirxah arvad əlindəki süpüğü yerə qoyaraq ona yaxınlaşdı. Mavr soyuqqanlıqla uşağı Marietanın qucağından alaraq qoca arvada ötürdü və tapşırırdı ki, ona göz qoysun. Dedi ki, yarımca saatlıq bir işləri var,

tezliklə onlar uşağın dalınca qayıdacaqlar.

Marieta hönkürtü ilə ağlamağa başladı. Hiss etdi ki, bir daha oğlunu görməyəcəkdi. Körpəsinin şirin yanaqlarından son dəfə öpmək üçün ona doğru atılmaq istədi. Lakin qayını onu əli ilə itələdi. Günəş yavaş-yavaş qüruba enirdi. O məkrli insanın yaratdığı vahimənin əsiri olmuş Marieta qayınının arxasınca düşdü.

Bir neçə dəqiqə sükut içində yol getdilər. Marietanın ayaqları əsirdi, onu görməsin deyərək gözlərini belə qaldırmağa cürət etmirdi. Həyəcan içində yola baxırdı. Heç kim görünmürdü. Tək idilər, o və qayını.

Quldur həmişəki qəzəbli gülüşü ilə ləng və asta danışdı. Deyirdi ki, Allahına yalvarsın və əgər qorxursa önlüyünü üzünə tutsun...

Marieta gözündəki vahimə dolu qorxuyla geri çəkildi. Yalvarmaq! Üzünü örtmək! Ölmək!

Yalvararaq titrək səslə öz qayınında mərhəmət hissi oyatmağa çalışdı. Ona anlatmaq istəyirdi ki, bütün bunlar camaatın uydurması idi. Yazıq ərinin bütün qəlbiylə sevmişdi və hələ də sevirdi.

Ancaq quldur Marietaya qulaq assa da eybəcər olan təbəssümünü daha da açıq şəkildə ifadə edirdi.

-Kəs səsinə, cadugərin qızı! Ananla birləşərək yazıq Pepetin ömrünü kəsdiniz. Bütün kənd əhli onu zəhərli içkilərlə əldən saldığınızı bilirdi. Hələ bir onu da ovsunlamaq istəyirdi. Ancaq yox, o ağılsız qardaşı kimi bu qadının toruna düşməz.

Xarici görünüşcə alçaqboy və şəərəfsiz Mavr, gözəlgöyçək qadını itələyərək yerə yıxıb, geri çəkilib-çəkilib cibində nə isə axtarmağa başladı. Yolda heç kim yox idi. Yaxınlıqdakı gölməçədə qurbağalar quruldışırdı. Kəndin qıraq evlərinin birində it hürüşməsi eşidilirdi. Tarlalar kəndin qaranlığına qərç olurdular.

Kimsəsiz küçədə ölümə gedəcəyini görəndə Marieta, anası onu uşaqılıqda kətkəklədiyini yadına salıb, özünün o vaxtdakı kimi necə gücsüz olduğunu hiss etdi və birdən gözünün yaşını tökməyə başladı.

- Öldür, öldür məni, - deyib, qara önlüyünü üzünə tutaraq qışqırmağa başladı.

Mavr əlindəki tapança ilə soyuqqanlıqla ona yaxınlaşdı. Marietanın, önlüyün arxasından hələ də uşaq kimi yalvararaq ona əzab verməyib, vaxtı uzatmadan öldürməsinə dilə gətirən inilti səsinə eşidirdi.

İki dəfə atəş açdı. Tüstünün arasından Marietanın can verdiyini gördü. Heç nədən qorxusu yoxmuş kimi, qatil sakitcə uşağın dalınca kəndə qayıtdı. Etdiyi qəhrəmanlıqından çox razı idi.

Uşağı hürkmüş qarının qucağından alanda çox kövrəldi. -Yazıq balam, - deyərək körpəni öpdü.

Və uşağa böyük bir yaxşılıq etdiyindən elə bil vicdanı rahatlıq tapmışdı.

Ş A M A N
Süleyman İSMAYILOĞLU

TOYUQ ADAMLAR

hekayə

Doymuşdu... Otuşundan duruşuna qədər, yatmağından oyanmağına qədər hər şeydə toxluğun ağırlığını - ağrısını hiss edirdi və bu onun üçün o qədər cansıxıcı idi ki... Qabağını da almaq olmurdu. Elə baxırsan ki, gəlir. Nə qədər gəlir qırmaq olar, nə qədər pul toplamaq olar, nə qədər mal-mülk sahibi olmaq olar? Tezdən işə gələndən başlayır, axşam aradan çıxanacan sel kimi axır. Əksərən də arxa qapıdan çıxıb qaçırdı. Neçə-neçə "gəlir" qapının ağzında gözləməkdən gözü'nün kökü saralır, sahibinə çatmadığı üçün dizlərinə döyə-döyə qayıdası olur, səhər tezdən yenedən növbəyə düzülürdü. Günlərlə gözləyənlər vardı. Faizi vermək istəyənlər, şirinliyi çatdırmaq istəyənlər. Yığıb-yığışdırmaq olmurdu. Nə yaxşı ki, dörd yanında bu çaqqal yığnağı vardı. Onlar da artıq harınlamışdılar. Yetim-yesiri indi tanımaq olmurdu. Onların da var dövlətləri artıq ailə çəpərini, eləsi vardı, hətta nəsil çəpərini də adlayıb keçmişdi. Bir çoxu artıq xaricdəki kapitalından danışırdı. Hər şeydən də xəbəri vardı. Axmaq deyildi ki ... Bir də ki, axmaq adamın belə yerdə nə ölümü? Heç bir ay da tab gətirə bilməzdi. Çoxdan tapdalayıb keçmişdilər. İnsafən öz gücünə, həm də hansı zülmə bu mərtəbəyə gəlib çatmışdı. Həsət və həsədlə gözləmişdi bu gerb-möhürü, bu seyf divarları. Məmləkətin var-dövləti seyf divarların içində bu

gerb-möhürün sərəncamında idi. Məmləkət də nə məmləkət! Fantanlar yuvası, almaz, qızıl sandığı kimi bir şey.

Ac olmaq yaxşı idi. Ac olduğu illər necə də xoşbəxt imiş. Xəbəri olmayıb. Sən demə ağ günü elə o bir tikə çörəyə həsrət qalanda yaşayırmış. Nə biləydi? Bilmək olur bəyəm ? Belə şeylərdən düşünməyi lap gənc yaşlarından xoşlamazdı. Oturub düşünsün, daşınsın. Mənəviyyat belə gəldi, tarix belə getdi. Nəyinə lazım idi? Onun üçün hər şey riyaziyyatdan başlayıb, riyaziyyatda qurtarardı. Hər şeyin - siyasətin də, iqtisadiyatın da açarı riyaziyyat idi. Rəqəmlər idi yer üzünün hökmdarı. Uşaqlıq vaxtlarında çətin misal-məsələni həll edəndə aldığı ləzzəti heç qonşu qızın sıcaq münasibətindən almırdı. Ölməmiş də əl çəkməzdi ondan. Sonra da əl çəkmədi heç. Milçək yapışqana yapışan kimi yapışdı xirtdəyindən. Milçək a... Doğrudur, elə milçəyə də oxşayırdı. Sən gəl indi bax ona. Elə sıqallanıb, elə tumarlanıb ki... Deyərsən şahzadə xanımdır. O da doyub daha. Hərdən elə kədərli-kədərli baxır ki, sanırsan qırx günün ac - susuzudur. Ömrü-günü göy əskiyə bükülüb sanki... Doyub demək. Hər şeyin dadını itirib demək. Çəpəri də ki, çoxdan aşıb o yana. O gün bacısının qaynının qaynını göndərmişdi. - Yola sal getsin, - deyir. - Seyf arxanda, möhür əlində.

Bədbəxt oğlu, bədbəxt. Yüz min dolların otuz minini alıb çirtiq çalib oynayırdı. Oyna gülüm, oynaya !!! Yiyəsiz məmləkətin bədbəxt uşaqları. Necə yeni yiyəsiz? Yiyəsiz məmləkət olar? Bəla burasındadır də... Bəla burasındadır ki, yiyəsiz dediyimiz məmləkətin yiyələri elə həmin bədbəxt oğlu bədbəxtlərdir. Dərisi soyulanda çirtiq çalib oynayanlardı. Təkcə onlar deyil. Hələ onlardan aşağıda seyf divarların, gerb-möhürün hüzuruna gəlib düşə bilməyənlər də var. Bu çirtiq çalib oynayanlar o "hüzura" qovuşa bilməyənlərin yanına qayıdacaqlar. Əl-qollarını ata-ata yekələnəcəklər. Pulu bir ciblərindən çıxarıb o birinə dürtüdürecəklər. Yanıq verəcəklər. Onlar da yazıq-yazıq: - Allah balanı saxlasın, gör bizə də nökrçilikdən zaddan bir şey təşkil edə bilərsən, - deyəcəklər. O da dodaqlarını mırçıldada - mırçıldada o seyf divarlı kabinetdən, gerb-möhürlü kişinin şəxsən özüylə görüşməsindən danışa - danışa heç kəsə yox deməyəcək. Ağı yoxdur adamları özünə düşmən eləsin? Bəlkə nə vaxtsa deputat olmaq fikrinə düşdü. Deputat a... Qəşş elədi. Millət vəkili...

Əlqərəz , doymaq qədər ikinci bir axmaqlıq təsəvvürünə gətirə bilmirdi. Halsızlıq, hərəkətsizlik, hər şeyə nifrət, hər şeyə barmaqarası baxmaq. Bəs insana nə lazımdır axı? Doğrudanmı ac olmaq bu qədər əl çatmaz olarmış? Həyatın dadı doğrudanmı ehtiyaca, aclığa bağlı imiş? Görmüşdü. Aclıq da görmüşdü, yuxusuzluq da. Necə gözəl idi həyat !? Pulu səhər çaya yetəndə, günorta bors almağa bəs eləməirdi. Axşama quru çörək yeyirdi. Hərdən kartofla, hərdən də şorla. Amma içindəki ümid - sabahki yüksəlişə, toxluğa olan ümid onu necə də xoşhal edir , içini şirin-şirin qıdıqlayırdı. Ətrafında hamı ona ümid verirdi. Hamı onun gözəl gələcəyindən, istedadının parlamasından, savadının onu necə varlı eləməsindən danışırdı. Hamı ona qarşıdakı cənnət həyatı ümid kimi yedizdirirdi. Hər şeyin həsrətini çəkmək, ümidlə yaşamaq, arzular içində ac-acına xumarlanmaq imiş həyatın nəşəsi, bilə bilməyib. Çox heyf...

Allah rəhmət eləsin dostu Fərhad müəllimə! Gözəl riyaziyyatçı idi. Hər görüşəndə soruşurdu: - rəqəminə çatmışsan ? O da çiyini çəkirdi. Düzü heç sualın mahiyyətini bilmirdi. Nəhayət, bir gün soruşdu. Yaxşı ki, soruşdu. Yoxsa ömrünün axırına qədər sualın mənasını anlamayacaqdı. Çünki elə həmin günün sabahısı rəhmətlik ağır avtomobil qəzasından salamat çıxıb bilməmişdi.

Müəllim ona izah eləmişdi ki, hər kəsin öz rəqəmi var. Hər kəs üçün o rəqəmdən o yana rəqəm

yoxdur. O rəqəmdən o yana hesab - kitab itir. O rəqəmdən o yana insan üçün hər şey ifrat doymuş məhlula dönür. Həyat da, iş də, kef - ləzzət də o rəqəmə çatanda ölür, hər şey uçub-dağılır. İnsanın ən böyük bədbəxtçiliyi həmin rəqəmdən başlayır. Çalış - demişdi alim dostu - o rəqəmi keçməyəsen. Keçdin gərək bu dünya ilə vidalaşasan.

Onunsa bu dünya ilə vidalaşmaq istəyi yox idi. Ağılı itirməyib ki?

İndi də kreslosunu düz pəncərənin qarşısına qoyub üz bəüz dayanacaqda adamları süzürdü. Həmişəki kimi bir qadın yenə tum satırdı. Orta yaşlı bir kişi də yenə qadını yanlamışdı. Nə vaxt idi kişi deyəsən qır-saqqız olub əl çəkmirdi. Təbii ki, tanımadığı adamlar idi. Amma davranışlarından anlamışdı ki, kişi qadını dilə tutub izdivaca sürütləmək istəyirdi və bu bir hekayət kimi onun beynində fırlanırdı. Ağıla bax ha kişidə belə arvaddan kim keçər? Qımışdı öz - özünə. Deyəsən kişi öz məqsədinə çatmaq üzrə idi. Hərdən qadınla üz bəsurət çöməlib şirin-şirin nədənsə söhbət edir, deyib gülürdülər.

Elə bu dəmdə sahə müvəkkili kapitan onlara yaxınlaşdı. Əvvəl hiss olunurdu ki, söhbətləri şirin gədir. Amma bir azdan arvad ayağa duranda hiss elədi ki, söhbətin tonu dəyişdi. Artıq arvad əl qolunu ölç-ölçə danışırdı. Hətta bir ayağını irəli, o birini geri qoyub savaşa hazır kimi idi. Kişi də ikisinin ortasında rinqi izləyən hakim kimi dayanmışdı. Hərdən bir kapitana nəse deyir, əlini boğazına aparır (görünür nəse xahiş eləyirdi), ehmallica onun qoluna toxunub yaxınlıqdakı kolun dibinə çəkmək istəyirdi. Kapitan kişiye nə dedisə kişi əlacsız kolun kölgəsinə çəkildi. Söhbət xeyli uzandıqdan sonra kapitan kişiye yaxınlaşdı. Deyəsən qadın təslim olmuşdu. Dayanacaqda adamlar çoxaldığından kapitan məqam gözləyərək arxaya çəkilməmişdi. Amma kişi də nəse danışır, yenə əlini boğazına aparır, yazıq-yazıq nəse izah edirdi. Və arada xəlvəti kapitanın ovcuna nəse basdığı aydınca sezildi. Hər ikisi gülə-gülə qadına yaxınlaşdılar. Qadınla qabaq - qabağa çöməldilər. Bir azdan üçü də razı halda gülümseyirdilər. Və arabir tumdan götürüb dənələnirdilər. Bəli, xaliscə toyuq kimi dənələnirdilər. İndi anladı ki, onu bu dəhşətli rəqəmə yetirən kimlərdi. Başını bulayıb acı-acı:

- Toyuq adamlar, - dedi - toyuq adamlar!...

"AVTOPSİXOQRAFİYALAR"

***

Yağmur olacaq bir gün...
 Şam ömrü ərədidib yanan başların
 Süzülüb damla-damla
 Yağacaq göylərdən ahı...
 Əyni-başı islanmış,
 Lüt-üryan qoca anam
 Yağış altda çətirsiz,
 Daldalanacaqsız qalacaq...
 Ağac-ağac tellərini
 Dəli küləklər yolacaq,
 Qara-qara üst-başını
 Şırhaşır sellər yuyacaq,
 Oxuyacaqlar alnında
 Taleyimizin yazısını:
 Kor şahidlər gördüyünü
 Lallar danışacaqlar,
 Karlar eşidəcək günahını
 Qurunun oduna yanan yaşların...
 Baş götürdük içimizə
 Başdaşı tək dik-dik gözən
 Canlı meyit xarabazarından.
 Ürəyimizin başında
 Sevdiklərimiz kəsdi yolumuzu,
 Kürəyimizə saplanan bıçaq
 Qandalladı qolumuzu.
 Satdı keçiyi bazarında
 Sevdiyimiz məmləkətin
 Sevdiyimiz insanları bizi...
 Yağmur olacaq bir gün!!!

***

Mən çiçəkləri sevdim,
 Siz - ətirini.
 Mən Günəşin əsiri,
 Siz - işığın.
 Zor iş olar anlamaq,

**1970-ci ildə Gən-
 cədə anadan olub.
 "Gəncəbasar" qə-
 zetində məsul re-
 daktor vəzifəsində
 çalışır.**

Rasim Əli ZÜLFİQARLI

Dəyin xətrinə -
 Yoxdur bu dünyada yeri
 Yalqız uşağın!
 ...Gördünüzmü bənzərini
 Günəşin, ulduzların?
 Duydunuzmu heç yerini
 Tanrının, Yalqızların???

TƏNHA ÇINAR

(etüd)

Odlu-alovlu yay sanki heç olmamış kimi ötüb-keçməyə yaman tələsirmiş, deyəsən. Qəfil başlayan soyuq külək səngimək əvəzinə son nəfəsinəcən toplayıb özünü daha artıq yormağa... Qara topa buludların arxasında uzaqdan işartısı gələn Günəşin ehtirası da daha öləzimdə...

Ancaq onun ehtiyacında olduğu hərarət deyildi. Sərsəm küləyi istehzayla süzən çinarın dəniz sahilində umduğu bircə şey qalmışdısa, o da məhzun buludlardan göz yaş, qarşımı üzünə sərnlk çiləməsiydi. Di gəl ki yağmur da inad etmişdi elə bil! Dözülməsi zor işdir, ilahi, dərya kənarında bir damla suya həsrət yaşamaq da olarmış sən demə...

Hərdən-hərdən küləyin var gücüylə budaqları bir-birinə çarpmasına şaqıldayıb acı-acı güldürdü çinar: "Ay sərsəm, daha qoparıb alacağın nəyim qalıb ki?!"...

Sonra da yaşıl çağların andı. Amansızdır zaman! Yarpaqlar bircə-bircə tökülmüşdü çinar etibarından. Heyfslənməmişdi də. Fəqət son yarpağı...

Belədir. Yarpaq sədaqətinin ömrü də ağacın etibarından tökülüncədir...

Nazla havada yellənə-yellənə enib xəzələ qarışmasını qıymazdı çinar ona. Yenə də onu andı. Son yarpaq çinar məhəbbətini bütünlüklə udub özü ilə aparsa da, hər halda qopub-üzüldüyü yerdə nifrət qoymamışdı. Bacarmadı. Nifrət üçün kol-kos cırlığı yoxuydu çinar-da...

Yaşıl çağlarının yarpaq tökümü ilə sona yetməsinə təkrar yaşamağa həvəs də elə o son yarpaqla üzüldü, qopdu, getdi...

...Külək sonuncu bulud topasını da qovub uzaqlaşdırmada. Yağmur gözləmək də içiboş üzüntüdən başqa bir şey deyil artıq. **BİZ GÖZLƏDİKLƏRİMİZ VƏ BİZİ GÖZLƏYƏNLƏR - QARŞIMIZA ÇIXANLAR VƏ YETMƏDİKLƏRİMİZ OLARAQ TALEYİMİZDİR, ÇARƏSİ YOX.**

Çinar tənhalığına dözmək - cəhənnəm əzabına öyrəşmək məşqi. Bu əzabın qurtuluşunda bir ocağın kösövü olmaq durur.

İndi tənha çinarın gözlədiyini yalnız əli baltalı bir namərddir...

b ə l ə d ç i

Elçin Hüseynbəyli

Çingiz
Əlioğlu

Nərgiz
Cabbarlı

İsmayıl İmanzadə

"Duel"

İslam Sadıq

Sen-Jon
Pers

Kamalə
Hüseynqızı

"Axtarış"

Günel
Mehri

Xanəmir

Kənan

Simuzər
Nüsrətbəyli

Dünya
ədəbiyyatı

Şəfəq
Sahibli

Cavid
Zeynallı

Sədaqət
Əliqızı

Əli

Aslanoğlu

"Müzakirə"

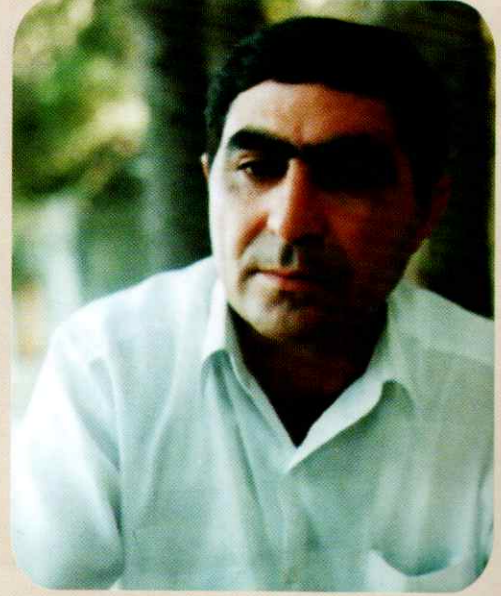
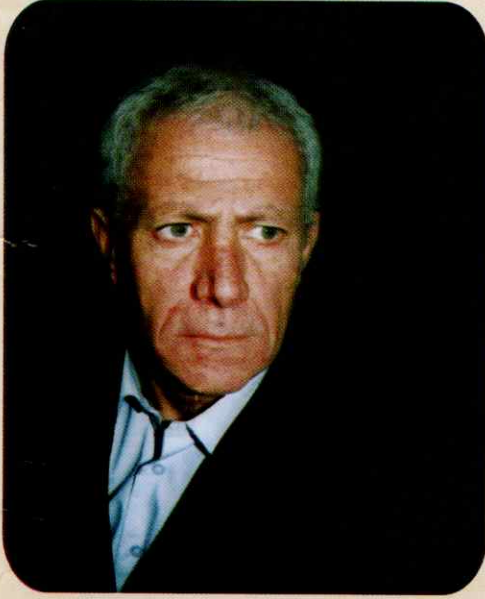
"Eldən-obadan"

Şaman Süleyman
İsmayıloğlu

Rasim Əli
Zülfüqarlı

Gələn saylarımızda

Şaiq Vəli

Zakir Sadatlı

Səksənincilərin “Duel”i

Sabir Sarvan

Mətəb Nağı

